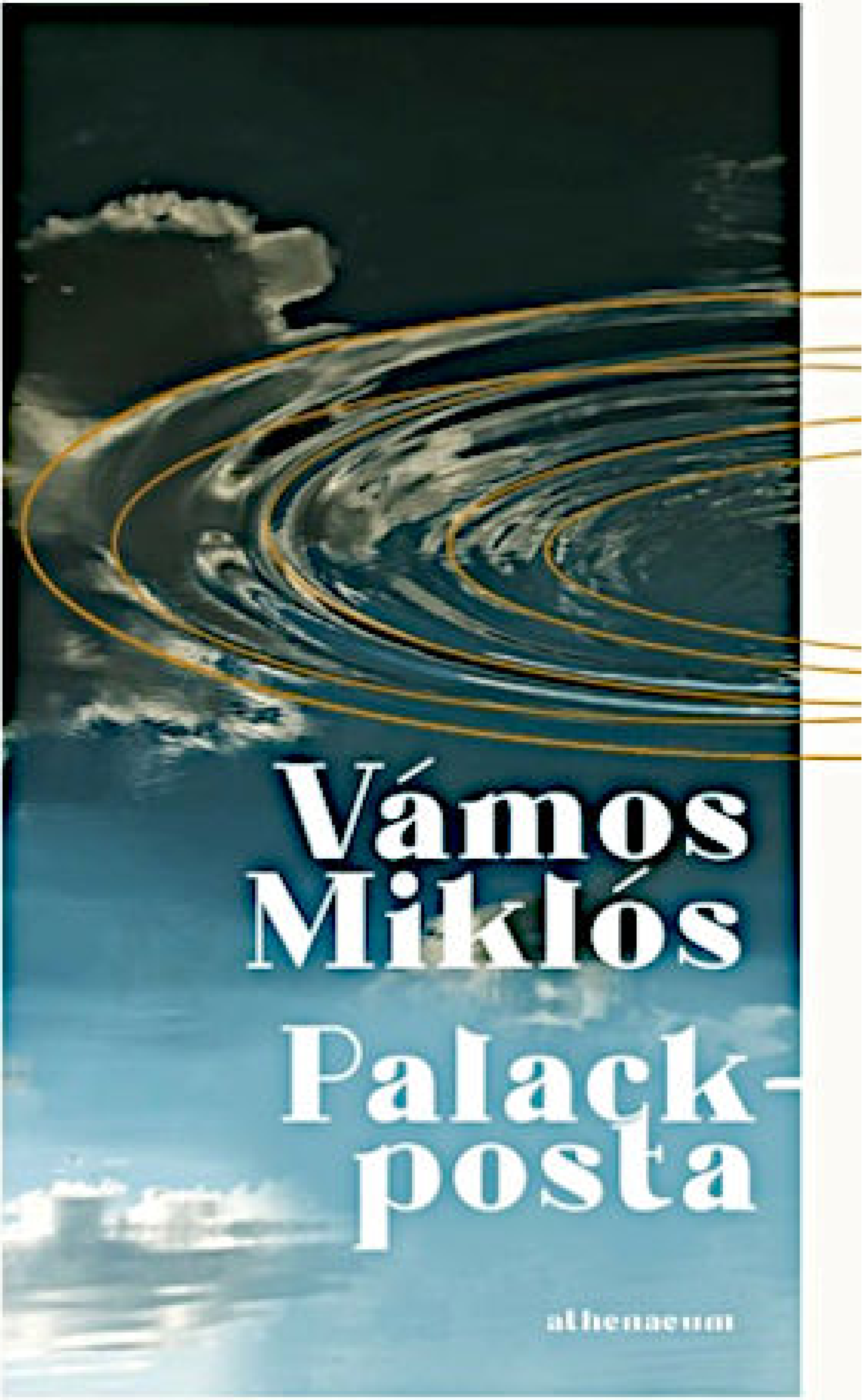

Vámos
Miklós
Palack-
posta
athenaeum

V á m o s   M i k l ó s

P a l a c k p o s t a

– üzenetek a múltból –

ATHENAEUM
2022

A palack tartalma

A hetvenes években voltam fiatal. Húsztól harmincig zajlik az ember életének egyik legfontosabb időszaka. Akkor válunk hülye, hebrencs alakból valamennyire megfontolt felnőtt férfivá vagy nővé. Rendszerint ekkor köttetnek a korai házasságok, születnek a nem mindig tervezett gyerekek. Ha meg akarunk érteni egy nemzedéket, jó, ha tudjuk, milyen volt az az időszak, amikor benőtt a szívük lágya.
Ami engem illet, mondott évtizedben lettem író, munkáim megjelentek a legnívósabb irodalmi lapokban, főként az *Új Írás*ban és az *Élet és Irodalom*ban, a Magvető kiadta az első novelláskötetemet, pályakezdő regényeim is a boltokba kerültek. Megnősültem, lányom született. Mint franciás, jelentkeztem egy nyomorgós egyetemista ösztöndíjra, így kerültem Párizsba. Erősen latolgattam, hogy kint felejtsem magam örökre, korabeli szóval: disszidáljak. Hamar kiderült, hogy a feleségemet a lányommal együtt semmiképp nem engednék ki, így legalább öt évig nem láthatnám őket. Ez túl nagy ár, gondoltam, hazajöttem.
Még mindig csak huszonnyolc voltam. Ifjúkori depresszióba süppedtem. Úgy éreztem magam, mint aki fogságba esett, noha a börtön vagy láger elég kényelmes volt, *ahhoz képest*. Mindent megtettem, hogy olyan legyen, nekem és szeretteimnek. Lelkileg igyekeztem tartani a kapcsolatot az úgynevezett Nyugattal, pénztárcámban állandóan ott kushadt egy tízmárkás bankjegy (nyugatnémet), egy utazásból maradt. Konvertibilis valuta rejtegetése törvénybe ütközött. Azt mondogattam a barátaimnak, hogy én tulajdonképpen Franciaországban élek, csak sokat tartózkodom külföldön – Budapesten. Ritkán nevettek, mindannyiunk közös vágyálma volt, hogy a vasfüggönyön túl legyünk, amennyit csak lehet.
Ilyesfajta idegállapotban töltöttem be a harmincadikat, s indultak a nyolcvanas évek. Addig bevitt az állcsúcsomra néhány balhorgot a cenzúra, a legfájdalmasabb a *Zenga zének*kel kapcsolatos, a Magvető visszadobta, politikai indokokkal. Hosszas huzavona után a Szépirodalmi adta ki, húzásokkal. Nem számít ez ma már, csak azért említem, hogy ábrázoljam, miféle érzelmi és gondolati körülmények jellemezték az akkori VM-et, és a publikációs lehetőségeket. Én általában is gyanúsnak

számítottam, kaptam rendőrhatósági figyelmeztetést, erről már föllebbentettem a fátylat másutt. Korrajzként mégis megismétlem a két vádpontot:

1. Barátságban áll Haraszti Miklóssal.
2. Az ön eszméi államellenesek.

E gépelt, lepecsételt, aláírt dokumentummal komoly politikai karrierbe foghattam volna a rendszerváltozás után. Haraszti Miklós a hetvenes-nyolcvanas években szerveződő ellenzék egyik kulcsfigurája volt. Változatlanul kapcsolatban álltunk. De én mindig író akartam lenni, és maradni. Tudtam, vékony jégen járok.
Szerettem volna kimondani sok mindent, amiről sejtettem, az Aczél György fémjelezte kultúrpolitika nem tűrné. Kerülő utakat kerestem. Írtam például regényt, amely húsz álomból állt. Abból indultam ki, hogy álmodni azért szabad, vagy nem? Ez lett később a *Hanyatt-homlok*. Baj nélkül megjelenhetett. Jovánovics Miklós arra buzdított, hogy ne csak novellát írjak, hanem néha publicisztikát is, hadd jelenjék meg a fiatalok véleménye a hazáról, a világról. Ő korábban az *Új Írás* élén állt, onnan büntetésként váltották le. Engem tulajdonképpen ő fedezett föl. Így hát nekiláttam. Ami érdekelt, annak jó része külföldön történt. Ezért találtam ki a sorozatcímet, mely ízlésem szerint túl hosszú, de az *Élet és Irodalom* szerkesztőinek nagyon tetszett: *Ki nem küldött tudósítónk jelenti.* Úgy éreztem, ez újra meg újra fölhívja a figyelmet arra a tényre, hogy én nem utazhatok tetszésem szerint. Mi nem hagyhatjuk el az országunkat, vagy csupán akkor, ha belügyminisztériumi kegyként útlevelet kapunk. A nyolcvanas évek elejére azonban már fölpuhult a szocializmus, és a rovatomat békén hagyták.
Három évig írtam hangulatjelentéseimet. Akkoriban csak sejtettem, ma már tisztán látom, hogy általában igyekeztem tágítani a cenzurális kereteket. Némelyik szöveg elég bátornak számított, a kor tilalomrendszeréhez képest. Meglepett, hogy ennek ellenére a tudósításaim többnyire szerkesztői húzások nélkül jelenhettek meg. Zöldi Lászlóhoz tartozott a rovatom, és ő szinte alig szólt bele. Ebben szerepet játszhatott, hogy higgadtan adtam elő a magamét, gyakran (ön)iróniában pácolva.

Amikor befejeztem a sorozatot, elbúcsúztam *ÉS*-beli olvasóimtól, azzal az ígérettel, hogy egy vastag regény írása kedvéért edzőtáborba vonulok. Így lett. A *Félnóta* címűt kalapálgattam. Immáron másodszor futottam neki, elsőre nem jött össze. 1986-ban jelent meg. Néhány évvel a *Zenga zének* után.
Jovánovics Miklós hamarosan újra büntibe került, az *ÉS*-től is elküldték, ahogyan korábban az *Új Írás*tól. De a párt gondoskodott azért a kádereiről, idővel kinevezték a Magvető igazgatójának. Ő vetette föl, hogy a publicisztikákból válogassam ki a jobbakat, állítsak össze kötetet, s adjam be. 1985-ben jelent meg.
Most újra elolvastam az egészet. Meghökkentem. Kordokumentumok. Üzenetek abból a múltból, amelyből az a jelen sarjadt, ami a holnapi múlt lesz. Itt-ott megrázó, ám valamelyest röhejes. Hátha sokan vannak, akiket érdekel, hogyan is éltünk mi, akkoriban. Gondolom, akik velem együtt vészelték át azt az időt, némi nosztalgiával olvashatják. Ám sokkal többen vannak a gyerekeink és unokáink kortársai, számukra történelmi palackposta ez.
Eleinte külföldi helyszínekről tudósítottam. Később olykor belföldiekről is. Észszerűnek találom, hogy szétválasszam őket, s két ciklusba rendezve adjam közre azt a huszonegyet, amelyeket érdemesnek véltem.
A fiatalabb olvasók kedvéért életemben először lábjegyzetekben igyekeztem apróbb magyarázatokat fűzni mindahhoz, ami számukra talán nem világos, vagy nem annyira magától értetődő, mint nekünk.
Térek a tárgyra. Bizakodva.

O D A K I N T

A francia elnökválasztásról

1981

Ez a kedves párizsi lányka – Marie – mindenáron haza akar érni vasárnap (május 10.) estére. A menetrendszerű gép délután ötkor indul Ferihegyről, két óra múltán leszáll az Orlyn, ha Marie azonnal taxiba vágja magát, még a szavazótermek bezárása (este nyolc) előtt leadhatja szavazatát, *Mitran* (Mitterrand)-ra.
A reptéren kiderül, hogy hiába fogadta el a Malév a vasárnapi helyfoglalást, Marie kedvezményes víkendjegye csak hétfőn használható föl. Ám ő makacsul ragaszkodik az azonnali távozáshoz, hajlandó volna nyomban teljes árú menetjegyet vásárolni, de sajnos a gépen minden hely foglalt. *Merde!* (káromkodás) – sziszegi a párizsi lány, amikor megérti, hogy maradnia kell, s újra elmagyarázza, mindenáron szavazni akar, *púr Mitran,* mert ha továbbra is Giscard d’Estaing lesz az elnök, Franciaországnak semmi reménye, hogy kikászálódjék a szakadékból.
Igen, én látom! – szúrom közbe sikkesen, párbeszédben „értem“ helyett „látom”-ot szokás mondani. Milyen pontos a francia (s több indoeurópai) nyelv, valóban azt szeretném a hosszúhajú lány tudtára adni, hogy látom magam előtt Franciaország – általa festett – savanyú helyzetképét.
Marie föltétlenül élni akar a szavazati jogával, ezt *látom,* de nem nagyon értem, miért nem törődik bele, hogy az elnökválasztás ezúttal nélküle zajlik. Elképzelem a hatalmas patikamérleget, melynek serpenyőiben gyűlnek a Valéry Giscard d’Estaing, illetve a François Mitterrand javára adott voksok, Franciaország lakosainak száma körülbelül ötvenkétmillió, most komolyan, éppen Marie szavazata fog hiányozni a szocialista jelölt diadalához?
Marie tehát Mitterrand győzelmét várja, pedig e lánynak semmi köze a szocialista párthoz, középosztálybéli szülők gyermeke, nemrégen érettségizett, az iskolákból elege van, Párizs egyik szolid könyvesboltjában dolgozik. *Mille Feuilles* (Ezer Oldal) a neve ennek a szép üzletnek, hol vásárlás előtt-alatt-után a *teaszalonban* frissíthetjük agysejtjeinket, ha a

szellemi étvágyhoz a gyomoré párosul, ehetünk is. Szóvicc a Mille Feuilles, mert egy leveles tésztás süteményt is így hívnak. Időnként a menühöz ajándék könyvet adnak, szóval ajánlom becses figyelmükbe a céget, remélve, hogy ez az ingyenreklám a tulajdonos fülébe jut, s énnekem két (három) kötetet juttat a bifsztekhez, ha legközelebb Párizsba mehetek, legkorábban két év múlva (tavaly voltam).[1]
Miért van elege Marie-nak a gondterhelt üzletember benyomását keltő Giscard-ból? Azért, mondja ő, mert hétéves országlása alatt nőtt a munkanélküliség, az infláció, az égbe szöktek az árak *etc.,* vagyis stb. Igen, a lemez ismerős, mindezeket magamtól is tudom, olvastam honi s külhoni újságokban. Lanyhult érdeklődéssel hallgatom Marie heves kézmozdulatokkal kísért okfejtését, miszerint *möszjő Mitran* majd segít a bajokon. Öreges bölcsességgel konstatálom, mily naiv ez a *mádmázell,* na ja, tíz évvel fiatalabb nálam, hatvanban született, még nem vesztette el illúzióit, bízik az ember hatalmában, azt hiszi, egy politikus akarata dacolhat a világgazdasági folyamatok farkastörvényeivel. Emlegethetném tanáros fölénnyel Tolsztoj gróf elemzését a személyiség csekély szerepéről a történelemben, ízlelgetem a *Háború és béke* francia címét magamban, szükség esetén nyomatékosabb passzusokat is bedobhatok, Marx-Engels-Lenin, meg ilyesmi. Mégsem szólok közbe. Bájos lyukak kerekednek Marie arcán, amikor beszél, csiklandósan zenélnek a francia mondatok a száján, finoman bólogatok, *igen, én látom*.
Fűti őt az ifjúkori tettvágy: beleszólni a történelembe. Eszembe jut egy másik lány, egy magyar, szintén fekete hajú, de Marie-nál jóval törékenyebb, alattam járt a gimnáziumban. Hazudhatnám, hogy Marinak hívták, a párhuzam kedvéért, ezzel szemben Kati a neve. Hazai képviselő-választás idején nagy reményű ötlete támadt: SZAVAZZ A NÉPFRONTRA! szövegű röplapokat készített gumibetűs játék nyomdáján, s fölbuzdult osztálytársaival karöltve a pomázi cigánysoron kezdte osztogatni a papírfecniket. Kezdeményezését mérsékelt siker koronázta, annál is inkább, mert egy rendőr igazoltatta, és bekísérte az őrszobára.[2]
Engedély nélkül röpcédulázni nem szabad. A kormányt támogató üzenettel sem. Az eset KISZ-fegyelmivel végződött. Pedig ő jót akart, nem értette, miért baj az, ha újabb híveket toboroz a Hazafias Népfrontnak. A diákság körében megoszlottak a vélemények, néhányan gyerekes ostobaságnak tekintették az akciót, a többség viszont Kati pártjára állt, vértanúként

ünnepeltük, ő legalább megpróbált csinálni valamit a lélektelen KISZ-rendezvények – társadalmi munka, tiltakozó gyűlés – helyett. Mert Kati mellesleg KISZ-funkcionárius volt.

Tűnődöm, elmeséljem-e mindezt Marie-nak, aki a nyarakat Bretagne-ban tölti, szüleinek kastélyszerű háza a tengerpart egyik büszke öble fölött magasodik. Marie végül kézzelfogható magyarázatát adja mitterrand-izmusának: Giscard d'Estaing szabadáras termékké nyilvánította a könyvet, így a nagy áruházak igazságtalan előnyt élveznek a kisebb boltokkal szemben, tőkeerejük folytán alacsonyabb árakkal rukkolhatnak ki. Mitterrand viszont előirányozta a könyvekre a kötött árat, ami az Ezer Oldal malmára hajtaná a vizet.

Választási ígéretek, hm, és ha nem tartja be? – kérdezem én. Marie rázza a fürtjeit, lehetetlen, nyilvánosan ígérte, számon fogják kérni rajta, nem csak ezt, a többi programpontot is, a munkanélküliség csökkentését, az alacsony bérek emelését, az árak leszorítását *etc.*

Marie régebben említette, szó van róla, hogy ő – az apja pénzével – betársulna az Ezer Oldalba. Amint ez az agyamba ötlik, mocorogni kezd a rossz májam, aha, tehát egy leendő kiskapitalista szurkol a szocialista Mitterrand-ért, és egy leendő szocialista elnök rendelete virágoztatná föl a magántulajdonban lévő könyvüzletet, tehát… vagyis…

Már beesteledett, hallgatjuk a *France Inter* adását, mely sípolva-zörögve, de kivehetően szól a Szokolomon.[3] A hadaró riporterek szerint nagyjából összeállt a számítógépes végeredmény, azonban csak pontosan nyolckor – tíz perc múlva – közölhetik, hogy ne befolyásolják azokat, akik most járulnak az urnákhoz, hiszen a szavazótermek nyolckor zárnak.

Marie türelmetlen, újabb *merde!*-eket mormol, én pedig bekapcsolom a televíziót, hátha *A Hét*[4] is foglalkozik az elnökválasztással, még nem, hazai riport megy. A magyar és francia kommentátorok hangja összekeveredik, a különbség egyelőre – a témát leszámítva – annyi, hogy a franciák két fokozattal gyorsabban beszélnek.

Húsz óra nulla perckor a France Inter és a Magyar Televízió párizsi tudósítója kánonban jelenti: Mitterrand győzött. Hah, gondolom elégtétellel, a mi tévénk ezúttal azonos ritmusban dolgozott a francia rádióval, nem csekélység.

Ekkor veszem észre, hogy Marie sír. Sír az örömtől. Zavarba jövök, hát ennyire… ilyen nagyon… Tapintatosan elfordulok.

Őszintén szólva irigylem. Mikor fordult elő az én életemben, hogy sírtam volna az örömtől valamely hír hallatán, amit a rádióban vagy a tévében hallottam?
Anyámra gondolok, ő mesélte, hogy amikor a háborúnak vége lett, idegen emberekkel összeölelkezve zokogott a pincében.
Igen. Marie életkora helyett beszéljünk inkább az enyémről. Én is túl fiatal volnék? De akkor miért érzem magam olyan vénnek? Harminc évem emlékeit pörgetem agyamban, akár egy súlyos kulcscsomót, Marie örömkönnyeinek ízét szeretném előbányászni a múltamból. Beérném halk szipogással vagy torokszorító gombócokkal is. Hiába, semmi effélét nem találok. Nézem Marie boldog fényű szemét, hátha átsugárzik belőle valami rám. Ránk.
Mitterrand huszadika táján megnevezi miniszterelnökét, feloszlatja a Nemzetgyűlést, és törvényhatósági választásokat ír ki. Többségi parlament létrejöttében bízik (France Inter).
Ott leszek, mondja a francia lány, s ujjával a győzelem (viktoár) jelét formázza.
Kinyitom a portóit – Marie ajándéka –, s koccintva éltetjük *möszjő Mitran*t. *Vivat.*

1 Háromévente igényelhettünk engedélyt devizaváltásra, utazási célból. Meghívólevél esetén évente. A megvehető összeg kezdetben hetven dollár volt (igen, nevetséges), azután háromszázra emelkedett, ha nem tévedek.
2 Azt nem mertem leírni, hogy kanos roma fiatalemberek próbáltak erőszakoskodni Katival és társnőivel.
3 *s z o k o l* orosz szó, jelentése: sólyom. A Moszkvai Rádiógyár ekkoriban nálunk is népszerű termékének a neve.
4 Hetenként jelentkező népszerű tévéműsor. Vezette Hajdú János, Sugár András, Kondor Katalin, Léderer Pál, Sándor István, Wisinger István.

Az olajfrontról

Nagy nyugat-európai olajkikötő madártávlati fényképét bámulom a színes magazinokban. Hatalmas dokkok, toronydaruk, gúlába rakott hordók, különös formájú tartályok, háttérben a tenger zöldes öble a tankhajókkal.
Kérem szépen, az olaj szabadpiaci ára egyre-másra a hivatalos ár alá süllyed! Eme örömhír feltétlenül a tudósítás élére kívánkozik. Valamint:

körülbelül másfél hónapja adták tudtunkra a világlapok, hogy hatalmas líbiai, egyiptomi és szíriai olajszállítmányok vesztegelnek Rotterdamban, pedig ezeket már hordónként hét-nyolc dollárral olcsóbban is odaadnák, mégsem tolonganak értük a vevők.

Hah, ugye édes zene ez füleinknek, elvégre majd egy évtizede az észvesztően dráguló olajról hallunk, külföldre sem kell menni, saját tapasztalásunk, hogy eme időszak alatt a benzin ára több mint négyszeresére nőtt. A bennfentesek tavasszal s ősszel mindig újabb emelésekről susogtak, hiszünk nekik, mert jóslatuk időnként beválik, hüledezve éljük át a folyamatot: az olaj a hívságos földi javak értéklistáján mind előrébb rukkol, megérjük tán, hogy cseppjéért többet kérnek majd, mint az arany grammjáért. Aggasztó előrejelzések szerint a világ olajkészlete hamarosan – esetleg még a mi életünkben – kimerül.

Szorongva kérdezheted magadtól s a szakértőktől: közlekedhetnek-e gyermekeid, unokáid automobilon? Reménykedhetsz, hogy föltalálják az árammal működő járműveket,1 az atomhajtású Trabantot,2 netántán dicséretit zengheted a bi- és triciklinek,3 úgyszintén szó eshet süvölvénykorod áldott rollereiről (görgőscsapágyas!),4 továbbá az újabban divatos gördeszkáról, melynek nagy hazai seregszemléjét a napokban rendezi a Magyar Televízió és az Ifjúsági Magazin a Millenáris5 betonteknőjében.

Ám a közgazdasági tudorok homlokán az örömhírek ellenére sem halványulnak a gondterheltség fellegei. A szakértők megmagyarázzák, hogy korai a vigalom, a puffadásig telt tartályok kéjes látványa senkit ne vezessen félre, a túlkínálat csupán átmeneti jellegű. Mert: 1. Valamelyest csökkent a világ olajfelhasználása a takarékossági intézkedések és kampányok miatt, de további nadrágszíjszorításra már nem leszünk képesek. 2. Szaúd-Arábia az iraki–iráni háború miatt kieső mennyiség pótlására növelte termelését napi hárommillió hordóval, innét a jelenlegi többlet, viszont ha az OPEC rábírja Szaúd-Arábiát termelésének visszafogására, megint nagyobb lesz a kereslet a kínálatnál, s emelkedik az olaj ára. Így a *Stern* karikatúrája még sokáig jellemző marad: valaki a benzinkútnál a normál árát hirdető tábla betűit ABNORMÁL-ra6 javítja.

Szóval, aligha számíthatunk rá, hogy olcsóbban vehetjük az üzemanyagot. Minden valószínűség szerint folytatódik az olaj drágulása, ez sajna a többi

árucikk árát is növeli, elsősorban azokét, melyeknek gyártásához nélkülözhetetlen, másodsorban valamennyiét, a szállítási költségek miatt.
Egy francia (angol, olasz, spanyol stb.) háziasszony nem csodálkozik azon, hogy a piacon és az üzletekben bizonyos cikkekért ma többet kérnek, mint tegnap. A tőkés gazdaságban az árak változékonysága természetes jelenség volt már az olajválság előtt is.
Te azonban – nemzedéked a második világháború után született – úgy nőttél föl, hogy az élet változatlan adottságának tekinthetted az árakat. A régi gazdasági mechanizmusban (aminek tarthatatlanságát nyomós érvekkel bizonyíthatod) a kormány megfelelő hivatalai nem a kereslet-kínálat alakulása szerint, illetve a világpiachoz igazodva állapították meg az árakat, hanem – még ma sem tudható pontosan, miképpen. Annyi bizonyos, hogy állandóságukat rendíthetetlen bástyának érezhetted. A fagylalt gombóca ötven fillérbe került, az átszállójegy hetvenbe, a kenyér kilója három forintba. A vendéglői étlapon drágának minősültek a két számjegyű árak. A lakbér,[7] a villany- és gázszámla összesen néhány száz forintot tett ki havonként. A kereset növekedése biztosan azt jelentette, hogy a család jobban élhet. A szükséges cikkekért fizetendő összegek sokáig szilárd és abszolút számoknak látszottak, akár a születési dátumod. Az áremelés volt a ritka kivétel.
Az olajválságot egy darabig a nyugati világ rothadásának tekintették a hazai politikusok és közgazdák, melyhez nincsen sok közünk, figyelhetjük csöndes kárörömmel. Felelős férfiak nyilatkozták, hogy *nem gyűrűzik be.* Aztán lassacskán mégis begyűrűzött, mert az országnak létfontosságú a külkereskedelem, s mert a mostani gazdasági rendszer[8] egyik célkitűzése az értékarányos árképzés. Világos, igen, közgazdász barátaid sokszor elmagyarázták. A legelső áremelések után mégis azt hitted, csupán arról van szó, hogy azok a bizonyos abszolút számok ezentúl nagyobbak lesznek, szívtad a fogadat, takarékoskodni próbáltál, csekély sikerrel. Jöttek az újabb és újabb áremelések, körülbelül mostanára kezded fölfogni, hogy idehaza is a gazdasági törvényszerűségek érvényesülnek, és amit természetellenesnek éreztél, az tulajdonképpen normális, AB nélkül. Kár memorizálni a kirakati cédulákra írott számokat.
Súlyos lelki sokk ez neked, pedig érted, tudod: a folyamat törvényszerű. Tudod, de elbizonytalanít, hogy a megszokott árállandóságnak vége. Amint a spórolás magabiztos távlatának is. Apádék öt évig kuporgattak

egy elektromos jégszekrényre (Minszk), s a küzdelem kezdetén a családi kupaktanács fillérre betervezhette a havonta megtakarítandó összeget. Senkiben sem vetődött föl, hogy a fél évtized végére talán már többe fog kerülni a masina.[9]

A legnagyobb bajban a lakásra gyűjtő kortársaid vannak, mert az árak mozgékonysága e téren ép ésszel fölfoghatatlan. Ők bizony keményen csikorgatják fogaikat, melyekben sajna *szaporodik az idegen anyag,* hajuk szintén kínosan gyérül, jó, ha marad még néhány szál a koponyájukon, mire a két lakószobás örök vagy szövetkezeti otthon elérhetővé válik. Ha pedig végre beköltözhettünk, dühönghetünk a bútorok árain, üres pillanatainkban bámulhatjuk a színes magazinok csábos képeit, például a tenger bolyhos hullámait az olajkikötő öblében, ja, barátom, még a sejkeknek se minden papsajt, habár ez csekély vigasz.

A fejlődés profán számtani művelettel fejezhető ki: szegény – időközben elhunyt – apád legutolsó, erősen fölemelt fizetése éppen akkora összeg volt, amekkorát most hó elején be kell fizetned az OTP átutalási betétszámládra. Jó, sóhajtod, fölfogtad a jelenségek szakszerű magyarázatát. De ha az árupiacon már a dolgok értékéhez idomulnak a számok, miért honol a munkaerőpiacon a régi idők szélcsendje? Miért, hogy két évfolyamtársad, kik hasonló beosztásban dolgoznak, nagyjából ugyanannyit keresnek, pedig egyikük sokmilliós hasznot hajtó ötletekkel szolgálja cégét, míg a másik csak gépiesen elvégzi a ráosztott rutinfeladatokat? Miért kell a feltalálóknak, kitalálóknak, vállalkozó szelleműeknek évtizedes csatákat vívniuk, hogy az országot gazdagító elképzeléseik valóra válhassanak?

Tépelődéseid e pontján nevetséges feltételezésed támad: talán ebben is az olaj a ludas, hm, talán az általa okozott válság még *nem eléggé* gyűrűzött be hozzánk?!? Szerepet játszik-e, hogy nekünk nincsen tengerünk, nincs olajkikötőnk?

Minden rosszban van valami jó is, tenger híján legalább szennyeződés formájában nem fenyegeti partjainkat az olaj. Láttad te Bretagne szikláit, közvetlenül az Amoco Cádiz szupertankhajó katasztrófája[10] után, a szépséges bröton kőóriásokat feketére mocskolta a nyersolaj, a festői plázson olyan szag volt, mintha egy lángossütő kisiparos bódéjába keveredtél volna. Megdöglöttek a halak, a kagylók, az osztrigák, elpusztult a növényzet, mindez azért, mert Bardari – a hajó kapitánya – hiába

jelentette cége tulajdonosainak, hogy az Amoco Cádiz már nem alkalmas a tengeri közlekedésre, a tőkések érdekei úgy kívánták, szelje csak tovább a nyílt vizeket, hasában kétszázhúszezer tonna nyersolajjal.
Mennyi ideig volna elég ez a mennyiség a Trabantodba? Próbálod kiszámítani, de fogalmad sincs, hogy a finomítás után hány liter benzin maradna.
Az orrfacsaró szag kitörölhetetlenül beleivódott emlékezetedbe. Nézed a kikötő napfényes látképét, s reménykedsz, hogy mielőtt a világ olajkészlete véglegesen kimerül, termelni fognak az atomerőművek, azazhogy felépülnek egyáltalán, anélkül hogy lebombáznák őket (megtörtént ez olajkutakkal és -finomítókkal is); ha pedig felépülnek, nem fognak újabb veszedelmes atomfegyvereket gyártani villamosság helyett.11
Addig pedig bíznod kell az ész parányi győzelmeiben, az OPEC józanságában, a helyi háborúk mielőbbi befejeződésében, a nagyhatalmak önmérsékletében és tárgyalókészségében, az atomcsendegyezményekben, a SALT-ban,12 az ENSZ-ben s legfőképpen a közös gondolkodás világjobbító erejében.
Mást úgysem tehetsz.13

1 Megtörtént.
2 Elmaradt.
3 Semmi akadálya.
4 Az elektromos rollert nem sikerült megsejtenem.
5 Ma is meglévő sportpálya a Városliget szomszédságában, Millenáris Velodrom néven.
6 Vajon a 2022-ben kialakuló árakat hogyan címkézzük? SZUPERABNORMÁL?
7 Szinte valamennyien úgynevezett tanácsi lakásokban éltünk, legalábbis a városokban. Mellesleg ez az árlista hihetetlennek tűnik ma már.
8 Az úgynevezett Új Gazdasági Mechanizmust 1968-ban vezették be, többévi előkészítés után.
9 Nem is került.
10 1978. március 16.
11 Nem tudja senki. Vagy aki tudja, az hallgat.
12 A SALT–1 a *Strategic Arms Limitation Talks* (Tárgyalássorozat a hadászati fegyverek korlátozásáról) az USA és a Szovjetunió fegyverzetkorlátozási egyezményét eredményezte. Richard Nixon és Leonyid Brezsnyev írta alá Moszkvában, 1972. május 26-án.
13 Eltelt negyvenegy év. Szörnyű, hogy most sem tehetünk mást. Sajnos már több hónapja dúl az orosz–ukrán háború, ennek folytán félő, hogy valamennyi megállapodás érvényét veszti, amiként a több évtizede kialakult status quo és világrend is. Jaj nekünk.

Az évszázad esküvőjéről

Az újdonsült házaspár – már és még – nászútját élvezi a Földközi-tengeren, egy büszke hajó fedélzetén, ahol fess díszőrség biztosítja a királyi pompát, a brit titkosszolgálat pedig a merényletmentességet. Lady Diana Spencer és Károly walesi herceg lassacskán lekerül a világmagazinok címoldaláról, a róluk szóló intim hírek egy időre a „kis színes" rovatba szorulnak.
A jó öreg Angliában ugyanúgy érezhető a válságszag, ahogyan a fejlettnek mondható országok szinte mindegyikében, következésképp arrafelé is föllendítette a pszichiáterek céhét az általános szorongás hullámverése, most azonban mindent feledve, gondtalan ünneplésre tódult össze a nép, a királyi család trónra várományos sarjának esküvői menetét szerény becslések szerint egymillióan éljenezték az utcán.
Láthattuk a magyar televízió nyúlfarknyi tudósításában az örömmámoros előestét, a Hyde Parkban épített műkastély homlokzatán lángkoszorú formázta a menyasszony s a vőlegény családi címerét, az egyórás tűzijáték alatt Händel hasonló alkalomra (1749) komponált muzsikája szólt. Olvasom a mindentudó magazinokban, hogy e parádé tulajdonképpen Károly herceg legénybúcsúja volt. Nem mondom… Írják a lapok, de a hazai tévéhíradó is mutatta, hogy ifjú emberek hatalmas tömege éjszakázott a Buckingham-palotától a Szent Pál-székesegyházig vezető útvonal mentén található nyilvános parkokban, kempingágyon, hálózsákba burkolódzva, esetleg csak egy takaróval a híres angol pázsiton, hogy reggel helyet kapjanak valamelyik kedvező szemszöget biztosító járdaszakaszon. Kora hajnalban példátlan csúcsforgalmat bonyolítottak a fizetős utcai vécék, *oujeee.*
Kedvtelve nézegetem a sokszínnyomású sajtófotókat: a menyasszony üveghintaját, állítólag már II. Erzsébet királynő is ebben érkezett örök hűséget fogadni Fülöpnek. A trónörökös nyalka uniformisa makulátlan, Lady Di ruhakölteménye viszont a tévében kissé gyűröttnek látszott. A szertartást végző pap furcsa kézmozdulatára biztosan tud magyarázatot, aki az anglikán egyház szakértője. A katedrális fenséges kőcsipkéit megbámulnám, ha én is ott lehetnék, s akkreditáltathatnám magamat az ünnepélyes eseményen. De a ki nem küldött tudósító nem ilyen szerencsés.

Értem, hogy idősb angol urak torkában e látványra gombóc nő, éltesebb angol dámák pedig a hímzett zsebkendő után kotorásznak a fekete lakktáskában. *Gádszévdö* trónörökös, hát persze. De mi van azokkal a tizen-huszonéves fiúkkal és lányokkal, akiket a St. James Park környékén kaptak lencsevégre az objektívek? Szakasztott úgy festenek, mintha a Rolling Stones koncertjére gyülekeznének. Ismerős a kép, a gyepen heverő, hosszúhajú, farmernadrágos fiatalok a híres szabadtéri popfesztiválok helyszínén töltik így az éjszakát, a woodstockiról[1] film is készült, annak standfotói közé nyugodtan becsempészhetnénk néhányat ezekből a képekből. Tehát Károly herceg és Lady Di nem kevésbé népszerű, mint Jimi Hendrix vagy Janis Joplin? Utóbbiak régóta halottak, sajnos, a kábítószer első nevezetes áldozatai ők.[2]
Követem térképen az esküvői menet útvonalát, a palota előtt megkerülték Viktória királynő melodramatikus emlékművét, rákanyarodtak a Mall sugárútra, majd a Trafalgar teret érintve a Strandon át jutottak a Fleet Streetre (az általam oly élvezettel lapozgatott sajtótermékek egy részét ebben az utcában szerkesztik), végül a Ludgate Hillen gurultak a hintók a Szent Pál-székesegyházhoz. Rövid angliai turistáskodásom idején gyakran kószáltam errefelé, jól emlékszem a parkok mélyzöld pázsitjára, melyen éjjel-nappal ott ültek, hevertek, falatoztak, *csókolódtak* (hogy finoman fejezzem ki magam) a loboncos, kopott jeanst és különféle átalvetős iszákokat viselő fiúk-lányok, akiket a sajtó a *hippi* névvel szokott illetni.
Mellesleg akár hiszik, akár nem, voltam én hippi Angliában! Bizony. Néhai, Londonban élt nagybátyám első és egyetlen találkozásunkkor riadtan távozott velem a klubjából, mondván: hajzatom s öltözékem túl *hippis,* ebédeljünk inkább egy olyan vendéglőben, ahol még véletlenül sem ismerik őt. Az élet vicce, hogy néhány nap múltán frissen szerzett londoni lányismerősöm félszeg mosollyal azt kérdezte: Magyarországon mindenkinek… a fiataloknak ilyen rövid a hajuk? Tulajdonképpen arra volt kíváncsi, hogy kötelező-e a nyiratkozás a „keleti blokkban”.[3]
Vajon miért hozta lázba a harmincon aluliakat az uralkodóház családi ünnepe? Anglia-szerte árulják a házaspár arcmásával ékesített (többek szerint Hongkongban gyártott) trikókat, s amint a fényképek tanúsítják, nemzedéktársaim veszik, hordják. De söpörjek inkább a saját portámon: engem sem hagy hidegen az évszázad esküvője, ha módom lett volna

Londonba utazni, talán a korláthoz verekszem magamat, hogy lássam a nevezetes vonulást, és igen, esetleg a füvön éjszakázást is vállaltam volna.
E vallomásomat őszinte álmélkodással fogadom. Kérdezem magamtól: neked meg mi közöd Károly trónörökös frigyéhez? A civilizált Európa királyai többnyire díszpintyek csupán (felséges urak, elnézést a tiszteletlen szóért), szerepük főként a reprezentálás, a tényleges hatalom a kormány s a parlament kezében van. Különös, hogy némely nációk miért ragaszkodnak olyan görcsösen a királyság ma már elavultnak tetsző intézményéhez.
Emlékszem középkorú oxfordi ismerősöm döbbent arcára, kinek fenti kételyeimről számot adtam. Hogyhogy minek a királynő, ilyet nem lehet kérdezni! – mondta ő hüledezve, s hozzáfűzte: A mi államformánk a királyság, nincsen rá semmi ok, hogy megváltoztassuk. Ekkor én – már kissé szeppent hangon – a nevetséges külsőségeket emlegettem, például az őrségváltást. Akinek nem tetszik, az ne nézze! – zárta a vitát a maga részéről a dzsentlemen.
Szemem lesütve hallgattam, mert nekem is első utam a Buckingham-palotához vezetett, hogy a turisták (zömében amerikaiak) fényképezőgép-csattogtatós seregébe vegyülve végignézzem a lovas egységek helycseréjét. Aztán a lovas gárdisták laktanyájához, ahol a vörös egyenruhás, prémkucsmás őrök váltották egymást, peckes tisztelgéssel, kivont karddal, rezgő csárdásra emlékeztető lábdobbantásokkal. A Towerben is kivártam a csiricsáré köpenyes, rendjelekkel dekorált, térdszalagos, kerek kalapos strázsák felvonulását. Miért? Nehéz a válasz. Engem külföldön ritkán érdekelnek az úgynevezett „bédekker-látnivalók”, a háromcsillagos épületek, a híres emlékhelyek. Föltételezem tehát, hogy nem a *London útikönyv* tanácsára szemléltem meg a válogatott, azonos méretű legények rituális mozdulatait, amúgy is utálom a katonásdit.
Az őrségváltás – a díszszemle, a körmenet, az esketési szertartás – formasággá merevült hagyomány, ha nem hiszel benne, értelmét sem látod. Márpedig nemzedéked legnagyobb győzelme, hogy félresöpörte atyáinak idejétmúlt szokásait és külsőségeit, kivívta a bármilyen haj, ruházat, viselkedés, beszédmodor, köszönés jogát, lezárta az öltöny, nyakkendő, névjegykártya, tánciskola, leánykérés korszakát. Te például kiröhögted (csúnya szó, de pontos) szülőanyádat, amikor ő amolyan „nagy esküvővel” szerette volna emlékezetessé tenni nősülésed napját, diadalnak vélted, hogy a hatodik kerületi tanács rideg termében, tizenkét családtag s jóbarát

jelenlétében adott össze élettársaddal az anyakönyvvezetőnő, határozott kérésedre a gyűrűváltás, az első csók és a nászinduló mellőzésével. Még a rövidke beszéd alatt is kínosan vigyorogtál, ezért aztán a nemzetiszín szalaggal átlózott asszonyság az aktus befejeztével vérig sértve sziszegte: lehet, hogy maguknak ez nevetséges, de jobb nincs!

Eltelt tíz év, s riadtan tapasztalom, hogy a harmincon inneni nemzedék a nagy szabadosság zászlaja alatt már régen kialakította a maga megrögzött szokásait és külsőségeit, anélkül, hogy észrevenné. Ráadásul az újmódi formaságok sokkal merevebbnek tűnnek, mint ama régiek, melyeket ujjongva romboltunk le. A farmeruniformis, a hosszú haj, a legeslegfrissebb szleng szigorúan kötelező az aluljárók és a rockkoncertek tájékán, kínosabban érezheti magát ott a „polgári” eleganciájú egyén, mint a nagyanyáink báljára mellény nélkül érkező gavallér.

A felszíni jegyek a lényegre utalnak, az ifjúság kasztja morcosan utasítja el a körén kívül eső értékeket, az ott uralkodótól eltérő gondolkodásmódot, ízlést, véleményt. A Hobo Blues Band vagy a Beatrice[4] zenéje és közönsége több megértésre tarthat számot középkorú operabarátok részéről, mint fordítva.

A formaságokat ma sem viselem könnyebben el, csakhogy… Csakhogy kezdem értékelni mindazt, pontosabban: azt a keveset, ami agyonbonyolódott világunkban *állandó,* helyesebben: állandó marad, lényegretörőbben: állandó maradhat. A huszadik század második fele a robbanásszerű változások időszaka, szédítő gyorsasággal módosulnak létezésünk körülményei, cserélődnek jogi és erkölcsi normáink, változik életformánk és értékrendünk, sőt még a tárgyi valóság is, tíz év alatt egy magyarországi kisváros a felismerhetetlenségig átépül, hogy az utcanevekről már ne is beszéljünk, ha így folytatjuk, fölösleges fáradság lesz azokat megtanulni. Szűkebb környezetünkben ugyanilyen őrületes a mozgékonyság, túlzott sebességgel cseréljük bútorunkat, lakásunkat, feleségünket – *ha tehetjük.*

Hová e sietség? – kérdem én, akár magamtól, nem vagyok kivétel, csak nő bennem a vágy az állandóság magabiztosságáért, hosszabb távlatokért. Nem hiszem, hogy a fejlődés szükségképpen mindennek erőszakos változtatgatásával jár, a megszüntetve megőrzés dialektikájában bízom.[5]

Így ma már tisztelem az angolok ragaszkodását „nevetséges” hagyományaikhoz, az őrségváltásokhoz, a parlamenti ceremóniákhoz, a

bal oldali közlekedéshez. Irigylem őket, hogy egyáltalán megvan még nekik az a hintó, amelyben II. Erzsébet házasodni ment. Félek, nálunk régen kiselejtezték volna, s amennyiben hasonló ünnepre készülnénk, pályázatot hirdetnénk formatervezett hintóra. Jó esetben jeligésen.

Egybekelt hát Károly Dianával, aki a Fleet Street orgánumai szerint idejekorán kijelentette, picit módosítja a hagyományos fogadalom szövegét, mert bár a trónörököst urának tekinti, parancsolójának azonban nem. Változnak az idők, legyen meg az ő akarata.6

Úgyszintén fenti források a nagy esemény múltával is cikkeznek az *évszázad* esküvőjéről, ám e titulus már közgazdasági cikkekben bukkan föl, nem Charles és Lady Di frigyét értik alatta, hanem két amerikai vállalatóriás, a Du Pont (vegyipari) és a Conoco (olaj- s szénbányászati) konszern tervezett egyesülését nevezik így.7 Emezek állítólag a Függetlenségi nyilatkozat jubileumán akarták megtartani a kézfogót, talán azért, mert akkor amúgy is tűzijáték van. A „házasság" egyelőre hozományviták miatt elhalasztódott. Nem csoda, ha a felek óvatosak, nászuk hétmilliárd dollárnyi tőkét egyesítene.

Most itt ülök lakásunk parányi személyzeti szobájában, s nem tudom eldönteni, hogy valójában melyik volna az évszázad esküvője? Mi a fontosabb, a pénz hatalma vagy a történelmi dicsfény? *Szégyenkezzék, aki rosszat gondol,* hirdeti a Térdszalagrend jelmondata.8

1 Az első többnapos, úgynevezett beat- – mai szóval: rock- – fesztivál (1969).

2 James Marshall „Jimi" Hendrix (Johnny Allen Hendrix). Született 1942. november 27. Meghalt 1970. szeptember 18. Janis Joplin. Született 1943. január 19. Meghalt 1970. október 4. Woodstock két, talán legfényesebb csillaga. Világhírüket nagyon rövid ideig élvezhették.

3 Ami azt illeti, gimnazista koromban még kötelező volt. A Kölcseyben megesett, hogy valakinek nullásgéppel nyírtak kopasz csíkot a feje tetején, így kényszerítve őt fodrászhoz. Sok klubba és szórakozóhelyre be sem engedték azokat a fiúkat, akiknek a haját akkori mércével hosszúnak ítélték. Szigorával az élen járt az úgynevezett Ifjúsági Park, a korábbi és mai Várkert.

4 Akkortájt ismert underground zenekarok.

5 A megszüntetve megőrzés Karl Marx kifejezése. Ekkoriban az ő műveiből származó idézetek közszájon forogtak.

6 Nem lett meg. Ma már tudjuk, a trónörökös mégis uraként és parancsolójaként bánt vele. Végül ők is elváltak, ahogyan a pórnép szokott.

7 A frigy megköttetett. A kilencvenes évek végére viszont a Du Pont több nekifutásban, bonyolult tranzakciókkal megszabadult az olajtársaság részvényeitől. Válás amerikai módra.

8 *Honi soit qui mal y pense*. Eredetileg a verssort azért választotta jelmondatul III. Edward, hogy elhallgattassa azokat, akik nehezményezték, hogy meg akarta szerezni a francia trónt.

A Reeperbahnról

Amikor a világ eresztékei recsegnek-ropognak az általános árdrágulás abroncsaiban, üdítően hatnak a ritka kivételek, ha ezt-azt olcsóbban adnak, vagy legalább ugyanannyiért, mint régebben. Figyeljünk hát föl a szájhagyomány útján terjedő hírre, melyet különböző metropoliszok forró negyedéből hoztak a hivatásuk, illetve privilégiumuk folytán gyakran utazó magyarok. Elsősorban a Reeperbahn, a rue Saint-Denis és a Soho tájékáról. Arról van szó, mesélik kuncogva, hogy a rosszlányok árfolyama mostanában igencsak stagnál. E hölgyek, kik a termelés történetileg kialakult rendszerében a legősibb foglalkozást űzik testük intim zónáit bocsátván áruba, mindig komoly szakértelemmel igazították a taksát a piaci árviszonyokhoz. Meglepő hát, ha a jelen gazdasági helyzetben azt halljuk, tarifájuk nem emelkedik, sőt.

Próbáljuk-e az ökonómia farkastörvényeivel magyarázni a jelenséget? Hivatkozzunk-e az átlagos családok növekvő megélhetési nehézségeire, amelyek miatt az átlagos családapák dugipénze is apadóban, ezért a rosszlányok a kereslet-kínálat arányainak módosulása miatt kénytelenek szinten tartani vagy csökkenteni áraikat? Míg e hipotézist a szakemberek nem teszik vizsgálódás tárgyává, gyorsan rukkoljunk elő egy másikkal: talán a növekvő nemi szabadosság mérsékli a rosszlányok iránti igényeket? Lehetséges-e, hogy az ősi szakma egét bealkonyítja az erkölcsök és szokások világméretű föllazulása?

Eszünkbe juthat az idelátogató külföldiek visszatérő kérdése, melyet rendszerint hamiskás mosollyal tesznek föl, fehérasztalnál vagy szűk körű baráti összejöveteleken, ha már néhány pohárral elfogyasztottak a valaha világhírű magyar borokból. Arról érdeklődnek, vannak-e nálunk testüket áruba bocsátó hölgyek, tagadó válasz esetén pedig firtatják a hiány okát. Persze a kinti mérték szerint is módos turisták, ha a világszerte ismert szállodacégek budapesti részlegében (Hilton, Intercontinental) töltik éjszakáikat, gazdagodhatnak bizonyos tapasztalatokkal e tárgykörben. Állítólag.

Bajos dolog azt felelnünk, hogy nálunk a szóban forgó iparág jelenleg nem áll művelés alatt, mivel a magyarázatra éhes, szerényebb jövedelmű

külföldieket ritkán elégíti ki, ha erkölcsi normáinkat emlegetjük, vagy ha a munkanélküliség hiányáról beszélünk,[1] illetve ha azzal érvelünk, hogy az általános foglalkoztatottság miatt asszonyaink és lányaink amúgy sem érnek rá, az úgynevezett második műszak (háztartás, gyerek) fölemészti maradék energiájukat, nincsen idejük kiállni az utcasarkokra.
Vitapartnereink joggal sorolhatják ellenérvül azokat az európai országokat, amelyekre nem jellemző a munkanélküliség (a leggyakoribb példa Skandinávia és környéke, illetve Svájc), mégis virágzik ott némi nemiipar. Ráadásul magunk sem vagyunk túl határozottak, álláspontunk megrendül, ha szabad folyást engedünk az agyunkba ötlő emlékeknek és gondolatoknak. Eszünkbe jut, hogy újságaink bűnügyi rovatában elégszer olvashattunk tolvajlásra vagy markecolásra (részegek kifosztása) szövetkezett egyénekről, közülük a nőneműek csalták föl a lakásba az áldozatokat, személyi varázsuk csáberejével. Emlékszünk továbbá arra, hogy csapatnyi nőt ítélt szabadságvesztésre a bíróság, mivel ők csak konvertibilis valutáért működtek, ráadásul tükrös plafonú találkahelyen; annak idején egész Pest erről pusmogott. Hallottunk továbbá pletykákat valamelyik vidéki városunkban leleplezett call-girl- (*telefonon rendelhető lányok,* a Reeperbahn viszonyaiban járatlan, angolul nem tudó olvasók kedvéért fordítom) hálózatról. Vicces, hogy a hírek szerint e szolgáltatást főként gyesen *(gyermekgondozási segély,* a viszonyainkban járatlan, de magyarul olvasó külföldiek kedvéért fordítom) lévő anyukák végezték. Érthető, ők ugye sokat vannak otthon egyedül, illetve csecsemőjük társaságában, és azt is meg lehet unni. Végül ne feledjük a már említett szállodai dámákat, akikről persze csupán pletykaszinten értesültünk, valamint a jó öreg Rákóczi teret, amelyet sötétedés után megszemlélhetünk, a tudományos vizsgálódás kedvéért.
Mindezt számba véve közel állunk a föltételezéshez, hogy akadnak azért Magyarországon rosszlányok. Tarifájukra nézvést azonban támpontjaink még bizonytalanabbak, mint a létezésüket sejtető jelek. Minálunk nem szokás ilyesmiről beszélni, írni annál is kevésbé. Pedig látszatra a szex vidéke többé nem tabu, hallani róla a rádióban, a tévében, utóbbiban már nincs akadálya, hogy a színésznők egészen meztelenre vetkezzenek, míg régebben – tévések és filmesek mesélték – az volt a szabály, hogy szőrzetet mutatni tilos. Tanácsadnak a lapokban, az iskolákban, sőt ma már a házasságnak is előfeltétele, hogy a fiatalok államilag szervezett és

biztosított kiokosításban részesüljenek. Bár ezt az intézményt némelyek formálisnak tartják, hangoztatván, hogy tudományos szónoklatoknál ezerszer többet ér, ha a tapasztalatlan ifjút (mindig a hímneműről van szó) egy professzionista k… kéjlány úgymond beavatja.
Nem nyilatkozhatom, szüzességemtől nem rutinos örömhölgy szabadított meg, a kötelező tanácsadást pedig házasságkötésem után vezették be. Ettől függetlenül igazat kell adnom azoknak, akik szerint az erotikával kapcsolatos rovatok, a szexológiai előadás-sorozatok, a fölvilágosító osztályfőnöki órák ellenére is a zavarodottság jellemzi a nemi viszonyokat. Igaz, a kamasz lányok és fiúk utcán, villamoson, parkokban, aluljárókban csókolóznak, minél látványosabban botránkoznak rajtuk az idősebbek, annál inkább. Ugyanők azonban még mindig bizonytalanul válaszolnak, ha szerelemről, szeretkezésről, házasságról kérdezősködsz. Gimnazisták szájából hallottam, hogy a „lefekvés" nem nagy ügy, fogalmuk sincs, miért ködösítenek a felnőttek, amikor azokról a hatalmas gyönyörökről beszélnek. Egyik lány hozzáfűzte: ezért utálja ő Hemingwayt, mert abból a sok hűhóból, amivel a szexet leírja, semmi nem igaz. Bánatosan hallgattam, ezek szerint dédszüleinknek több örömöt szereztek a félszeg kézcsókok, mint e srácoknak az egész testiség?
Úgyszintén gimnazisták nyilatkozták (a rádióban): azért jó az, ha az ember szűz lányt vesz feleségül, aki érintetlen. Válóperekkel foglalkozó jogászok mesélik viszont, hogy a húsz év körüli korban kötött házasságoknak elég nagy hányada megy tönkre olyan szexuális problémák miatt, amelyek az esküvő előtti nemi élet során kiderülhettek volna. Úgy nem kellene a bíróságnak most a közös gyerek(ek) sorsáról döntenie. Szerencsésebb volna-e, ha e házasságok létre se jönnének?
Vannak párválasztásra nagyjából érett korban lévő ismerőseim. Zavarba ejtő a szüleik – sajnos többségi – álláspontja: „ide pedig, édes fiam, senkit se hozol föl, ez tisztességes ház, nem bordély!" Maradjunk a józanoknál, akik az eszükkel belátják, hogy fiuk-lányuk nem vonulhat zárdába, szerzetesrendbe, természetes, ha alkalmi vagy tartósabb nemi viszonyokat folytat. Utóbbi esetben föltűnik a „gyerek" mellett a partner, és a legliberálisabb szülők szemet hunynak, ha néha a lakásban együtt vannak a fiatalok, míg ők például moziba mennek. Mindezt többnyire szégyenlős homály övezi, a család távolabbi tagjainak, barátoknak, munkatársaknak

nem szabad tudniuk róla. Néha az anya falaz a gyereknek, kijátszva a merevebb apa szigorát, esetleg fordítva.
Miért kell szégyellni azt, ami természetes? Meddig uralkodik még rajtunk e gyötrelmes álszemérem? Senki ne higgye, hogy a szülők viselkedését bírálom, az említett szabadabb elvű családok minden tiszteletet megérdemelnek, szomorú, hogy a többség gúnyosan mosolyog rajtuk, susognak a kárörvendő nyelvek: haha, X. lánya és Z. fia, nna, akkor lesz ebből házasság, amikor a vasmacska tejet kér.
Az erkölcsnek álcázott prüdéria lelkeket nyomorít. Rosszkedvűen idézem föl a beszélgetést, amelyben egy zavarodott tinédzser elmesélte, hogyan esett a várva várt szeretkezés szívszerelmével. A sutára sikeredett aktus után (egyikük sem volt már szűz) a kislány azt mondta: már közös bűnünk is van. Miért beszél bűnről, amikor lefekszik azzal, akit szeret, kíván? Hogyan kerül ez a romantikus regények házasságtörő asszonyaitól származó mondat arra a szexuálisan fölszabadult ajkára?
A bűn inkább a miénk, felnőtteké, tőlünk örökölte változatlan formában a szorongást, hogy a szűzhártyáját féltőn kéne őrizgetnie jövendő férje számára. Ha pedig már elvesztette, akkor sem szabad sokat szeretkeznie, mert ha így tesz, kurva. Aki bűntudatának engedelmeskedik, esetleg csupán a második gyerek után jön rá, hogy jobb lett volna, ha nem ezt a férfit (nőt) választja párjául, mert mással jobb csinálni. Ennek kiderítése sokkal inkább előfeltétele volna a házasságnak, mint a kötelező tanácsadás. Bocsánatot kérek az idősebb és nálam régimódibb olvasóktól, de e tárgykörben szilárd a meggyőződésem: tilalmak helyett támogatni kéne, hogy egy fiú meg egy lány *szorongásmentesen* élvezhesse, ha úgy tetszik: kipróbálhassa a saját testét és a társáét, még mielőtt erre anyakönyvi bejegyzés, illetve a társadalmi közvélemény helyeslése buzdítja. A szexológusoktól tudható, miféle kínos zavarokat okozhat a bűntudat. Az általános lelki károkon túl pszichés impotenciát, erekciós problémákat, frigiditássá merevülő gátlásokat.
Könnyen beszélek, mondhatnák önök, hiszen nekem még nincsen „eladósorban” lévő lányom (jelenleg négyéves az illető), de majd meglátom… Majd meglátjuk, mit teszek én, ha például gimnazista lányomat egy ellenszenves, pelyhedző állú kamasz alatt találom, a saját ágyamban! Igen, meglátjuk, mindenesetre őrizni fogom házi

archívumomban e tudósítást, remélve, hogy ha addigra elveszteném a józan eszemet, lesz, aki az orrom alá dörgölje.[2]

Gyorsan elröpülnek az évek, hadd reméljem, hogy nemzedékünk gyerekei kevésbé tétován bolyonganak majd a testiség útvesztőiben, mert mi segíteni fogunk nekik, rajtuk, amennyire csak lehet. A remény persze kevés. Mi a teendő? Nem hiszem, hogy megoldást jelentene, ha egy (gonosz? jóságos?) manó a Reeperbahnt, Hamburg bordélynegyedét Budapest ötödik kerületébe varázsolná. Amúgy sincs esélyünk efféle égi beavatkozásra.

A Reeperbahn hölgyeit csak az tehetné munkanélkülivé, ha a szakmai fortélyaiknál erősebb vonzást minden szerelmes férfi és nő nyújtani akarna, tudna, merne kedvesének és önmagának, szégyenérzet vagy bűntudat nélkül, olyan természetességgel, ahogyan étkeinket fogyasztjuk. Ez már nemcsak a kamaszok problémája, hanem valamennyiünké.

A Kánaán még messze van, érjük be addig a kis lépések taktikájával. Nyílt beszéddel, okos filmekkel és könyvekkel. Itt van mindjárt Hite két – világszerte bestsellerré vált – gyűjteménye.[3]

A manökenből lett szociológusnő kérdőíves kutatásainak eredményeit publikálta a női és a férfiszexualitásról. Tanulságos olvasmány. Lehetséges, hogy Hite asszony úgynevezett jelentései itt-ott tudományos szempontból vitathatóak, mégis feltétlenül megérdemelnék a magyar fordítást. Boldog volnék, ha ennek csupán a szaktudósok kiadást ellenző lektori véleményei állnák útját, s nem az álszentek álszemérme. Utóbbiak azt hiszik, hogy amiről hallgatunk, az nincs. Ha őket kérdeznéd, ellentmondást nem tűrő hangon közölnék, hogy például a magyar rosszlányokról – mivel nincsenek – többé ne essék szó. Ki-ki pedig lapulva és szorongva boldoguljon a saját testével, lelkével – ahogyan tud.

De mi azért haladjunk inkább a meggondolt gondolatok országútjain, hol tűnődéseinknek csupán a szemből érkező, nyílt sisakos ellenérvek szabnak határt. Essék csak szó mindenről, amin rágódni érdemes, a boszorkányokról éppen úgy, mint a rosszlányokról, vagy akár a rosszférfiakról. Őróluk majd máskor.

1 Bármilyen hihetetlennek hangzik, volt ilyen. Pontosabb, ha állásnélküliség hiányának nevezzük.

2 Egészen jól alakult ez. A lányom szerint is.

3 Shere Hite (1942–2020). Német származású amerikai feminista szexológus. Leghíresebb könyve a *The Hite Report: A Nationalwide Study on Female Sexuality* (1976). Rengeteg interjút készített

nőkkel, nyíltan kérdezve őket erotikus szokásaikról. Kiderült, hogy az általa kérdezett háromezer nő hetven százalékának soha nem volt orgazmusa. Hite személyes bátorságát bizonyítja, hogy egyetemista korában meztelen képeket közölhetett róla a *Playboy*. Modellként és színésznőként is híres volt. Én 1978-ban szereztem róla tudomást a munkásságáról, *Jelentés*…-ét Párizsban lapozhattam át a könyvtárban. Magyarra csak 2000-ben fordították le, amin nem csodálkozom. Később jelent meg a *The Hite Report on Male Sexuality* (éppen 1981-ben, amikor Ki nem küldött tudósító lettem), az kevésbé érdekelt, gondolom, ez érthető.

A terroristák karmaiból

Valószínűleg széles e hazában egyetlen olvasó sem hiszi a cím láttán, hogy jelen soraimat ismeretlen helyen, mondjuk, egy külvárosi pince közepén fölvert sátorban (régi fogás, így nincsen támpontom arra nézvést, hol őriznek) írom, nagyjából gúzsba kötve. Írni, gúzsba kötve? Kérdés, hogy ceruzám és papírom is honnan volna? Továbbá miképpen juttattam ki a szöveget alkalmi börtönömből?
Apróbb nehézségek leküzdésére joggal tarthatnak képesnek engemet, határtalan leleményességem közismert. Az elrablásomról szóló hírt ennek ellenére pillanatnyi habozás után kacsának minősíti a józan ész. Erősen gyanítható, hogy családomnak nem áll módjában váltságdíjat fizetni értem, az pedig szinte kizárt, hogy komolyabb összeggel sietne szabadításomra a Magyar Írók Szövetsége, a Művészeti Alap, a filmgyár, a MŰDOSZ[1] vagy az *Élet és Irodalom,* a PEN Club vagy a Kiadói Főigazgatóság.[2] Ráadásul elrablásom nem hajtaná semmiféle politikai erő vagy mozgalom malmára a vizet, zsarolni se lehet általa senkit. Fenti tények átgondolása segített elviselnem, hogy idén sem én kaptam az irodalmi Nobel-díjat.[3] A híres emberekre manapság nehéz idők járnak, éljenek bár az Amerikai Egyesült Államokban (John Lennon, Ronald Reagan), Iránban (nincs helyünk a teljes lista közlésére) vagy akár Vatikán Államban.
Tartózkodjunk a világhírtől? Megfontolandó. De sajnos a merényletek áldozatai nem csupán a kiszemelt személyek, a bombákat még nehéz olyan pontosan címezni,[4] mint a leveleket; a túszok egy része általában a véletlennek köszönheti hosszabb-rövidebb rabságát. Elég, ha az ember repülőre száll. Összegezve a közelmúlt eseményeit,[5] szomorú a végkövetkeztetés: az egész világ érzi a terroristák karmainak szorítását, így nem is annyira költői túlzás, hogy tudósításomat onnét küldöm, elvégre

ugyanazon a földgolyóbison élek, mint a többiek. Reggelenként félve nyitom ki az újságokat, nehogy hazai merényletről, emberrablásról, robbantásról adjanak hírt a kiküldött tudósítók.
A nemzetközi sajtó sopánkodva taglalja a nyílt erőszak elharapódzásának bizonyítékait, pikírten elemzi a különböző rendőrségek tehetetlenségét, politikai beállítottsága (érdekviszonyai) szerint vádolja az egyik vagy a másik kormányt és nagyhatalmat a dolgok idáig fajulásáért. A biztonsági erők itt is, ott is speciális rohamcsapatokat képeznek ki, a terrorakciók elleni harc azonban aligha mondható eredményesnek. A helyzet így sommázható: néhány fegyveres férfi sakkban tarthat egy atom-, hidrogén-, s maholnap neutronbombákkal fölszerelt hadosztályt, ha a megfelelő emberek hátába nyomja a lőeszközök csövét. E lehetőségen töprengve eszünkbe jut a minden eddiginél hisztérikusabb fegyverkezési hajsza, s összerándul a gyomrunk. A nukleáris háború rémét is kiengedheti a palackból néhány elszánt terrorista, ha behatol a megfelelő helyre. Mondjuk a Pentagonba.
Olvasom az illetékesek magabiztos nyilatkozatát, szerintük az atomkód semmiképp sem kerülhet illetéktelen kezekbe, a védelmi rendszer tökéletes biztonságot nyújt. Savanyú vigasz. Szívemnek nem lesz kedvesebb a radioaktív tömeghalál gondolata, ha a biztonsági szolgálatok garantálják, hogy a nukleáris világvégét csakis tudatos elhatározás zúdíthatja ránk. Amilyen önző vagyok, akkor sem melengetné a keblemet a boldogság, ha a jövőbe látó gép közölné: nem lesz harmadik világháború, viszont uraságodat néhány nap múlva cafatokra tépi egy ügyesen elhelyezett pokolgép, mondjuk, a Hungária (volt New York)[6] Kávéházban. Nálunk ennek valószínűsége jelenleg csekély. Ám sok olyan tájéka van a Földnek, ahol a nyilvános helyek látogatása vagy akár az utcai séta csöppet sem veszélytelen. Nem a háború sújtotta övezetekről beszélek, arrafelé ez úgyszólván természetes. Lehet a folyamatos halálfélelem természetes? Igen, sajnos. Az ember alkalmazkodóképesebb lény, mint szerencsétlen testi és lelki adottságait szemügyre véve gondolhatnánk, a kibírhatatlannak tetsző élethelyzeteket is elviseli, megszokja. Hallomásból tudom, filmjelentésben láttam, hogy például a bejrútiak szépen hozzáedződtek a fegyverropogáshoz, jóformán oda se néznek, ha durran valami.
Ma már Európa legcivilizáltabb államaiban sem rendkívüli eset, ha hirtelen lövöldözés kezdődik, vagy robban a bomba egy középületben. A londoni

metrókocsikban három-négy fekete plakát hirdeti: „Ha lát egy gazdátlan csomagot vagy táskát, akkor 1. ne nyúljon hozzá, 2. ne húzza meg a vészféket, amíg a vonat be nem ér a következő állomásra, 3. ott viszont feltétlenül, 4. szóljon azonnal a vonatvezetőnek vagy a közlekedési vállalat bármely alkalmazottjának 5. és az utasoknak, hogy hagyják el a szerelvényt.” Nemcsak Angliában, másutt is egyre megszokottabb az éttermek, múzeumok, szállodák bejáratánál a kötelező táskavizit, nincsen már reptér fegyverjelző masinák nélkül. Hiába, a gépeket eltérítik, a túszokat fogságba ejtik, a legkörültekintőbb biztonsági intézkedések ellenére golyók fúródnak államférfiak, popsztárok, üzletemberek, diplomaták testébe, pokolgépek robbannak autóbuszon, iskolában, köztéren, utazási irodában, zsinagógában.
Mire jó ez? – kérdezzük egymástól tanácstalanul. Az okokról még a fölületes elemzés is kimutatja, hogy okozatok csupán, nem értjük, mi fanatizálja a terroristát, mire számít, miben reménykedik, hiszen előbb-utóbb börtönbe (akasztófára, villamosszékbe, kivégzőosztag sortüzébe) kerül, ráadásul harcának hosszabb távon nincsenek értékelhető eredményei, az erőszakra erőszak válaszol, s már összekuszálódtak a politikai frontvonalak, egy-egy robbanás után szinte mindegy, hogy melyik furcsa nevű szervezet vállalja érte a felelősséget.
Próbálom érteni (ez a megértéstől igen távoli agyműködés) őket. Az elmebetegeket és a kóros feltűnési viszketegségben szenvedőket hagyjuk, úgyszintén a pusztán pénzszerzési célú akciók elkövetőit, ők az orvostudomány és a kriminológia tárgykörébe tartoznak. Beszéljünk azokról, akik tiszta fővel szánják rá magukat, hogy valamiféle politikai vagy erkölcsi cél érdekében öljenek, embert raboljanak, bombát eszkábáljanak.
Képzeljünk el egyet a marcona férfiak közül, próbáljunk megismerkedni vele, félretéve a cselekedetei iránt érzett gyűlöletünket. Hívjuk el kávézni (sörözni, borozni, pálinkázni, whiskyzni, vodkázni, rumozni) valamelyik neki tetsző bisztróba, bizonygassuk, hogy nem vagyunk zsaruk, akkor talán mesél ezt-azt az életéről. Kevéssel a második világháború előtt (után) született, nemzetisége: … (ahogy tetszik), családja nem túlságosan gazdag, de nem is igazán szegény. Vendégmunkásként jöttek Európába (vagy nem). Ő esetleg apja baloldali nézeteit örökölte, illetve éppen ellenkezőleg, a család burzsoá szemléletétől csömört kapva fordult Marx-Engels

tanaihoz, de lehet, hogy egyszerűen azért, mert felháborította a társadalmi igazságtalanság, a kizsákmányolás, a munkanélküliség.[7]
Párizsba (Londonba, Münchenbe, Nápolyba) került. Talán kollégiumba, ha szülei pénztárcájából futotta rá. Valószínűbb, hogy munkát, boldogulást keresett. (Előfordulhat, hogy soha életében nem járt Nyugat-Európában, de az egy másik terrorista története.) Talán kapcsolatot keresett valamelyik párttal vagy szektával, lehetséges, hogy a gyűléseiket is látogatta, akár igen, akár nem, már kamaszfővel reménykedett a kapitalizmus mielőbbi megdöntésében, a közösségi társadalom létrejöttében. Örömmel utazott volna a „keleti blokkba", hogy szemügyre vehesse, miként működik az, amit szocializmusnak hívnak, ám erre nem volt módja (pénze, bátorsága), félt, hogy beüti a fejét az akkoriban szigorúan leeresztett vasfüggönybe. Melynek lőrésein át keserves hírek érkeztek koncepciós perekről, KGB-ről, ÁVH-ról, vasvillával összeterelt szövetkezetekről, jegyrendszerről, internálásról, személyi kultuszról, döglődő gazdaságról.
Ő nem ilyen társadalomról álmodozott. Ezért vetette magát boldogan az 1968-as diákmozgalmakba (személyesen vagy csak lélekben), amelyek egész Európát megrengették. Újmódi prófétákat talált – Che Guevara, Marcuse, Daniel Cohn-Bendit, Rudi Dutschke –, szellemiségüktől fölpezsdült a vére. Persze, hiszen Marcuse tanulmánya *(Az egydimenziós ember)* szerint jelenleg a marginális elemek (diákság, vendégmunkások, munkanélküliek) tekinthetőek a legütőképesebb erőnek, csakis ők képesek a forradalom kirobbantására. Emberünk tehát a jövő letéteményesének érezhette magát, ami nem csekélység.
Valószínűleg ott volt a barikádokon, az egyetem- és színházfoglalók között, a nyilvános vitákon és a tüntetéseken. Talán éppen ő pingálta a falakra az utóbb híressé vált (kötetben is kiadott) föliratok némelyikét.
A VILÁGFORRADALOM NAPIRENDEN VAN!
ÖLJÉTEK MEG A BÜROKRATÁKAT!
LEGYETEK REALISTÁK, KÖVETELJÉTEK A LEHETETLENT![8]
LEGALÁBB ANNYISZOR HASZNÁLJÁTOK
AZ AGYATOKAT, MINT A FARKATOKAT!
LESZAROM A TÁRSADALMAT, DE SAJNOS Ő IS ENGEM!
TILTANI TILOS!
ÉVSZÁZADOS TÁRSADALMATOKAT HAMAR LEROMBOLJUK,
DE AHHOZ IDŐ KELL, HOGY FÖLÉPÍTHESSÜK A MIÉNKET!

Úgy érezte – s vele együtt még sokan –, hogy ütött a kapitalizmus végórája, eljött az ideje, hogy a hasonszőrűekkel megvalósíthassa az álmok és lehetőségek birodalmát. Ámde mi történt? Szép lassan csillapultak a kedélyek, kiderült, hogy a tőke hatalmának a sztrájkok és fölvonulások időszaka meg se kottyant. A diákmozgalmak vezetőit száműzték a belügyminisztériumok, az egyetemeket igyekeztek fakultásonként más-más külvárosba szétosztani, a hőzöngők száját hamar betömte néhány, többé-kevésbé észszerű reformintézkedés.
Ő ekkor vesztette el a lába alól a talajt. Nem lelt már olyan eszmét, amelyben hihetett volna, életét viszont – a sors szeszélye folytán – nem abroncsozta be a mindennapi pénzkereset kényszere, például azért, mert nem alapított családot. Undorral figyelte volt elvbarátai (évfolyamtársai, kollégái) süppeteg közönyét, ugyanúgy élnek, mint apáik, pedig éppen e kispolgári létforma elleni tiltakozásul írták hatvannyolcban Párizs falaira a gúnyos jeligét: MÉTRO, BOULOT, DODO (metró, meló, szunyó).
Akármerre veti sorsa a világban, céltalanul cselleng, úgy érzi, kicsúszott a gyeplő a kezéből, életéről rejtélyes és irracionális erők döntenek. Nincs egyedül, ezrek, százezrek, milliók jutottak az övéhez hasonló vagy éppenséggel attól mindenben különböző életpályákon a teljes reménytelenség lélekállapotába, az oda vezető út állomásait befolyásolja többek között a nemzetiség, a származás, a vallás, az egyéniség és a neveltetés. E holtpontról aztán a többség nem moccan, a hétköznapok gondjaiba s örömeibe burkolózva, vállvonogatva tűri a fásultságot.
Akadnak azért olyanok, akik makacsul kutatják a beleszólás lehetőségeit, a tehetetlenségtől kinyílik a bicska (más fegyverük még nem lévén) a zsebükben. Ismerjük el, nehéz életcélt találni ezen a földön. Mit tehetünk, tudván az éhező tömegekről, a növekvő munkanélküliségről, a csillagászati hadikiadásokról, az alig fölfogható okokból kirobbant háborúkról?
Hősünk és társai számára már követhetetlenek a nemzetközi politika eseményei, úgy érzik, nincs fejlődés, csak helyben topogás, agyukban zakatol a tettvágy, és betelik a pohár, e világból elegük van, többé nem érdekli őket semmiféle társadalomeszmény, meghúzzák a ravaszt, ha valaki a kezükbe adja a fegyvert, s elhiteti velük, hogy tetteik nyomán lódul egyet a történelem kereke – valamerre. Életük kizárólagos értelmévé válik a *cselekedet,* ezért nem félnek a felelősségre vonástól. Gyerekesen

ragaszkodnak fontosságuk hamis tudatához, azt hiszik, érdemes elsütni a fegyvereket, akár vaktában is, ha már egyéb mód nem maradt, hogy beleszólhassanak népük (fajuk, országuk, földrészük) sorsának alakulásába.
„PROLETÁR AZ, AKINEK A SAJÁT ÉLETE IRÁNYÍTÁSÁRA NINCSEN HATALMA, ÉS EZT TUDJA” – hatvannyolcas falfölirat ez is. Csak a mondat első fele igaz. Attól, hogy lehetőségeire nézvést téveszmét dédelget, a proletár még proletár marad. Akkor is, ha eltérít egy repülőt, fölrobbant egy követséget, agyonlő egy diplomatát.
Borzadok az erőszaktól, eszemben sincs védőbeszédet mondani a terroristákért. A vádbeszédet viszont elmondják helyettem az illetékes államügyészek. Hadd szánjam a merénylőket, hadd fájlaljam, hogy e szerencsétlen korban ragadnak fegyvert, bizonytalan színű zászlók alatt, s tüzelnek azokra, akikben ellenséget vélnek, vagy akiknek föláldozása révén próbálnak kicsikarni valamiféle változást. Mi, szemlélődők, csupán csüggedtségünket emelhetjük a magasba, mert ahhoz nem vagyunk elég tehetségesek, okosak, bátrak, elszántak (nem kívánt törlendő), hogy megkeressük – megtaláljuk – az övékénél értelmesebb cselekvések útjait a világ jajszótól, pénzcsörgéstől és masírozástól visszhangos labirintusában.9

1 Művészeti Dolgozók Szakszervezete
2 Ekkortájt a könyvek cenzúrájának központi hatósága.
3 Hm, azóta sem.
4 Már sajnos nem.
5 Repülőgép-eltérítések.
6 Már megint New York, 2020 óta az Antantara New York Palace Budapest Hotel részeként.
7 Az, hogy a vallása instrukcióit követve lesz terrorista, ekkor még nem volt annyira gyakori, vagy csak nem figyeltem föl rá.
8 Jóval későbbi, *Lehetetlen?* című tévéműsorom (1995–97) címe nem innen származik, hanem Ady Endre egyik verséből: *Levél-féle Móricz Zsigmondhoz*.
9 Eltelt negyvenegy év, és szinte semmi változás nincs a cselekvési lehetőségeinkben. Őrület.

A Hyde Parkból

Gyerekkoromban, az ötvenes évek vége felé hallottam róla először. Családunk egyik világlátott barátja mesélte, hogy Londonban, ami ugye a *United Kingdom* fővárosa, van a *Hájdpark,* ahol folyton megy a

vitatkozás, és bárki bármiről beszélhet. Bármiről? – kérdeztük mi, gyerekek, álmélkodva, mert eszünkbe jutott a gyakran ránk mért szülői parancs: „hanem erről aztán senkinek se szabad beszélni! Ilyet nem szabad mondani, azonnal kérj bocsánatot! Ne feleselj, te büdös kölyök!" A barátunk esküvel állította, hogy a Hájdparkban bizony bármiről szónokolhat az ember, türelmesen végighallgatják, ez a szabály. Az egyetlen tabu Britannia uralkodóháza, a királyi családot szidni még itt is tilos. E csekélyke megkötés nem zavart bennünket, semmi bajunk nem volt az angol uralkodóházzal. Napokig hájdparkosdit játszottunk az udvaron. Valaki felállt a kerítés párkányára, azt kiáltotta: *Pista hüje!* Pista nem ordíthatott közbe, nem verhette meg, nem adhatta be neki a csumát, ellenben amikor rá került a sor, jogában állt cáfolatának szabad kifejtése: *Aki mongya másra, azmongyamagára!*

Barátunk egyébként még hozzáfűzte: Vlagyimir Iljics Lenin is járt a Hyde Parkban Krupszkajával. Eme adalékot később az *Anglia útikönyv* megerősítette. További hasznos értesülések is nyerhetők belőle. Nem az egész park a gáttalan véleményhirdetés színhelye, hanem csupán az északi csücskében lévő *Speaker's Corner* (Szónok-sarok). A százötvennyolc hektár kiterjedésű mező eleinte a westminsteri apátság tulajdona volt, aztán VIII. Henrik királyi parkká változtatta, s bekeríttette. I. Erzsébet idején szarvas- és őzvadászatokat tartottak itt, később lóversenyeket. Manapság gyakran sztrájkgyűléseket rendeznek a gyepen, s a május elsejei felvonulásokat követően a munkásosztály képviselői itt pihenik ki a fáradalmakat, a fűbe heveredve piknikelnek, elfogyasztják a háromszögletű szendvicseket és a termoszban hozott teát.

Néhány éve a vázolt tényadatokkal s a hercig gyermekkori élménnyel a tarsolyomban érkeztem Londonba. Legelső utam a Hyde Parkba vezetett.

Tudtam az útikönyvből, hogy a Szónok-sarok vasárnap délután üzemel teljes gőzzel, de nem volt türelmem várni. Így történhetett, hogy teremtett lelket sem találtam a nevezetes helyen. A jelzett időpontban visszatértem, az alábbi látvány fogadott: kisebb csoportosulás közepén egy molett, szemüveges asszony, egy nagyobbéban pedig egy hórihorgas néger[1] fiatalember szónokolt. Kitalálni véltem a témákat: itt a női egyenjogúság, ott a faji megkülönböztetés. Közelebb furakodva, gyönge angoltudásom összpontosított latba vetésével földerítettem a rideg valóságot. A testes hölgy egy ismeretlen hárfaművész koncertjére próbált közönséget

toborozni (másfél font a jegy ára, katonák és gyerekek a felét fizetik), az izgatott fekete fiatalember pedig valamiféle mágneses ablaktisztító szivacs előnyeit fejtegette, az elmésnek látszó szerkezet a saját találmánya, a helyszínen megvásárolható (hat font kilencven penny). Érdekes, hogy bár a hárfaművészetet jóval olcsóbban mérték, az senkinek se kellett, ellenben a mágneses szivacsból kettő is elkelt, amíg ott időztem.
Hol vannak a lelkes politikai szónokok, a nemesebb eszméket hirdető Démoszthenészek? Talán még gyakorolnak a tengerparton, nyelvük alatt kaviccsal, túlordítva a hullámok zúgását? Londoni barátaim, akiknek tapasztalásomról beszámoltam, vonogatták a vállukat, a „szpíkörszkorner" már nem a régi, nyissam ki a rádiót, a tévét, olvassam a lapokat, ha szónoklatokra vagy vitákra éhezem. Érthető magyarázat, a tömegkommunikáció csatornáinak óriási hatósugara mellett eltörpül a szabadtéri véleményhirdetés jelentősége.
Nékünk Hájdparkunk nincsen, de vannak viták a sajtóban, a rádióban, a tévében, közgyűléseken és konferenciákon, értekezleteken és bizottsági üléseken. A lapok hasábjain is egymást érik a verbális csatározások. Az utóbbi esztendőket joggal nevezhetnénk a Nagy Viták Éveinek. Mostanában mintha szünet nélkül viszketne az érdekeltek vagy a magukat annak vélők „érvkardja", azonnal kirántják hüvelyéből, ha úgy érzik, közük van az éppen esedékes témához. Némelyik stabil harcosról okkal föltételezhetjük, hogy adott témákkal kapcsolatban biztosan arénába száll, teljes harci díszben. Könnyű nekik, elvi platformjuk gránittalapzatáról nézvést minden világos és érthető.
Az önök tépelődésre hajlamos tudósítóját pályafutása során a legkülönfélébb alkalmakkor próbálták rábeszélni jóakarói (nyuszirokonai és üzletfelei…), hogy erre vagy arra a bírálatra, visszhangra, ellenérvre föltétlenül válaszoljon. Mert az már tűrhetetlen, hogy X. azt merészeli írni, hogy…, amikor napnál világosabb, hogy… nyilvánvaló, hogy X. szántszándékkal érti (magyarázza) félre a dolgot, szóval azonnal vitába kellene szállnom. Ilyen esetekben megdöbbentő nehézfejűséget tanúsítok, tanácstalanul kérdem jóakaróimtól s magamtól, hol a vitatnivaló? Én ugye megírtam a véleményemet, miért ne tehetné ugyanezt X., Y. és Z. is? Ha az ő argumentumaikat átgondolva az enyémeket fönntartom, mit csinálhatnék? Megismételjem, amit korábban már előadtam, csak azért, hogy enyém legyen az utolsó szó? Attól nem erősebb az érv (eszme,

elképzelés), ha kétszer (többször) írják le (mondják ki).2 Vagy netán sértegessem vitapartneremet, közölvén az olvasóval, hogy ne higgyen neki, hiszen ő lúdtalpas, tízdioptriás szemüveget hord, mellesleg szívesen pálinkázik, továbbá a gimnáziumi érettségin kettest kapott oroszból?
Utóbbi módszer nem egészen ismeretlen a jelenkori viták gyakorlatában. Pedig már az ókori logika szabályai is a súlyos hibák közé sorolják, *argumentum ad personam* (személyi érvelés). Újra eszembe jut gyermekkorom hájdparkosdija: *Pista hüje!* Csakhogy a mi udvarunkban nem lett belőle sértődés, hosszan tartó harag, táborokat összeugrasztó ellenségeskedés. Felnőttdisputákban viszont a *Pista hüjé*-re gyakorta *Józsi barom!* a válasz. Illetve: *Pista hazudós és pénzéhes! Józsi ostoba és reakciós! Pista műveletlen és dogmatikus! Józsi köpönyegforgató és anarchista!* Satöbbi.
Miután dühtől vörös nyakkal kiordították magukat a felek, a jól végzett munka örömével készülnek a következő vitára. Mert ugye a disputa a demokratizmus csalhatatlan bizonyítéka, tehát minél gyakrabban villantjuk egymás felé lángpallosunkat, annál jobb. Az se baj, ha a személyi érvelés mellett más logikai hibákat is vétünk. Ha önellentmondásba keveredünk, ugyanazt állítjuk s tagadjuk például. Ha fajfogalommal operálunk nemfogalom ellenében, mondjuk, egy férges alma fölmutatásával bizonyítjuk, hogy a gyümölcsök sajna mind kukacosak. Vagy ha elegánsan felrúgjuk az érvelés okszerű menetét. Ez a leggyakoribb változat, szóban s írásban egyaránt.
Csak egyetlen példa a közelmúlt szópárbajaiból. Valamelyik kritikus úgy vélte, hogy a magyar filmek hiányosságaiért a gyönge forgatókönyvek okolhatóak. A forgatókönyvek pedig azért gyöngék, mert azokat a rendezők kapzsiságból (honorárium) maguk készítik, ahelyett, hogy jó írókra bíznák e munkát. Nem késett a válasz, az ellentábor (a rendezők) egyike kifejtette, hogy a kritikusok felületesek, elemzésre képtelenek, s fogalmuk sincs a filmművészetről.
Pedig ha már vitázni kell, lehetne érvelni akár a tényekkel is. Tudniillik a magyar filmek többségét nem a rendezők írják, hanem például Kertész Ákos, Hernádi Gyula, Bereményi Géza, Kardos István, Dobai Péter, Császár István.3 Tehát az idézett kritikus téved. Ami persze nem bizonyítja azt, hogy a kritikusok mind felületesek, elemzésre képtelenek, s fogalmuk sincs a filmművészetről. De nem is zárja ki. Ha valakinek ez a véleménye,

lelke rajta, ám ne gondolja, hogy ha sikerül ráhúznia a vizes lepedőt a kritikusokra, akkor egyúttal szétzúzta a feltételezést, miszerint anyagiasak a rendezők. Mert a kettőnek egymáshoz nincs köze.
Az efféle pörlekedést (szóváltás teljes bandázsban, első vérig) nem tekinthetem vitának. Igaz, a *vitat* ige az értelmező szótár szerint a *ví, vív*ből keletkezett. Az *érv* viszont az *erő, érik*-ből. *Érett* fővel kéne papírra vetnünk (kimondanunk) az állításokat, a cáfolatokat, a kontrákat és rekontrákat. Ha már mindenáron *víni* akarunk, tartsuk be legalább a kardvívás ősi szabályait, vállaljuk a szemtől szembeni küzdelmet, méltatlan orvdöfések helyett. Néha arra gondolok, talán célszerű volna megnyitnunk a magyar Hyde Parkot, számtalan Szónok-sarokkal.
Félreértés ne essék, minden értelmes eszmecserének híve vagyok. Helyes, ha aki ért hozzá, valamennyiünk fejére olvassa, hogy elherdáljuk szellemi energiáinkat, hogy oktatási rendszerünk tökéletlen, hogy a közművelődés még mindig csupán jelige, s így tovább. Csak azt ne higgyük, hogy a folyamatos vitákkal megtettük a magunkét a szebb jövő érdekében. Az jelentkezzék szólásra, aki önnön fontosságánál többre becsüli a szavaiét. Aki tiszteli mások munkáját, teljesítményét, gondolatait, s föltételezi, hogy az övétől eltérő vélemény is lehet alapos elmehasználat eredménye. Aki nem személyekkel, hanem álláspontokkal vitázik, s honmentő indulatain túl méltányolható érvekkel rendelkezik. Akit nem előítélet vagy elfogultság, önös érdek vagy hátsó szándék vezérel.
Hadd reméljem, hogy a hájdparkosdiból kinövünk valahára. Lám, az eredeti Szónok-sarok sem a régi, úgy látszik, lassan ingyenes reklámfórummá alakul, amelyhez hasonló létesítmény lesz Budapesten a többtucatnyi hirdetőtábla.[4] Fölállításuk folyamatban van. Az egy méter magas, hetven centi széles táblákat a Magyar Hirdető tervezte, készíttette, helyezi ki és tartja karban. Nincs más dolgunk, csupán odamenni, és felragasztani a szöveget. Kíváncsi vagyok, mikor lepik el a lakáscserék, alkalmi munkaajánlatok, adások és vételek közhírré tételére szolgáló táblákat a hájdparki vitairatok (vö.: Pista hüje!).
Mellesleg: a vállalat kéri a lakosságot, amennyiben problémájuk megoldódott, fáradjanak vissza oda, ahová hirdetésüket ragasztották, s vegyék azt le, hogy jusson hely másoknak is. És: a hirdetés legföljebb boríték nagyságú legyen. Barátaim, képesek vagyunk rá, hogy e szerény óhajokat teljesítsük? Nem fogunk-e fütyülni a többiekre, ha már sikerült

elcserélnünk a lakásunkat, megtalálnunk a kutyánkat, fölfogadnunk takarítónőt vagy gyermeksétáltatót, vásárolnunk négy Trabant-gumit vagy *Rocklexikon*t? No és nem ragasztunk-e ki íves rajzlapot, tízcentis betűkkel vésve rá a közleményt, hogy a mi hirdetésünket föltétlenül észrevegyék?
Demokratikus érzületeinknek érdekes próbája lehet ez. Akinek kedve s ideje van, járja végig a táblákat.[5] Az eredményről akár vitatkozhatunk is, több szem többet lát. Ki-ki elmondja a véleményét, jól megfontolt érveit, cáfolva az előtte szólókat vagy csatlakozva hozzájuk. Hiszen az a vita, amelyet érdemes kezdeni és folytatni, ebből áll, semmi másból. A többi: önámító szócséplés, közámító pótcselekvés.

1 Akkoriban ez még nem volt sértő, a közmegegyezés szerint magyarul így hívtuk sötét bőrű embertársainkat.
2 Sajnos, bizonyos mértékig tévedtem. Immár tudható, hogy hiába nem lesz erősebb az érv az ismétléstől, minél többször hangzik el valami, ami nem igaz, annál többen hiszik el. (Lásd politikai beszédek, reklámok és más lódítások.)
3 Mi tagadás, esetenként én. Írtam hat-nyolc forgatókönyvet, kettőből lett jó film szerintem (*Csók, Anyu, Villanyvonat*), kettőből közepes, a többiből rossz. Semmi gond, én nem sértődöm meg a saját véleményemen. Az érintett rendezők megértését kérem, ha zokon veszik.
4 Addig nálunk nem voltak ilyenek, ekkor kezdtek megjelenni a városokban.
5 Nem váltak be. Hamar tönkretették őket a vandálok, azután szép csöndben eltünedeztek.

Hollywoodból

Magasba emelhetjük két ujjunkat a győzelem V betűjét formázva: idén a legjobb külföldi filmnek járó Oscar-díjat mi nyertük!
Hogyhogy mi? – kérdezhetnék a kevésbé lelkes olvasók, az értékes szobrocskát Szabó István nyerte, továbbá a *Mephisto*[1] stábjának valamennyi tagja. Viszont a rendező is a magyar filmművészet sikerének tekinti a díjat, így mondta első hazai nyilatkozatában, amikor a tévé kulturális magazinjának szerencsés műsorvezetője telefonvégre kaphatta, nem sokkal a ceremónia után. Tehát az Oscart ugyan a *Mephistó*nak ítélte a Los Angeles-i Filmművészeti Akadémia, de a diadal hátországa az elmúlt évtized magyar filmgyártásának egésze. Következésképp meg kell állapítanunk, hogy az utóbbi esztendőkben a hazai mozgóképipar virágkorát élte. El ne feledjük: már tavaly is jutott nekünk egy Oscar, a

rajzfilm kategóriában, Rófusz Ferenc villanásnyi remekét *(A légy)* jutalmazta a zsűri. Azt a trófeát is mi nyertük, mi, magyarok.

Annak idején kevesebb szó esett arról, mekkora kitüntetés ez. Az Oscar – hivatalos nevén: az Amerikai Filmakadémia díja – a filmszakma Nobel-díjának tekinthető. Rófusz Ferenc győzelmének a fényét beárnyékolta, hogy ő maga nem lehetett jelen a díjkiosztáson, állítólag bürokratikus nehézségek miatt. Helyette a Hungarofilm mindenható vezérigazgatója sietett föl a pódiumra, mert ő persze kiutazhatott. Nem adták oda neki a szobrot, azt csak a nyertes veheti át, személyesen. De kár fölhánytorgatnom e málőrt, örüljünk, hogy idén a magyar nyertes jókor érkezhetett a filmvilág fővárosába, és szerencsésen átvehette az Oscart. Melyre joggal lehetünk büszkék, gondolom, van ez akkora esemény, mint az, hogy bekerültünk a labdarúgó-világbajnokság huszonnégyes döntőjébe. Nem hinném, hogy bárki kifogásolná a többes számot.[2]

Említsük meg, hogy a *Mephisto* tavaly Cannes-ban elnyerte a legjobb forgatókönyv díját, ugyanott a nemzetközi filmkritikusok zsűrije a mezőny legjobbjának minősítette. A nagy sikerek leltárkészítésre ingerlőek. Vegyük szemügyre a magyar film jelenét és közelmúltját. Lapozzuk át az utóbbi esztendőkben itthon megjelent kritikákat. Hajjaj… sehol sem találunk fénykorra utaló jelzéseket. Még félszavakat sem. Sőt. A bírálatokból kiderül, hogy filmgyártásunk fénykora, amelyet a *Mephistó*n kívül az *Angi Vera*[3] *világhódító útja, valamint más alkotások fesztiválgyőzelmei is jeleznek, sajnálatosan egybeesik a magyar film súlyos válságával.*

A kritikusok tévedhetnek. Fájdalom, a nézettségi adatok őket látszanak igazolni, a fényes korszakot gyéren telt széksorok jellemzik. Ez még akkor is csüggesztő, ha tudjuk, hogy a mozik látogatottsága nem csupán a filmek színvonalától függ. Nálunk a filmeket az erre illetékes hivatal három csoportba sorolja, e döntés nagymértékben befolyásolja a nézettség alakulását. A kedvezőtlenebb besorolás a film számára jóval kevesebb kópiát, kisebb reklámot, szűkebb körű terjesztést, alacsonyabb vetítésszámot jelent. Mindez azonban csak bizonyos filmek csekély nézettségét okozhatja. Pedig az elmúlt évtizedben rendezők, kultúrpolitikusok, gazdasági szakemberek is többször kijelentették: a magyar film *általában* nem találja a közönséghez vezető utat. (Egy-egy

kivétel azért akad, például a *Mephisto,* amelynek eddig körülbelül nyolcszázezer hazai nézője volt.)
Ismerünk a művészet történetében oly szakaszokat, amidőn a közönség harsány gúnykacajjal fogadta az utóbb örök érvényűnek bizonyuló alkotásokat. Gondoljunk például az impresszionistákra, akik hosszú ideig anélkül festették képeiket, hogy eladásban vagy kiállításban reménykedhettek volna. E művek immár csillagászati összegeket érnek, és díszhelyen lógnak a világ rangos múzeumaiban. Vincent van Gogh úgy halt meg, hogy nem tudhatta biztosan, vásznainak az anyagáért kapnak majd több pénzt az örökösök, vagy azért, amit rájuk festett. Lehetséges volna, hogy a mai magyar film több lépéssel a honi közízlés előtt jár?
Adjunk inkább igazat azoknak, akik kétségbe vonják a külföldön aratott babérok jelentőségét? Őszerintük a díjak és oklevelek, az Arany, Ezüst, Bronz
Pálmák és Nimfák sokkal kevésbé jellemzik a honorált műveket, mint az odaítélő zsűriket és bizottságokat. Akad olyan nézet is, hogy a művészet lényegével ellentétesek a fesztiválok (versenyek, pályázatok), elvégre filmek – művek – nem küzdhetnek egymással úgy, mint teszem azt, a gátfutók, s a döntés, amellyel emezt vagy amazt nyilvánítjuk győztesnek, abszurd. E gondolatmenet logikája kétségtelen. Folytassuk: minden bíráló testület összetétele eleve igazságtalan, pontosabban valakinek vagy valakiknek kedvezőbb, másoknak kedvezőtlenebb döntést ígér. Ha a szóban forgó zsűri tagjainak többsége nem fogékony a szürrealizmusra, akkor ott Federico Fellininek aligha jutna trófea. Másrészről viszont az olasz film pápája mindenképpen utcahossznyi előnnyel indul bárminő vetélkedésben, mivel ő az olasz film pápája. Annyira pártatlan zsűrit nehéz elképzelni, amelyet csöppet sem befolyásol a résztvevők hírneve. Az igazságtalanságot tehát már a díjakra pályázók is hozzák magukkal a versenyre, a tarsolyukban. És akkor még nem beszéltünk a művészeten kívüli megfontolásokról, a politikai célokról, a patrióta érzelmekről, a privát rokonszenvekről, az erkölcsi vagy – *horribile dictu* – anyagi elkötelezettségekről. Amikről pedig beszélnünk kell, ha őszinték akarunk lenni.
Tehát: miképpen vélekedjünk a művészeti versenyekről, fesztiválokról, pályázatokról, díjakról? Fütyüljünk-e rájuk, elvégre a műalkotás objektív mércével megítélhetetlen, az egyetlen méltányolható bíró az idő, a hálás

vagy hálátlan utókor? Ez érvelés csöppnyi hibája, hogy az utókor álláspontja is emberek véleményéből tevődik össze. Igaz, a fentebb sorolt elfogultságok többségét szertefoszlatja az idő, ám azért régmúlt korok alkotóinak értékelését is befolyásolhatja a politika vagy a patriotizmus, s ne feledjük a folyton változó divat hatását sem. Bele kéne törődnünk, hogy biztos mérce még hosszú távon sincs. Akkor viszont kár félteni a művészetet a bizonytalan vagy vitatható ítéletektől, mert objektív álláspont létezésében nem reménykedhetünk. Tisztelet a becsületes, jó ízlésű, a lehetőségekhez képest tárgyilagos zsűriknek. Közibük sorolom az Oscar-díjat osztó bizottságokat, bonyolult és hosszadalmas válogatási szisztémájukról annyi határozottan állítható, hogy akik kitalálták, sokáig gondolkodtak rajta. Számomra már csak ezért is rokonszenves.

A műveket és alkotókat rangsoroló döntések körüli disputa nem új keletű. Érdemes föleleveníteni például Charles Baudelaire és Édouard Manet eszmecseréjét. Egymást nagyra becsülő barátok voltak. „Aki kitüntetést fogad el, elismeri, hogy az államnak vagy az uralkodónak jogában áll megítélnie őt" – így a költő. Hm. Igaza van. „Ha nem volnának kitüntetések, *én* nem találnám ki a becsületrendet, de a kitüntetéseket már kitalálta valaki előttünk. És az embernek minden eszközt meg kell ragadnia, aminek segítségével kiemelkedhetik az átlagból. Ez is egy állomás, amit elértünk, fegyver ez is… – így a festő. Hm. Neki is igaza van.

Tanulságos párbeszéd. Legalább annyira, mint az a tény, hogy még a legrangosabb művészeti díjak története is bővelkedik szemet szúró tévedésekben. Az irodalmi Nobel-díjra is áll ez. Az alapítvány már a kezdet kezdetén balfogások sorozatával vonta magára a figyelmet. Elsőként Sully Prudhomme[4] francia költőnek adtak Nobel-díjat, 1901-ben. Kinek? Hát, igen. A jelöltek listáján szerepelt többek között Lev Nyikolajevics Tolsztoj. Őt a Svéd Királyi Akadémia 1910-ig (haláláig) sem tartotta méltónak a kitüntetésre.

Igaz, Tolsztoj gróf 1902 januárjában különös levelet írt a bizottságnak. „Kedves és tisztelt barátaim, nagy megelégedéssel tölt el, hogy nem ítélték nekem oda a Nobel-díjat. Először is komoly nehézségektől szabadított ez meg, nem kell rendelkeznem ezzel a pénzzel, amely, mint minden pénz, meggyőződésem szerint, csak rosszat hozhat; másodszor nagy örömömre szolgál, hogy ebből az alkalomból annyian kifejezik nekem

együttérzésüket, még olyanok is, akiket nem ismerek személyesen, de mélyen tisztelek. Fogadják, kedves barátaim, őszinte hálám és legjobb érzéseim kifejezését."

E jellemtanulmánynak is beillő szöveg kommentálása helyett színt vallok inkább: én versenypárti vagyok. Bár volna belőlük minél több, Magyarországon is. Nem hiszem, hogy nagy kárt okozhat, ha egyszer-egyszer nem a megfelelő művet vagy személyt állítják a dobogó legfelső fokára. A kiérdemelt győzelem viszont sokat segíthet az alkotónak, a műnek, és igen, a közönségnek. Mert a befogadók általában kitüntetik figyelmükkel a díjnyertes munkákat. Ha sznobizmusból, az se baj.

Na jó, de föntebb azt írtam: a világ rangos fesztiváljain nyert számtalan díj dacára a hazai nézők elfordultak a magyar filmtől. Vajon miért? Talán a mostanában nálunk divatozó ellensznobizmus teszi? A sznob vakon hisz az általa tekintélynek vélt személyek és testületek ítéleteiben, az ellensznob viszont senkiben és semmiben, csakis önmagában. Ha valamit nem ért, illetve nem képes befogadni, azt megfellebbezhetetlenül rossznak minősíti, és biztosra veszi, hogy másnak sem lehet kedves.

Az ellensznobizmusnál akad kézzelfoghatóbb magyarázat. Föltételezem, hogy a közönséget azért hagyják hidegen a magyar film külföldi sikerei, mert jóformán nem is tud róluk. A sajtó általában csupán néhány soros hírben jelenti ezeket, kurtábban, mint mondjuk azt, hogy elkezdődött a tavaszi vadszámlálás. A hazai filmforgalmazók sem kovácsolnak tőkét a fesztiváldíjakból, talán nem bíznak eléggé azoknak reklámerejében. Persze, ők nem annyira érdekeltek a tőkekovácsolásban, mint kapitalista kollégáik.

Félreértés ne essék, egy film nem lesz se jobb, se rosszabb attól, ha ilyesfajta elismerésben részesül. Ahogyan az atléta teljesítményét sem javítja vagy rontja az, ha sikerül olimpiai bajnokságot nyernie. Ez részben a többiek pillanatnyi teljesítményén is múlik. Mégis minden sportoló pályafutásának csúcsa az ötkarikás versenyen elért győzelem.

Talán a Múzsák megbocsátják, hogy minduntalan a sportra hivatkozom. Én hiszek abban, hogy a becsületes versenynek nincsenek vesztesei, csak győztesei. Ezért nem féltem a művészetet semmiféle sportszerű megmérettetéstől. Sokkal inkább az érték és a talmi összemosásától.

A sportban – szemben a művészettel – rendszerint egészen pontosan mérhetőek az eredmények, centiméterben, percben, kilóban, gólban. Igen.

Emlékszem, néhány évvel ezelőtt egy válogatott-labdarúgómérkőzés alkalmából valamelyik nagy áruházunk komoly pénzjutalmat tűzött ki a közönség szavazatai által legjobbnak minősített három focista számára. Az eredményhirdetést (nem úgy, mint az Oscar-díjét) egyenesben közvetítette a televízió. Miután a szerencsés nyertesek átvették a borítékokat, az edző rövid beszédet mondott. Dicsérte a játékosokat, a jó közösségi szellemet, amelynek szép bizonyítéka, hogy a fiúk a meccs előtt úgy döntöttek: akárkiknek ítéli a közönség a pálmát, a pénzt igazságosan elosztják egymás közt a csapat tagjai.
Győzött tehát az „igazság”, ami itt – és minden hasonló esetben – kontraszelekciót jelent, érdemesek s érdemtelenek jótékony összekeverését. Annál pedig még egy tisztességes igazságtalanság is vonzóbb.

1 ”*Mephisto”* Rendezte Szabó István (1981), írta Klaus Mann regénye nyomán Dobai Péter és Szabó István. Főszerepben Klaus Maria Brandauer. (Magyar–német–osztrák koprodukció, a magyar gyártó a Mafilm Objektív Filmstúdió.)
2 Esetemben a „mi” használatát az is indokolja, hogy 1975-től az Objektív Filmstúdióban sertepertéltem, dramaturgi, konzultánsi és olykor forgatókönyvírói szerepkörben. Szabó István volt Marx József, a stúdióvezető helyettese.
3 ”*Angi Vera”* Rendezte Gábor Pál, Vészi Endre novellájából a forgatókönyvet ő és a rendező készítette. Főszerepben Pap Vera. (Objektív Filmstúdió, 1979.)
4 *Sully Prudhomme* (1839–1907) francia költő és filozófus. Munkássága immár többé-kevésbé feledésbe merült. A Nobel-díja indokolása szerint költői szerkesztésmódját, fennkölt idealizmusát és művészi perfekcionizmusát jutalmazták. A legjobb, amit Sully Prudhomme-ról elmondhatunk: a benyert pénzösszeg egy részéből díjat alapított, költők számára.

A malvinok földjéről

Háború! – olvashattuk az angol újságok fejlécén, amikor Őfelsége flottája elindult a Malvinák[1] irányába. E szigeteket a térképatlaszokban általában inkább Falkland néven jelölik, mivel – az argentin megszállásig – angol fennhatóság alá tartoztak. Körülbelül ezernyolcszáz ember él ott, továbbá mintegy hétszázezer birka. Az első harci cselekmény: az angol tengerészgyalogosok visszafoglalták Déli-Georgia szigetét. Utóbbinak pontosan *nyolc* állandó lakosa van.
A Legyőzhetetlen nevű brit repülőgép-anyahajó vezette tengeri haderőről láthattunk néhány rövid filmrészletet a tévében. A marcona tengerészeket

(hivatásos katonák, mert Angliában jó tizenöt éve eltörölték az általános hadkötelezettséget) fekete csokornyakkendős pincérek szolgálják ki, ők maguk fehér rövidnadrágot viselnek, a hozzá illő pólóinggel, mintha teniszpartira készülnének. Ám a vállukon nem játék puskák lógnak, a fedélzeti ágyúk, a rakétakilövők, a vadászgépek és bombázók valódisága se vonható kétségbe. Argentína katonai vezetői kijelentették, hogy a szigeteken állomásozó csapataik utolsó csepp vérükig harcolni fognak. Az efféle mondatoktól nekem menetrendszerűen borsódzik a hátam. Pedig a velem született békevágy és a józan eszem kikéri magának, hogy egy ilyen affér komolyra fordulhasson.
Sajnos a háborúk éppen ott kezdődnek, ahol a józan ész véget ér. Olvastam emlékiratokban, hogy a harmincas évek derekán Európa gondolkodóinak többsége a legteljesebb képtelenségnek tartotta, hogy kitörhet egy újabb világháború. Holott akkortájt a hitleri Németország nem titkolta: készül a földgolyó újrafelosztására. Bár ne jutna most eszembe, hogy Argentína katonai kormányzata a világsajtóban megkapta már néhányszor a *fasiszta* minősítést. Jó, jó, ne galoppírozzuk el magunkat, köztudomású, hogy Argentína azért inkább „csak” fasisztoid, különben sem akarhat háborút, túl gyönge ahhoz. Gondolom, amikor a vezetői rászánták magukat a Falkland-kalandra, úgy hitték, Anglia és a világ szigorú ejnye-bejnyék után napirendre tér fölötte, a Malvinák túl csekély tétel a nemzetközi politika lőporszagú játszmáiban.
Mitőlünk különösképp messze fekszenek, lehet-e közünk hozzájuk? Hm… vajon mi köze volt szegény Ferenc Ferdinánd lepuffantásához – például – Angliának? Jelzem, 1914. december 8-án éppen a Falkland-szigetek közelében mért az angol flotta súlyos vereséget a német cirkálókra.
De miért kell nekem örökösen történelmi párhuzamokba bonyolódnom? Úgyis mindig sántítanak. Próbáljunk inkább eligazodni a napi hírek szövevényében. Az Amerikai Államok Szervezetének külügyminiszteri értekezlete tizenhét szavazattal (négy tartózkodással, ellenszavazat nélkül) úgy határozott: elismeri Argentína fennhatóságát a Malvinákon. Hasonlóan döntött az el nem kötelezett országok koordinációs irodája és a latin-amerikai államok többsége. Ezzel szemben a Közös Piac[2] Angliának ad igazat, ugyanúgy, mint az ENSZ Biztonsági Tanácsa. Az USA előzékenyen Nagy-Britannia rendelkezésére bocsátja műholdas hírszerző rendszerét, s támaszpontjainak használatát is engedélyezi, szükség esetén.

Az állás: Argentína–Anglia = 3:3. Némiképp zavarossá teszi az összképet, hogy az USA természetesen tagja az elsőként említett szervezetnek, az AÁSZ-nak. Igaz, a szavazásnál tartózkodott.
Ha nem törődünk a hivatalos nyilatkozatokkal és állásfoglalásokkal, akkor sem könnyebb a konfliktus értékelése. Adva van, ugyebár, egy szigetcsoport, amely az argentin behatolásig angol gyarmat volt. Manapság ez már nem nyílt, kegyetlen kiszolgáltatottságot és -zsákmányolást jelent, mint hajdanán. Ettől függetlenül, ha egy gyarmatnak sikerül elvágnia az anyaország markolta istrángot, ahhoz csak gratulálhatunk. Ám a Malvinák lakosai az égvilágon semmit sem vágtak, legföljebb a birkák gyapját. Lehetséges, hogy Argentína e főként pásztorkodásból élő embercsoportot a gyarmati uralom alól kívánta fölszabadítani? Ha igen, miért éppen ő? A Malvinákon nem argentinok élnek, a bennszülöttek angolul beszélnek (állítólag nyugat-angliai tájszólásban), s eszük ágában sincs spanyolul tanulni, amíg… nem *kötelező.* A hírügynökségi jelentések szerint egyöntetűen brit alattvalók szeretnének maradni, ha… *lehet.*
Amennyiben számít valamit az, hogy ők mit akarnak. Százötven éve élnek angolok a szigeten. Tény, hogy 1833-ban brit szolgálatban álló kalózok elkergettek onnét többtucatnyi argentin telepest, ám e sérelem megtorlása ma már igazán nem tekinthető időszerűnek vagy jogosnak.
Egyik oldalon az agresszor, másikon a gyarmattartó. Mit szóljunk ehhez mi, akik Európa biztonságosabbnak tetsző lankáiról figyeljük az eseményeket? Mit tehetünk? Küldhetünk felhívásokat az összecsapni készülő seregeknek parancsoló kormányok címére: ne ontsatok embervért, üljetek tárgyalóasztalhoz![3]
Életbe lépett a teljes légi és tengeri blokád. Az angolok bombázták a szigetek repterét, ágyúval lőtték a védők part menti állásait. Az ellenséges felek repülői is összecsaptak. Újabb kardcsörtető nyilatkozatpárbaj következett. Megsemmisültek aztán hadihajók, vadászgépek és bombázók, a halálos áldozatok száma ezernyi. Eközben az Argentínában tartózkodó argentinok kiveszik megtakarított pénzüket a bankokból, s fölvásárolják az üzletek élelmiszerkészletét, biztonság kedvéért.
De mit tesznek a falklandiak? Annyi bizonyos, hogy házaikból csak fehér zászlót lobogtatva merészkednek elő. Tudják talán, hogy az életüket és vagyonukat fenyegető veszedelem nem a legelőik, nem is a birkáik miatt tornyosul fölébük. A brit oroszlán presztízsét ért csorba sem az igazi ok.

Fontosabbak a szigeteket övező tengerben lévő olajmezők. Emezeknek nagyságára csak a szakértők becslése alapján következtethetünk, mert – mint a *Heti Világgazdaság*ban olvastam – az évek óta zajló angol–argentin ellenségeskedés miatt még nem végeztek megfelelő próbafúrásokat. A szigetek értékét emeli az is, hogy itt van a világ legnagyobb, élelmiszeripari feldolgozásra alkalmas alga- és hínártelepe. Ezt megkaparintva és hasznosítva Argentína fehérje-nagyhatalommá válhatna. Az olajlelőhelyek révén pedig óriási energiakészletekhez juthatna. Vagy ő – vagy Anglia. Természetesen az arányos vagy aránytalan osztozkodás lehetősége sem kizárt.

Kérdezem magamtól: tökéletesen abszurd ötlet, hogy a fentebb sorolt természeti kincsek a falklandiakat gazdagítsák? Hogy az ott élők az ezredfordulóra a birkatenyésztés mellett fehérjegyártással és olajbányászattal is foglalkozhassanak? Továbbá: nem lehetne valamiképpen biztosítani, hogy megérjék az ezredfordulót, a szigetek ne néptelenedjenek el, ne legyen belőlük háborús mementó, a Guernicák és Hirosimák sorába tartozó? Tessék mondani, hová folyamodhatnának ők ez ügyben, és angol vagy spanyol nyelvű kérelemmel?

Mit tehet egy kis nép, egy sziget vagy egy ország lakossága? Mit tehetünk mi, háborútól iszonyodó emberek? Többé-kevésbé valamennyien falklandiak vagyunk, hadd magyarítsam így: *malvinok.* Sejtjük, hogy a fegyverkezési hajszát az erők tehetetlenségi nyomatéka vezérli, senki nem olyan bolond, hogy jókedvéből költené a pénzt tankokra, bombázókra, rakétákra. Gyanítjuk, hogy az ész győzelméhez nem elég valaki(k)nek az elhatározása. Ha – tegyük föl – az USA és a Szovjetunió úgy döntene: nem növeli tovább hadipotenciálját, sőt meglévő arzenálját kiselejtezi,[4] előbb-utóbb más államok lépnének a helyükbe, szuperhatalommá hizlalván magukat.

A biztonságos jövő csupán illúzió, amíg akad fölfegyverkezett s fegyverkező nemzet e glóbuszon.[5] Addig mi mind kiszolgáltatott malvinok maradunk, asszonyaink és gyermekeink, házaink és munkaeszközeink épsége a jó szerencsén múlik.

Addig az önök tudósítóját könnyű megijeszteni. Ha például egy vidéki szállodában hajnaltájt repülőgépek zúgására ébred, s ráadásul a szobában orrfacsaró-szemcsípő bűz terjeng, továbbá ha a nyitott ablakon át a városka baljós mozdulatlanságba merevedő, kihalt (?) főtere látszik, nos,

akkor őnéki az az első gondolata: *gáztámadás!* Pedig 1950-ben született, háborút csak filmen látott. De örökölte felmenői fájdalmas tapasztalatait, génjeiben kushadnak, kitörölhetetlenül. És talán… talán már tovább is adta a kislányának.

Adós vagyok még a megfejtéssel. Abban a városban aznap éjjel repülőgépes szúnyogirtás volt. Malvinokra ártalmatlan permetezőszerrel.[6]

1 A Falkland-szigetek spanyol neve: Islas Malvinas.

2 Az Európai Gazdasági Közösség (rövidítve EGK) Közös Piacként is emlegetett nemzetközi szervezet volt. Tulajdonképpen az EU elődje. 1957-ben alapította hat állam: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, az NSZK (Németországi Szövetségi Köztársaság, azaz Nyugat-Németország) és Olaszország. A maastrichti szerződés hatálybalépésével (1993) a szervezet neve megváltozott Európai Közösségre (EK). 2009-ben szüntették meg.

3 Ez bárminő háború esetén észszerű javaslat.

4 Jaj. Tettek erre kísérletet, kötöttek megállapodást, valamelyest be is tartották. De újabban visszacsúsztak a hidegháborús korszakba, főként az orosz–ukrán melegháború hatására. Hérakleitosz tévedett, léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba. Olykor többször is.

5 Igen. Igen.

6 Éppen most (2022 tavaszán) jelentette be Argentína jelenlegi elnöke, hogy országa változatlanul igényt tart a Malvin-szigetekre. Vélhetőleg az említett olajmezők miatt. Az alga- és hínártelep vonzerejéről nincs hírem. Tette ezt az argentin államfő annak ellenére, hogy a szigeteken élők mindannyian angolnak vallották magukat a minap, még a tucatnyi japán is, akik különféle okból és módon kerültek oda. Minél inkább változik a világ, annál inkább ugyanolyan.

Az Étoile-ból

Talán az *Étoile*-ról, helyesbíthetnek visszakézből mind a frankománok (v. ö. *francophile*), mind a Párizst járt egyéb halandók, meg akik személyes tapasztalatok híján is tudják, hogy ez a francia főváros talán leghíresebb tere, rajta áll a Diadalív, a *Champs-ÉIysées* végén. Az Étoile (csillag) nevet tökéletes alaprajza indokolja, a hivatalos utcajegyzékben egy ideje már Charles de Gaulle térként szerepel, főhajtásul a nagy államférfiú emléke előtt. Főhajtás ide, főhajtás oda, nem hinném, hogy akadna, ki Dögól térnek hívná, amiképpen a Kodály köröndöt se nevezi így senki[1], a tiszteletnél erősebb úr a megszokás.

De mégis: az Étoile-*ból,* mondom én csökönyösen. Mert nem a geometrikus formázatú térről, hanem egy francia étteremből jelentkezem. Nem a Fény Városában található, hanem itt, Budapesten, a Pozsonyi úton. Nyitva déltől éjfélig, vasárnap szünnap. Tekintettel a nagy érdeklődésre, asztalt foglalni távbeszélőn érdemes. A francia konyha esküdt ellenségei, a gyomorbántalmakban szenvedők, a fogyókúrázók és a mélységes mély gondolatok kedvelői számára sietek leszögezni: ezt az éttermet nem gasztronómiai jelentősége miatt választottam tűnődésem ugródeszkájául. Több okom van rá.

Először is: most az egyszer *kiküldött* lehettem volna, pontosabban meghívott az ünnepélyes kapunyitás alkalmából rendezett sajtóértekezletre. Kár, hogy a szóban forgó időszakban évi rendes szabadságomat töltöttem Balatonkenese lankáin, így a szívélyes meghívót csupán utólag kaptam kézhez. Láthattam viszont a tévéhíradóban az emelkedett pillanatokat, midőn az illetékesek bemutatták az Étoile összes – három – termét, a (valódi) francia csemegékből kóstolót adtak a (valódi) magyar újságíróknak. Éljen a francia s magyar nép hagyományos, megbonthatatlan barátsága, etszeterá[2].

Másodszor: meleg hangú üdvözlőjét tudhatja bennem minden (kis-, közepes-, nagy-) vállalkozó, vallom, hogy ők hivatottak szétspriccelni a társadalmak állóvizeit. Minálunk most a kisvállalkozások kora kezdődött, vendéglőket, vécéket, papírboltokat, közérteket lehet átvenni szerződéses üzemeltetésre, vagy nyitni magánerőből, alakítható sokféle

munkaközösség, egyesület, társaság. A haszon kettős. Mi – vásárlók, fogyasztók, lakók, nyaralók – élvezhetjük az udvarias(abb) kiszolgálást, a nagy(obb) választékot, az iparkodó(bb) szerelőket, az olcsó(bb) panziókat, az ízes(ebb) konyhájú éttermeket. Mi – munka- s alkotóképességünk kiaknázatlanságát érző, attól alkalmanként szenvedő emberek – kezdhetünk már valamit önmagunkkal, ha van elegendő bátorságunk, szorgalmunk, kitartásunk; illetve alaptőkénk, ami a vállalkozások egy részéhez elengedhetetlen.

Harmadszor: a francia vendéglő egy állami cég (Belvárosi Vendéglátó Vállalat) vállalkozása! E tényt nem győzöm eléggé felkiáltójelezni. Sajnálatosnak találom, hogy az állami cégek egyelőre csupán tárgyilagos, olykor ellenséges szemlélőként figyelik a magánkezdeményezéseket. Ideje volna, hogy fölvegyék a kesztyűt. Mi akadálya, hogy vállalkozzanak ők is, a maguk területén és módján? Miért ne igazgathatnák a direktorok, trösztvezérek, főmérnökök, elnökök a rájuk bízott közösséget, eszközöket és pénzállományt úgy, mintha nem csupán kinevezett alkalmazottak, hanem kvázi tulajdonosok volnának? Miért ne lehetnének ők a mi nagyvállalkozóink? Azt hiszem, a közgazdászok – élükön Liska Tiborral[3] – szíves örömest kidolgoznák azt a gazdasági érdekeltségi rendszert, amely a vállalatok és szövetkezetek vezetőit arra buzdítaná, hogy ne féljenek megvalósítani észszerű ötleteiket, ne pihenjenek babérjaikon, beérve azzal, ha cégük többé-kevésbé zökkenőmentesen üzemel.

A francia étterem kevéssé jelentős beruházás, ám a vállalati mozgékonyság szempontjából példamutató lehet. Gondolom, a B. V. V. nem ment volna csődbe az Étoile megnyitása nélkül, aminthogy valamiféle rendkívüli nyereséget sem remélhet tőle. Mégis francia vendéglőt alapított, tisztes haszon reményében, s vélhetőleg azért, hogy ne valamelyik magánvállalkozó próbálkozzon vele. Kérdés persze, hogy utóbbi kapna-e rá engedélyt, tekintettel a szükséges importanyagokra. Ámbátor a távol-keleti ételek elkészítésénél is fönnállhat ez a probléma. Mint hallom, a Gresham[4] üzemeltetője kínai vendéglőt akar csinálni, állami konkurenciát a Pekingi Kacsának[5]. Állítólag tervezik egy arab étterem megnyitását is, szintén állami keretek közt. Éljen! Az volna az igazi, ha az állami, a szövetkezeti és a magánszektor teljes erőbedobással versengene a bel- és külföldi, a magán- és közületi fogyasztók, vásárlók, megrendelők kegyeiért.

Negyedszer: elmesélem az Étoile létrejöttének különös történetét, amelyről véletlenül van szerencsém hiteles tényeket tudhatni. Képzeljen el az olvasó egy fiatalembert, Kiskunhalason jött a világra, a Tanácsköztársaság évében. Fölcseperedvén, a zsidótörvények bevezetése táján ünnepelte tizennyolcadik születésnapját. Fleischl Antalnak hívják. Nem mehetett egyetemre, nem talált munkát, a származása miatt. Ugyanezért (ma már tudjuk) komoly esélye volt rá, hogy valamelyik haláltáborban végezze. Ő azonban a bátor vállalkozók fajtájából való, kalandos úton-módon sikerült külföldre szöknie. Rövid idő alatt bejárta a világot. Utazásait nem saját szándéka, nem is a turistairodák gondos szervezése vezérelte, hanem a háború. A francia hadsereg tisztjeként vett részt a harci cselekményekben. A győzelmet Párizs népével együtt ünnepelte, az Étoile-on. A diadalívhez hajtó harckocsik közül az elsőn teljesített szolgálatot, amelyik Charles de Gaulle tábornokot vitte. Minderről mesélt *A Hét* műsorvezetőjének. Hitler berchtesgadeni bunkerének elfoglalói között is ott volt, elvitt néhány dobozzal a Führer szivarjából, később barátainak osztogatta.
Civil karrierje sem kevésbé kalandos. Dolgozott hivatalnokként, ügynökölt porszívókkal és írógépekkel, végül egy holland orvosi műszergyár francia leányvállalatának vezérigazgatója lett. Eközben mindenféle egyéb üzleti vállalkozások révén szép lassan meggazdagodott, nem hazai mérték szerint. Francia felesége francia gyermekeket szült neki, fia a hatvannyolcas diáklázadások egyik ismert vezetője volt, ma már ez is történelem.
Möszjő Fles – a franciák így ejtik a nevét – az ottani törvények szabta nyugdíjkorhatárnál hamarább vált meg vezérigazgatói székétől, mint mondta az interjúban, unta már a kereskedést, több pénzre sincsen szüksége. Ekkortájt ismertem meg őt, Párizsban. A kinti magyarokkal semmiféle kapcsolata nem volt, az itthoniakkal még kevesebb. De most, hogy ráérő nyugdíjas lesz, föltétlenül hazajön majd, megnézni szülőfaluját s Budapestet.
Az első látogatást újabbak követték. Egyre hosszabban időzött minálunk. Érlelődött benne a gondolat: ő ugyan nem akar már kereskedéssel foglalkozni, de szakmai tapasztalatait s kiterjedt kapcsolatait szívesen a magyarok rendelkezésére bocsátaná, ingyen és bérmentve, kedvteléséből. Hozott azután üzleti ajánlatokat külhoni cégektől, amelyek szívesen vásároltak volna magyar termékeket nagy tételben, ha elfogadható az ár, a

minőség, a határidő. Azt hittem, tárt kapukkal s homlokcsókkal fogadják majd az exportvállalatok illetékesei. Tévedtem. Külkereskedelmi szakértelem híján nehéz eldöntenem, mennyire voltak előnyösek ezek az üzleti ajánlatok. Ám azt tudom, hogy a világpiac hét (?) szűk esztendejét éljük, mind nehezebb bármit is eladni, egyre kelletlenebbül nyitják pénztárcájukat a kemény valutával fizető vevők. Akkor hát?

Valószínűleg nem hitték el neki, hogy ellenszolgáltatás nélkül, passzióból ügyködik. Ravasz umbuldát sejtettek jóindulatú ténykedése mögött. Van ennél szomorúbb lehetséges változat is. Talán külkereskedőink jobban szeretik régi, bevált vevőiket, mint az ismeretlen ügyfeleket, hiába előnyösebb utóbbiak ajánlata. Nem csupán a *járt utat járatlanért el ne hagyj!* hamis bölcsessége miatt. Hanem… – tétován írom le: esetleg azért, mert a tálcán idehozott üzletek miatt nem kell (nem lehet) külföldre utazgatni? Vagy: netán a kitaposott ösvényeken a szerződéskötést nem csak baráti kézszorítással honorálják? Megeshet, hogy némi „ajándék" dönt, ha arról van szó, X. vagy Y. céggel szerződjünk?

Röstellem, hogy rosszindulatú föltételezésekbe bocsátkoztam, s bocsánatot kérek mindazoktól, akikre a gyanú árnyéka sem vetülhet. Ők nyilván velem együtt vallják: nincs szörnyűbb, mint az elszalasztott lehetőség. Kár, hogy Fleischl Antal számomra kecsegtetőnek látszó próbálkozásai közül csak a francia vendéglő valósult meg. Az Étoile létrehozása (is) az ő ötlete volt. Az étterem július tizenkettedikétől fogadhatja a hazai gurmékat, nagymértékben az ő – ingyenes – fáradozásainak köszönhetően. Részt vett az előkészítésben, a szervezésben, tárgyalt, tanácskozott, intézkedett Párizsban és Budapesten. Megtette, amit tehetett. Az Étoile az első két hét alatt csúcsforgalmat bonyolított, pedig nem olcsó. Több mint természetes, hogy a vendégek közt szép számmal képviseltették magukat idelátogató külföldiek és idegenbe szakadt hazánkfiai. Akik talán hamarább tudtak e vendéglő létezéséről, mint mi, itthoni magyarok. Ők néha tájékozottabbak nálunk, jobban figyelnek arra, mi történik Budapesten.

Senkitől nem irigylem a pénzét, viszont mindenkinek a tudására féltékeny vagyok. Ez a szó a félt igéből származik. Félthetjük a rengeteg ismeretet és tapasztalatot, amit ezek az emberek magukba gyűjthettek, s ami alapjában véve minket illet, mert mi magyarok vagyunk, ugyanúgy, mint ők. Csak figyelem és szervezés kérdése, hogy e „kinnlevőségünkhöz" hozzájuthassunk.

Talán ábrándokat kergetek, már megint. De ábrándozni jó, legalább annyira, mint enni és inni a francia konyha s élelmiszer-kultúra mesterműveit, a normandiai sajtokat, a tenger halait és rákjait, a mélyvörös borokat vagy a Calvadost[6]. Csodák csodája, mindebből mustra jött nekünk Budapestre, a Pozsonyi útra. Állítólag már megérkezett az a francia művésznő is, aki tangóharmonikán játszik majd francia sanzonokat esténként. Ki hitte volna néhány évvel ezelőtt, hogy francia éttermünk leszen? Ne vessük el a legképtelenebb álmainkat sem, dédelgessük inkább. Hátha[7].

1 Ma már a Kodály körönd a megszokott, mint tudjuk. Az Étoile viszont azóta sem lett De Gaulle tér a mindennapos használatban.
2 E jelszó – hogy ne mondjam: *lózung* – a szovjet és magyar népről hangzott el akkortájt, unos-untalan. Számítottam rá, hogy pici élcemet kihúzzák az *ÉS* szerkesztői, de átcsusszant. Érik az embert meglepő örömök.
3 Liska Tibor (1925–1994) reformközgazdász, a maga idején forradalminak tartott Liska-modell megalkotója. Ennek lényegét a fia, F. Liska Tibor így foglalta össze: „Olyan társadalmi-gazdasági modell, amely a kapitalizmusnál is piacibb módon működik, ahol még a tulajdon is verseny tárgya. A modell alapvető emberi jognak tekinti a termelőeszközökkel való rendelkezést, amit nyílt versenyben lehet érvényesíteni. Az államnak csak annyi szerepet szán a gazdaságban, mint egy játékvezetőnek a focimeccsen: szabadrúgást ítélhet, ha valaki kézzel ér a labdához, vagy kiállíthatja a szándékosan szabálytalankodókat, de labdába nem rúghat, és a szabályokat sem változtathatja meg”. (*Közgazdasági Szemle,* XLV. évf., 1998. október, 940–953. o.) Liska Tibor munkássága lassan feledésbe merült, emlékét egy róla elnevezett szakkollégium őrzi.
4 A londoni Gresham biztosítótársaság budapesti székháza 1907-ben épült, a Lánchíd pesti hídfőjénél. Földszintjén egykor a híres Gresham Kávéház működött. A szocializmusban is elegáns és drága étteremnek számított. Ma a Four Seasons szálloda üzemel az épületben, még sokkal drágább a bár, a brasserie és a restaurant.
5 Az egyik első sikeres kínai étterem volt.
6 Ezek a finomságok gyakorlatilag nem voltak kaphatóak az akkori Magyarországon.
7 Ha ma írnám e tudósítást, talán fizetett promóciós cikknek vélhetnék az olvasók. Az idő tájt ilyesmi még nem létezett, tanúsíthatják, akik már felnőttek voltak a nyolcvanas évek elején. A többiek higgyék el.

A Parnasszusról

Ez ám a nekem való helyszín! A Parnasszusra ugyanúgy nem küldtek ki (fel), amiként máshová sem, sőt írói pályám elején némely kritikosz az ellenkező irányt javasolta. Hála Zeusznak, azok az idők már tovaszálltak, helyzetem nem csupán hírnévileg, de anyagilag is meglehetőssé vált, minek folytán olvassátok, irigyeljétek: jártam én a Parnasszuson! Bizony.

Individuális turistaként. Na jó, legyek szakmámhoz illően pontos: nem a Parnasszuson voltam, hanem a tövében, bárkinek bemutathatom a fényképeket. Ácsorgok a ködvattába búvó hegység előtt, tűnődő arccal. Mintha azt latolgatnám, valóban odafönt lakoznak-e a múzsák? Háttérben az agyalágyultan kéklő ég (Forte)[1].
Igaz, adott szavamon kívül semmivel sem bizonyíthatom, hogy a fotók a Parnasszus lábainál készültek, nincs a titokzatos bércek homlokán névjegykártya. Görögország híres hegységei eléggé hasonlítanak egymásra, miért ne állhatnék én az Olümposz lábánál, háttérben a láthatatlan görög istenekkel? Avagy a Tajgetosz szakadéka előtt, ahová az életvesztésre ítélt bűnösöket és az életképtelennek minősített újszülötteket és öregeket taszították a spártaiak[2]? A nemzetség vénei által satnyának minősített csecsszopókra még szörnyűbb vég várt, tőlük sajnálták a taszajtást, hagyták őket elpusztulni maguktól. Az antik Spárta szigorú szokásai közül ez a legismertebb, de korántsem a legkegyetlenebb[3]. A hatéves kisfiúkat elszakították családjuktól, kezdődött a közös nevelés. A gyereket kopaszra nyírták, jóformán ruhátlanul kellett járnia, mezítláb, fekhelyéhez csak puszta kézzel téphetett sást az Eurótasz partján. Enni alig kapott, a szabályok szerint lopnia kellett némi élelmet, ha nem akart éhen halni. Ha viszont rajtakapták, véresre korbácsolták. Amin évente egyszer akkor is átesett, ha úgy lopott, hogy abban Hermész (a kereskedők és tolvajok istene) sem találhatott hibát. A fiúkat Artemisz Orthia oltárán addig csépelték, amíg bírták – az ütlegelők. Aki a kínzásokat túlélte, húszéves korára vált igazi harcossá, ám harmincadik életévének betöltéséig nem tekintették teljes jogú állampolgárnak.
Mindezt az útikönyvben olvastam. Emlékszem, apám mesélt nekem Athén és Spárta ügyeiről, az olümposzi istenekről, a trójai háborúról. Amikor ő gimnáziumba járt, a latin és a görög nyelv még kötelező volt, a hozzájuk tartozó kultúrkör nagyban befolyásolta az oktatás szellemét. Ma már kevesen jártasak a halott nyelvekben s az antik mitológiában, az ókori művészetek sem feltétlenül kötelező kiindulópontjai szobrásznak, költőnek, színésznek. Az irodalmárt sem babérkoszorús ábrándozónak képzelik manapság, eltűntek mögüle a Parnasszus kopár ormai.
Az utóbbi években ritkán szolgáltatott alapanyagot vicclapnak és kabarénak a magyar művészet. Mindig akadtak persze kivételek, például Jancsó, az ő keresztneve természetesen Hernádi[4]. De aki figyelemmel

kíséri a hazai élcgyártók megnyilvánulásait, igazat ad nekem: csupán elvétve humorizálnak híres szobrászon, muzsikuson, írón. Vajon miért? Annyira általános közszeretetnek örvend a magyar kultúra, hogy még a hivatásos viccelők sem akarják csipkedni? Vagy olyan sokat vesztett volna népszerűségéből, hogy a rovására pukkanó poénokkal nehéz sikert aratni? Netán nincsen rajta viccelnivaló? Vagy pedig?
A nyolcvankettes év szilvesztere új korszak nyitánya lehet e szempontból. A tévében és a rádióban egy (sőt inkább *a*) kulturális magazinműsor, a *Stúdió '80, '81, '82, '83* stb. kapta a legtöbb szurkapiszkát. Emellett kifejezetten hosszú magánszám szólt *az* íróról. *A* magyar íróról megtudhattuk, csak az izgatja, miképpen lehet *még több* pénzt kisírni a könyvkiadótól, a lapoktól, a filmgyártól, a rádiótól, a tévétől, egyszóval mindenünnen. Fönnmaradó idejében úszik, napozik, teniszezik, szórja a kisírt pénzt, mert a *hájlájf* sokba kerül.
Írótársaim közt bizonyára akad, akinek bicska nyílik a zsebében, ha arra gondol, hogy a tájékozatlanabb olvasó bedől, s valósnak hiszi a torzképet. Pedig kabaréval ne vitázzék az ember, e műfaj joga, hogy túlozzon, hogy igazságtalan legyen. Remélem, e viccelődés nem azt jelzi, hogy az írók (a művészek) valamiért szúrják az emberek szemét, s ezt érzékelik a kabaréjelenetek szerzői. Mostanában egyre nehezebben jelennek meg a könyvek, készülnek el a filmek, évről évre kevesebb a kultúrára fordítható pénz, elkeserítő volna, ha ráadásnak valamiféle művészet- és művészellenesség népszerűsödne bizonyos körökben.
A súlyosbodó gazdasági helyzet ingerlékenyebbé teszi az embereket, hamarább vádaskodnak. Könnyebb viselni a csalódásokat, ha nagyot üthetsz a szamár fejére. Ki lesz a szamár? Elsőként mindig az, akit nyugodtan hókon lehet vágni, különösebb rizikó nélkül. Legkönnyebb a művészfélékre haragudni. Sokba kerül, unalmas, szánalmas! – harsoghat a jelszó könyvkiadásról, filmgyártásról, színházról.
Amíg csak a kabaréban, annyi baj legyen. Addig jó, amíg egy-egy (olykor gyöngébbre sikeredő) vicc miatt senki nem kénytelen védekezni. Sem a célba vett, sem az élcgyártó. Utóbbi legföljebb a kritikusoktól kaphat a fenekére, ám ez a megtorlásnak nem túl durva formája. Egyéni lelkiismeret és hivatástudat dolga, hogy ki milyen színvonalon nyilvánul meg önnön tehetségéhez képest. A művészetben – jobb időkben a kabaré is e címszóhoz tartozott – nem lehet mérhető normákat felállítani.

Éppen ezért mindig szúrást érzek gyomortájon, amikor művészettel és alkotással foglalkozó fórumok parancsoló többes számban zengenek véleményt: „Mi nem szeretjük a… Elegünk van a… Nincs szükségünk a…" Nem stilisztikai megfontolások miatt idegesít ez az ítészi modor. Köztudott, hogy valaha tudományos traktátumok és emelkedett újságcikkek szerzői számára szinte kötelező volt a többes szám. Akinek kedves, használja. Ám ne higgye, hogy ő képviseli a többségi álláspontot.

Tételezzük most föl, hogy a többes számban nyilatkozó egyed, szóval *ti,* csakugyan a többség véleményét *képviseled* valamely kérdésben. *Gondoljátok,* hogy ez nyomatékosítja *érveidet?* Mindannyian tévedsz.

A művészet eredményeiről alkotott ítélet igazságtartalma szempontjából tökéletesen érdektelen az a statisztikai tény, hogy hányan mondják. A véleményt kifejtő személy rangja, kora, neme s egyéb megkülönböztető jegye szintén közömbös, a sokat hallott népi bölcsesség: „nem az számít, hogy mit mond, hanem az, hogy ki mondja!" – a legotrombább téveszmék közé tartozik.

Tévedni persze lehet. Akkor is, ha álláspontunkat osztja a többség, és akkor is, ha azzal magunkra maradunk. A művészetről vallott nézetek tökéletes objektivitását az teszi lehetetlenné, hogy az igazi művek tulajdonképpen összehasonlíthatatlanok, mert egyediek a maguk nemében. Tévedni lehet s szabad, de csak annak, aki mások tévedését is méltányolja. Aki nem ír elő mindenki által betartandó szabályokat. Aki csupán véleményez, és nem követel.

De gustibus et coloribus non est disputandum, ízlésről és színekről vitának helye nincs. Ennyit azért nem árt megtanulni, legalább magyarul, ha már a latin nem megy. Arra a latinra gondolok, melyen a régi rómaiak beszéltek. Szegény élő és holt nyelvek nem tehetnek róla, hogy ki mit mond, ért, olvas, ír.

1 Akkoriban népszerű, analóg fényképezőgépbe való film márkaneve.
2 Legalábbis Plutharkhosz szerint. Újabban a régészek bebizonyították, hogy csecsemőket nem dobták le. Valamint a pontos helyszín a Taügetosz volt, ez nem tévesztendő össze a Tajgetosz hegységgel, noha utóbbi később az előbbitől kapta a nevét.
3 Mai tudományos álláspont szerint ez városi legenda, senkit nem dobtak le a Taügetoszról.
4 Jancsó Miklós (1921–2014) filmjeihez a forgatókönyvet rendszerint Hernádi Gyula (1926–2005) írta.

A Vatikánból

Vonzanak a törpeállamok. Városnyi felségterületük áttekinthető, ügyeik szinte családi alapon intézhetők, teljes lakosságukat hajókirándulásra lehetne vinni egy nagyobb tengerjáró fedélzetén. Adófizetési és hadkötelezettségi szempontból is rokonszenvesek e birodalmacskák, San Marinóban például – amint azt a minap sugárzott tévétudósításból megtudhattuk – egyáltalán nincs katonaság.
Minő boldog vidék! Játszadozom a tökéletesen abszurd ötlettel: nem járnánk-e jól, ha a nagy, közepes és kis országokat, egyszóval valamennyit, efféle városállamokra osztanánk? Kérdés persze, boldogulna-e úgy a világ, működnének-e a gyárak, vasutak, posták, hivatalok, autópályák, mezőgazdasági kombinátok, erőművek. További kérdés, hogy a poliszok nem tömörülnének-e azonmód különböző védelmi (vagy annak nevezett) szervezetekbe? Amelyek közös hadsereget, minisztériumokat, tűzoltóságot, ipari és mezőgazdasági trösztöket, légitársaságot, rendőrséget létesítenének, míg gyakorlatilag a mostani határ- és erőviszonyokba csöppennénk vissza. Eszünkbe juthat a görög városállamok nevezetes Déloszi Szövetsége (i. e. 478), ami Athén föltétlen uralmát, mai szóval: gyarmatbirodalmát eredményezte.
Vatikán a picik közt is csöppnyi, területe fél négyzetkilométernyi sincs. Róma dombjainak egyike a Monte Vaticano, valaha errefelé lehettek Néró kertjei, s a hagyomány szerint itt végezték ki Szent Pétert, ennek emlékére emelték a híres bazilikát. A kerületnyi állam a római katolikus egyház fejének s központi hatóságainak székhelye. A pápa az emberfők milliárdos tömegét tekintheti alattvalójának, annak ellenére, hogy pici országának ténylegesen csupán ezernéhányszáz lakosa van. Nem csekély fennhatóság ez, pedig csak töredéke a hajdaninak.
Azt hiszem, a mi környékünkön nemzedékem nagyjából az utolsó, amelyik még kapott morzsákat a vallásos nevelésből, kultúrából[1]. Gyerekkorunkban tiltott gyümölcsnek számított az Isten, némelyikünket mégis járatták hittanra, akadnak, kik gyóntak, áldoztak, ministráltak, körmeneteltek, hogy csupán a katolikus egyháznál maradjunk. Ötvenhat után már nyíltan járhatott templomba, aki akart, illetve akit a szülei (nagyszülei) vittek. Ugyanakkor iskoláinkban a feltétlen ateizmus szellemében oktattak minket, agyunkban összekeveredtek a vallásos és a

politikai dogmák. Valamelyikünk tízévesen így dalolt: *fel*, *vörösök*, *proletárok, já-szol-ba!*
Vatikán (Mekka, Jeruzsálem) többségünket végleg és visszavonhatatlanul elvesztette. Anyagelvűvé váltunk, mert erre tanított bennünket az iskola, az újság, a rádió, a tévé. Tudományos fölfedezések tömege ütött réseket a hittételek bástyáin, s ezek fényében úgy látszott, semmi szükségünk az Istenre, itt van nekünk a tér és idő végtelensége, a darwini evolúció, a dialektika és a jelenségek kölcsönös meghatározottsága.
Most, harmincon túl, tapasztalnunk kell, hogy nem csak Istent vesztettük el, valamiképpen hitetlenné váltunk, általában és egészében, amit nehéz volna egyértelműen az anyagelvűség számlájára írni. Hitetlenek lettünk, pedig mi még akartunk hinni. Ha nem is annyira elszántan, sőt bármi áron, mint az előttünk járók. Ők, illetve közülük sokan, állítólag elhitték, hogy a zsidókat csupán dolgozni viszik a marhavagonokban. Elhitték, hogy népünk nagy vezére ugyanolyan tévedhetetlen, amiképpen a szovjet nép nagy vezére. És elhitték, hogy a perbe fogott miniszter valóban kém, sőt a háború előtt Horthy rendőrségének besúgója volt. Átalakították Descartes maximáját: *hiszek,* tehát vagyok.
Vajon megkülönböztető képessége lehet az emberi lénynek, hogy hinni képes? Még inkább: hinni akar? Elsősorban az életben – a sajátjában. Keveseknek sikerül tudomásul venni a halált, nehéz józan ésszel belátni, hogy egyik pillanatról a másikra szerves trágyává változunk, így hát a legutolsó pillanatig hiszünk, remélünk, tervezünk, nyilvánvalóan végzetes betegséggel küszködve is, vagy hihetetlenül magas életkorunk dacára, vagy akár zuhantunkban a szakadékba. Azt hiszem, az életnek ez a makacs hite a legcinikusabb emberből sem hiányozhat, ragaszkodik hozzá a lélek, önvédelemből.
Istenhittel valószínűleg könnyebb elviselni az életet s a halált. Hiába, akiben bizonyos rációk erősebbé válnak az Istennél, csak turistaként járhat templomba (mecsetbe, zsinagógába). Jézus (Buddha, Mózes) elvesztéséért kárpótolhat-e a gondolkodás, ami Descartes szerint létünk bizonyítéka?
Attól még, hogy leráztuk magunkról a vallást, hihetnénk hétköznapi értékekben. Elhihetnénk, hogy a szülők tisztelete a hosszú élet biztosítéka. Elhihetnénk, hogy Európában nem lehet több háború[2]. Hihetnénk a családi tűzhely melegében, a művészet embernemesítő erejében, vagy éppen abban, hogy sorsunk gyeplőjét a mi markunk szorítja.

A társadalmi jelszavak és hitek súlyos hajótörést szenvedtek az ötvenes években, a közöny vagy a cinizmus bizonyos mértékig ellenhatásnak is tekinthető. Az erkölcsi normák föllazulását szintén magyarázhatjuk „a ló túlsó fele”-ként. A művészet hatásának csökkenését vélhetjük átmeneti válság eredményének, mondván, hogy manapság nem születnek eléggé megrázó művek. Bizonygathatjuk, hogy a rock nemzedéke majdcsak lehiggad, generációs ellentét mindig volt, mindig lesz.
Ám ha őszinték akarunk lenni önmagunkhoz, be kell ismernünk, hogy soha még ekkora szakadék nem tátongott apák és fiúk között. Utóbbiak nemcsak lázadnak a szüleik ellen, hanem kétségbe vonnak úgyszólván bármit, ami a szülők világával kapcsolatos.
Talán éppen azért, mert senkitől se kaptak számukra el- és befogadható hiteket. A modern társadalmak egyre inkább a termelés-fogyasztás szférájának célirányos érdekei alá rendelnek mindent, nem csoda, ha a lelki szükségletek kielégítetlensége növekszik.
Úgy látom, nincs jelentős különbség e téren a két létező társadalmi rendszer között. Különbség csupán a lomtárba került hitek tartalmában van. A véghelyzet igen hasonló. Amiképpen két tökéletesen kifosztott emberen sem látszik, hogy melyiktől mit vett el a rabló. Világjelenség az eszmei értékek devalválódása, a folyamat sebessége közelít a valuták inflálódásáéhoz. Én a hitetlenséggel magyarázom a hagyományos művészeti ágak sokat emlegetett válságát is. Valamiféle tágabb értelemben vett hit kell ahhoz, hogy belehelyezkedhessünk egy regény, egy film, egy színdarab sodrába. Hogy elhiggyük, mondhatnak nekünk olyasmit, ami épülésünkre szolgálhat, azaz változtat rajtunk, s általunk a világon.
Az évszázad kultúrájának szomorú tanulsága, hogy semmiféle világnézet nem töltheti be azt a szerepet, amely lelki életünkben korábban a különféle hiteké volt. A hiányzó lélektartalmak helyettesítésére a kábítószer, a pszichiáter vagy a *Halló, itt vagyok!* című rádióműsor[3] sem vállalkozhat. De akkor micsoda? – kérdezheti az olvasó, s kérdezem én is.
Várható, hogy igazi és álvallások prófétái konjunktúrát élvezhetnek a következő években. A világ bulvársajtója nap mint nap új szekták alakulásáról tudósít, olykor régiek felvirágzásáról. Londontól New Yorkig zeng a *Hare Krisna,* életre kelt a szabadkőműves mozgalom, dívik a zen-buddhizmus, terjednek az okkultista tanok, gazdagodnak a jósnők, a halottlátók, az asztrológusok, grafológusok, csodadoktorok és

asztaltáncoltatók. Így azután – hosszú idő óta először – Vatikán (Mekka, Jeruzsálem) esélyei is növekszenek.
Amíg a hitre vágyók számára csak tudományos érvekkel szolgálhatunk, nem segíthetünk nekik, rajtuk. Legyünk türelmesek. Sokkal türelmesebbek, mint történelmünk során bármikor.
Immár elég magasra lendültem az elmélet és az absztrakció fellegeibe. Talán ideje visszatérnem a földre. Külföldre. Vagy akár belföldre. Oda se küldtek ki még soha.

1 A rendszerváltozás után a helyzet megváltozott, s az oktatásban nagyobb (egyre növekvő) terület jut az egyházaknak, főleg a katolikusoknak és a reformátusoknak, mint valaha.
2 Hát…
3 Szilágyi János ült a stúdióban, a hallgatók betelefonálhattak, s elmondhatták, ami a szívüket nyomta. A műsor tíz éven át ment, 1989-ig.

I D E B E N T

A déli partról

Azt a fakó híradórészletet ki ne látta volna? A felszabadulás[1] után a régi rendszer elnyomottainak gyermekei vadul hancúroznak a térdig érő vízben: így veszik birtokukba a magyar tengert.
Mielőtt továbbhaladnánk, kérem a nagybecsű olvasót, bányásszék saját emlékhalmazában, járuljon hozzá közös tűnődésünkhöz a maga legelső Balaton-élményével. Sejtem, a változatok száma szinte végtelen, az életkor, a családi körülmények, a társadalmi állás és a jó szerencse függvényében. Átélve újra a legelső mártózkodást, a hozzá tartozó színekkel, szagokkal és bőringerekkel, arcunkra körülbelül azonos kifejezés terül: fátyolozódnak a szemek, csücsörödnek az ajkak, réveteg mosolyba rendeződnek a vonások (ráncok). Mindezt most magamon szemlélem a borotválkozótükörben.
Úgy tartják némelyek, az északi dombos vidék volna a Balaton Budája, aki ad magára, ott nyaral, ott vesz telket, ott építkezik. „A déli part: prolis.” Idézet egy északi parti villatulajdonostól. Bánt engem a lapos tájék lesajnálása, igaz, én a fővárosban is sült pesti vagyok, a világ minden kincséért sem költözném a Duna túlsó oldalára, már-már világnézeti szilárdsággal ragaszkodom az innensőhöz[2].
Petőfi szavával rónának tekintem a Balaton alsó szegélyét, hol kilométernyit gyalogolhattam, amire a víz a derekamig ért, és mindazoknak, akik ezt nehezményezték, a bennszülött gőgjével tanácsoltam: menjenek inkább uszodába. A hosszú, kéjes tapicskolás a tó lényegéhez tartozik, a kulőr lokál szerves része, mondom én. Esküdni mernék rá, hogy a fent említett híradórészlet is a déli parton készült.
Prolis… igen. Emlékszem a bódételepekre, a zsebkendőnyi telkeken meredező, házilagos kivitelezésű szerszámkamrákra, amelyekben olykor hat-nyolc tagú családok nyaraltak, az ásó, kapa, gereblye tövében összeértek a foltos gumimatracok. Később divatba jött a tereprendezés, bódéország egén fenyegető pallosként villogott a pénzbírság, avagy a kényszerbontási határozat. Mert a szabály az szabály, építési engedély nélkül csak a madarak rakhatnak fészket. A nyomorúságos bodegák rontják a tájképet ugyebár, nem beszélve a törvénytisztelő háztulajdonosok

panorámaigényéről. Félek, rebellis nézetemmel egyedül maradok: szememnek kedvesebbek voltak a sok fáradsággal tákolt – igaz, valóban ízléstelen – emberi odvak, mint a többkilónyi papírral legalizált panelkockaházak, melyekkel az állami építőipar rukkol elő. Emezekért mégsem jutna eszébe senkinek, hogy bírságot fizettessen.
A Balaton-part övezetében a hat-hét divatos típusterv alapján épültek az egyenvíkendházak, cirádás kerítésekkel, durva betonhomlokzatokkal, agybeteg színkavalkádjukkal talán érdemesebbek a büntetésre, mint a nyomorszagú vityillók.
Egyáltalán, van-e jogunk ízlésficamra hivatkozni azoknak az embereknek, akiknek se pénzük, se idejük nincs a kultúrára?
Láttam tíz éve, miként hajtotta végre a bontási parancsot a K. család, a zavartan tébláboló hivatalnok jelenlétében. A fűzöldre – szegélyléceinél halványpirosra – festett fabódét a családfő saját kezűleg verte szét, baltával. Húsz perc alatt elemeire bomlott a házacska, a dülledt nyakú férfi a nagyfia segédletével fórsriftosan egymásra rakta az oldalakat, melléje stószolták a tető palaszeleteit. Az építmény helyén ott maradt a két rozsdás emeletes ágy, alul-felül megvetve, a fakó huzatok hasadásai messziről is tisztán látszottak. A család hátat fordított, elvonultak, vissza se nézve ingóságaikra. Mintha remélték volna, hogy valaki valaha házat épít majd köréjük, szabályszerűt, típusterv alapján, megfelelő engedélyek és pénzösszegek birtokában.
Balatonszabadi felé kell letérni az országútról[3], áthajtani a sorompón, s máris az évek során összezsugorodott főtérféleségen vagyunk. Tíz esztendeje jártam itt utoljára. Gyermekkorom nyarainak döntő többségét e községben töltöttem, annak viszont már tizenöt… tizennyolc éve. Új ABC-áruház, új zöldséges, új lángos- és palacsintasütő, rengeteg autó, fölfrissített beton úttest. Ezekre a változásokra számítottam, nem lepnek meg. A Pihenő étterem a helyén, a kis cukrászdát viszont elsöpörte az idő, egy-egy. Lassan haladok a főutcán, Neuner-villa, akadémiai üdülő, Bohém-lak, Marika, akkori tájékozódási pontjaim. A régi házak között irdatlan monstrumok pöffeszkednek, többemeletes sorvillák, ferde tetejű alpesiház-utánzatok, piros téglás társasnyaralók, mintha a fővárosból keveredtek volna ide, némelyik Zuglóból, mások Rózsadombról, Pasarétről, Hűvösvölgyből. A bódéknak lőttek.

Az a bizonyos vállalati üdülő nincs sehol, amiként a fatornácos, részben vályogból épített Vártalak is fölszívódott, melynek hátsó szobáját béreltük alkalmanként, mindkettő félkész betonerődítménnyé változott. Jó, lebontották a gyerekkoromat, rendben van, de az már túlzás, hogy bunkereket emelnek rá! Persze, igazságtalan vagyok, sokan kellemesen nyaralnak majd itt, nyilván gyerekek is, csak remélhetem, hogy megszeretik e nyomasztó falakat. Talán ha elkészülnek, nem lesznek azért ennyire…
Gyalogosan indulok a tónak futó keresztutcán, ahol a vízhez jártunk. Nem hiszek a szememnek: a Balaton nincs a helyén!!! Határozottan emlékszem, hogy ezek itt már parti telkek voltak, igen, most pedig szúnyogoktól hemzsegő erdőszerűség húzódik előttük. Hüledezve követem a kitaposott ösvényt, cseh és német turisták hangos csapata vonul mellettem, gumimatracokat, szörföket, műanyag csónakokat cipelnek, tehát minden kétséget kizáróan a vízhez tartanak. De egyelőre csak a fák elvadult serege látszik, a gyatra lombok nyolc-tíz méter magasan himbálódznak a fejem fölött. Hogyan nőhetett itt őserdő ilyen rövid idő alatt?
Nagy sokára kiérek a partra, szabályos, füves plázs, ferdére kövezett támfallal, vaslépcsőkkel, stégekkel. A víz elég mély, hogy úszhasson, aki akar. Feltöltötték, állapítom meg keserű szájízzel. Majdnem olyan lett, mint a tihanyi (északi part)gödrös. Nincs kedvem levetkőzni, visszakullogok az erdőn át a betonútra. Bámulom a hivalkodó házakat.
Olvastam a szaklapokban, hallottam a rádióban, láttam a televízióban a riportokat, pusztul a halállomány, a Balaton szennyezettsége lassacskán fokozhatatlan, éppen ezért bűn efféle betonozott partokkal kőteknővé alakítani a tavat, így a víz nem képes kivetni magából az üzemek és a nyaralók szemetét, oda-vissza sodródik a sok kosz Tihany és Földvár, Boglár és Zánka között.
Nézem az út két oldalán parkoló autók rendszámát, több mint a fele külföldi, nyugat- s keletnémet, cseh, román, lengyel, svéd, holland, bolgár stb. Állítólag még mindig a kispénzűek jönnek a Balatonhoz a keményvalutás országokból, ennek ellentmondó véleményt hangoztat a tisztviselőtelepi presszóban zsivajgó müncheni turistacsoport, szerintük az árak már-már nyugatiak[4], ha az ember nem a kedvezményes társasutazással jön. Vázlatolt látleletük: négyszáz forintot kér a ZIMMER FREI táblát viselő ház tulajdonosa egy hét négyzetméteres szobáért,

lehetőleg dollárban (márkában, frankban, guldenban), a kempingárak vetekszenek a francia tengerpart hasonló színvonalú táborhelyein kért összeggel, a Balaton viszont jóval koszosabb, mint az ottani vizek (kivétel: tankhajó-katasztrófák idején), illetve ugyanolyan mocskos, mint az északi parton, a községi és szabadstrandok tömegnyomora mindkét oldalon felülmúlja a Palatinus fürdő vasárnapi nyüzsijét, az áruellátás pedig néhány osztással rosszabb az országos átlagnál.
Egy keletnémet turista tőlem érdeklődik, hol lehet Siófokon szép csempét kapni. Ezt sajnos nem tudom. Még azt sem, hogy hol lehet Budapesten.
Miért kell e keletnémet sorstársamnak szép csempe a Balaton partján? Talán a sátrát bélelné vele szalma helyett? Mit is beszélek, ma már alig látni sátrat a kempingekben, legföljebb szobányi, alul zárt, cipzáras, ablakos műanyag csodákat, nem hasonlítanak a régi, terepszínű, kúpos katonai sátorhoz, amit szalmával kellett vackolni. Ám az újmódi sátorcsoda is egyre ritkább, nyugatról s keletről egyaránt lakókocsival érkeznek a látogatók. Abban pedig szükség esetén sok minden elfér. Valószínűleg azért venne a szóban forgó férfi csempét Siófokon, amiért mi – teszem azt – Trabant-gumit Drezdában.
Elégszer hallhatjuk, amint honfitársaink minősíthetetlen hangon káromolják a cseh, lengyel, román, egyszóval „keleti” turistákat, mert ők úgymond kifosztják az üzleteket. Megeshet, hogy éppen azok szájából árad a szitok, akik hőstettként mesélik, milyen olcsón vettek ágyneműt, irhabundát, porszívót, tornacipőt, grillsütőt vagy akár sátrat e testvéri (hiszen baráttal nem csencsel az ember) országokban, tekintettel ugye a forint feketepiaci árfolyamaira.
Zamárdiban rászánom magam a fürdésre. Pedig tavalyi nyaralásunk alkalmával éppen a szamárkáról elnevezett helységben kapott a lányom ótvart, az orvos Pesten csak ránézett, s azt kérdezte: Balaton?
Fullasztó a hőség, borzongva ereszkedem a hínáros vízbe, legyőzve undoromat e kellemetlen érintésű növények iránt. Állítólag a hínárözönt is a környezetszennyeződés okozza, húsgyári maradványanyagok kerülnek a tóba, a fehérjétől dús vízben buzgón szaporodnak az efféle gizgazok.
Kikászálódom a stégre, szárítkozom. A nap szerencsére nem változott, tartja a formáját. Négy-öt srác őgyeleg a korlátnál, unatkoznak, félhangos megjegyzéseket tesznek a császkálásukat rosszalló felnőttekre. Nyolc év körülinek saccolom őket. Ennyi idős voltam, amikor először gázoltam a

Balatonba, izgatottan. Aznap este halászlét főztünk a parton, nyílt tűzön, a tóból merítettük a vizet a bográcsba. Aki nem hiszi, kérdezzen utána.
Boldoggá tenne, ha legalább egy gyereket látnék, amint sikongva rohan befelé, szemét a nap aranyhídjára meresztve. Vagy önfeledten spriccel, mint azok a régiek, a híradórészletben. De ezek a srácok rutinos balatonozók. Különben se lehetne tapicskolni, a partot rendezték, nyolcéves magamnak vállig érne a víz. Örülj, aminek lehet, tanácsolja egyik énem a másiknak, éget a nap, ez jó, élvezd, hogy felnőttél, van pénzed s időd e hétköznapi víkendhez, érd be ennyivel.

1 Így hívták minálunk a második világháborúnak a fejezetét, amikor Magyarországról a szovjet hadak már kiszorították a németeket. Ez volt a hivatalos neve. Sokan ténylegesen annak érezték, „a náciterrornál minden jobb" jeligére.
2 Igaz volt mindez az ezredfordulóig. Akkor alakult úgy, hogy Óbuda legészakibb pontjára keveredtem, közel a Dunához. Ez a rész mintha nem is tartoznék a fővároshoz, amúgy is három kilométerre kezdődik Budakalász.
3 Az autósztráda még csak a füredi lehajtóig ért ekkor.
4 Győztünk! 2022-ben immár magasabbak.

A kukából

A lépcsőház öblében egy reggel észrevettük a három vadonatúj műanyag bödönt. Piros, kék, zöld. A gusztusos, Schäfer márkájú edényeken feltűnő betűk jelezték, hogy az ömlesztett szemét korszakának vége, az ÜVEG, a PAPÍR és a TEXTIL a jövőben elkülönítendő. Alapvetően takarékos lelkem szolid ujjongással nyugtázta az eseményt. A világ évek óta takarékossági kampányoktól hangos, a futurológusok, energetikai szakemberek, matematikusok hosszabb távú jóslatai már-már pánikba ejtőek, hamarosan elfogy a Föld olaj- és szénkészlete, akkor aztán itt állunk majd megfürödve, mert nem fürödhetünk meleg vízben, nem fűthetjük otthonainkat, nem közlekedhetünk, nem főzhetünk, nem világíthatunk, nem működtethetjük a gépeket. Ehhez jön még az állandóan emelkedő árak folyamatos nadrágszíjhúzásra kényszerítő ereje. Hasznosítani kell tehát minden anyagot, ideje, hogy a magyar szeméttel is történjék valami. Piros, zöld, kék kukánk tartalma beléphet a gazdaságos körforgásba, új üvegek, papírok, textíliák készülhetnek a régiekből, mindannyiunk örömére. Később talán továbbfejleszthető a metódus, a

szivárvány fennmaradó színeire festett bödönök gyűjthetnék a vasat és a fémet („ezzel is a békét véded”)[1], a növényi maradékokat („néztem, hogy úszik el a dinnyehéj”) meg a többi, eleddig figyelemre nem méltatott hulladékfajtát. Így ábrándoztam szemetünk sorsába merülten, amidőn jött egy lakótárs, és vödréből a vegyes háztartási eztmegazt a legközelebbi (ÜVEG) kukába szórta.
Mielőtt bárki azt hinné, hogy a hanyag szomszéd feje fölött törnék pálcát, szégyenkezve vallom be: néhány nap múltán magam is elfeledkeztem a szortírozásról. Nem mentség, hogy ha a többség ömlesztve hajigálja a tartályokba a szemetét, a kisebbség hiába válogatná szét a sajátját. Az sem, hogy időközben a kukákról valaki letépte az öntapadós feliratokat, így már csupán az acélosabb memóriájú lakók emlékeznek rá, hogy melyikbe kéne dobnunk az üveget, a papírt, a textilt. Színtévesztők eleve hátrányban vannak.
A kezdeményezés tehát nem járt nagy sikerrel, a mi házunkban legalábbis. A kézenfekvő magyarázatokat (lustaság, trehányság, megszokás) az olvasó legalább olyan gyorsan végiggondolhatja, mint én. Rosszkedvű következtetésre jutunk: emberi gyarlóságaink megbuktatják az észszerű-célszerű újításokat. Esetünkben: hiába erőfeszít a köztisztasági vállalat, ha mi makacsul herdáljuk tovább a szemetet.
Úgy tetszik, szeretünk pazarolni. Többektől hallottam, hogy amikor a tévében a „kinek van erre energiája?” refrénnel végződő, benzin- és áramtakarékosságra buzdító filmecskéket látják, legszívesebben azonnal meggyújtanák az összes lámpát, bekapcsolnák valamennyi háztartási készüléket, autóznának ütközésig taposott gázpedállal. Efféle dacot időnként én is érzek. Félő, hogy a harsogó kampányok ellenére sem tudjuk a miénknek tekinteni az ország közös gondjait. Illetve csupán elvben.
Olyan vagyok én már – hűséges olvasóim régen észrevehették –, mint Švejk, a derék katona, akinek mindenről eszébe jut valami (ő e képességét azzal magyarázza, hogy pecsétes papírokkal igazolhatóan notórius hülye). Két emlék vetődik föl bennem. 1. Londonban alkalmam volt megismerkedni egy textilgyáros fiatalemberrel. Végigsétáltunk a hatalmas, automata gépekkel telizsúfolt üvegcsarnok utcácskáin. Jóformán emberi kéz közreműködése nélkül készültek itt a végek, iszonyú sebességgel és mennyiségben. Távozáskor e kedves fiú a gyárudvaron kiszökkent bárkányi kocsijából, hogy eloltsa a valaki által égve felejtett,

bádogtányéros lámpát (körülbelül 60 watt). 2. Egy párizsi (ottani mérték szerint igen jómódúnak mondható) ismerősöm fürdőszobájában láttam, milyen gondosan nyomkodja ki a fogpasztás tubusokból a krém maradékát, ez már csak azért is föltűnt, mert legalább harminc különböző márkájú hevert a polcon. Rákérdeztem, ő vonogatta a vállát, fogalma sincs, miért teszi ezt, de biztosan nem zsugoriságból. Talán csak egyszerűen bántaná a szemét a rendetlenül kitekert nyakú tubusok látványa.
Fentiekből nehéz határozott tanulságot leszűrni. Mondhatjuk-e, hogy a takarékosság lényegében érzelmi kérdés? Hogy kapcsolatos a dolgok iránti szeretetünk mértékével? Hogy összefügg a velünk született vagy belénk nevelt rendérzékkel? Hogy azok az emberek hajlamosak az észszerű mértéktartásra, akik megengedhetnék maguknak a legvadabb pazarlást? Gondolatmenetünk ezen az úton közszájon forgó szentenciákhoz vezet: Addig spórolj, amíg nem muszáj! Az tudja igazán becsülni a pénzt, akinek már van (vagy volt)! A szegény ember nem vásárolhat olcsón (ami olcsó, hamarabb megy tönkre)!
A köztisztasági vállalat nálunk szokatlan türelmességgel vezette be az újítást. Szép csöndesen elhelyezte a színes kukákat kerületünk kapualjaiban, egyelőre kísérletképpen. Anélkül, hogy önmagát ünneplő nyilatkozatokkal bombázná a sajtót, hogy a hulladékválogatásra fittyet hányókat pénzbírsággal fenyegetné, hogy a falakra TILOS-októl és KÖTELEZŐ-ktől hemzsegő felhívásokat ragasztania. Még a lelki zsarolás legfinomabb eszközeitől is tartózkodtak, nem zúdítva ránk bűntudatot ébresztő hirdetményeket a tömegkommunikáció csatornáin: A szemét közös kincsünk! Ne dobjuk ki, gyűjtsük össze! (v. ö.: kinek van erre energiája?) Az illetékesek kampány helyett diszkréten cselekedtek, s remélik az óhajtott eredmény bekövetkeztét. Én is remélem, hogy előbb-utóbb hozzászokunk az új kukákhoz, megjegyezzük a színeket, és olyan önkéntelen mozdulattal rakjuk ide a papírt, oda az üveget, amoda a textilt, ahogyan az ifjú gyáros oltotta el a lámpát.
Az áram- és benzintakarékosságra buzdító filmek és hirdetések dacreakcióját tapasztalva úgy vélem, helyes, hogy a szemétügyi reklámhadjárat elmaradt. Bár minap a televízióban adatokkal bizonyították, hogy a takarékossági akciók kezdete óta az energiafogyasztás mérséklődött, ám a közölt számok megítéléséhez tudnunk kellene, mennyibe került a kampány maga. Ha kiderülne, hogy

jóval kevesebbe, mint a fölhasználatlan áram, benzin és gáz, még mindig várnék az örvendezéssel. Vajon miféle tevékenységekről mondott le a lakosság? (A vállalatok megtakarításait is érdemes volna szemügyre venni, erre szakértelem híján nem vállalkozhatom.) Kevesebbet világítottunk? Helyes. De vajon az olvasásra fordított idő csökkent, vagy a lustaságból égve hagyott lámpák száma? Kevesebbet autóztunk? Helyes. De vajon a családi kirándulások, a színházi esték, a vidéki édesanyák rovására? A példák sora tetszés szerint bővíthető. Kérdés azután, hogy a mérséklődést mennyiben okozta a pazarlásról lebeszélő reklámhadjárat[2], s mennyiben az árak növekedése. Mert sajnos a leghatásosabban az áremelés szorítja takarékoskodásra az embereket. Ha ugyan takarékoskodásnak nevezhetjük a kiürült pénztárca miatti lemondást. Mindez persze a milliomosokra nem vonatkozik, róluk azonban máris túl sok szó esett, ahhoz képest, hogy mennyire izgat bennünket az ő spórolásuk vagy pazarlásuk.
A drágulás – az életszínvonal stagnálása, illetve csökkenése – megtakarításra ösztönözhet. Az életszínvonal emelkedése pedig pazarlásra? Amerikában járt barátom mesélte, hogy mostanában a következő reklámfilmet adják az USA tévécsatornái: a családfőt munkahelyén látjuk, íróasztalánál. Csöng a telefon. Kedves felesége hívta, elmeséli, hogyan telt az idő reggel óta, s mit főz ma ebédre. A férfiú kissé türelmetlen, lehetséges, hogy dolga volna, hiába, a népes família valamennyi tagja beszélni óhajt vele, sorra járulnak a készülékhez a gyerekek, mind hosszan mondja a magáét, alapjában véve nincs semmi közlendőjük, csak fecsegni akarnak, ugyanígy a nagymama, végül a kutyuska is vakkant néhányat a kagylóba. A család feje már reszket az idegességtől, ekkor egy égi hang szól: Minél hosszabban beszél, annál kisebb lesz a telefonszámlája!
A nagy telefontársaságok vetélkedésének köszönhető a hosszú csevegésre kapacitáló reklám, e fogással próbálnak újabb előfizetőket toborozni vagy átcsábítani a másiktól. Eszerint aki állandóan a készüléken csüng, az spórol, aki pedig szűkszavúan telefonálgat, az pazarol. Legcélszerűbb tán föltárcsázni egy tokiói számot, s félrerakni a kagylót. Bár lehetséges, hogy „csak" a belföldi (Amerikai Egyesült Államok) hívásokra vonatkozik a fizetési kedvezmény. Hah, az ottani gazdaság ereje még azt is kibírná, ha a családfők a munkahelyükön – takarékossági alapon – órákig telefonálgatnának, munka helyett?

Gondolom, a telefontársaság nem fizet rá e hazai szemmel elképesztőnek tűnő megoldásra. Akkor bizonyára nem vezette volna be. A telefonáló pedig pazarolva spórolhat. Bonyolult az összefüggés a takarékosság és a beruházások között. Éppen ezért nem könnyű meghúznunk a határvonalat kiadásaink skáláján. Még a családi közösség számára sem egyszerű döntések ezek. Meddig tart a szükséges, és hol kezdődik a fölösleges? Pazarlás-e, ha valaki autón jár a munkahelyére? Elvégre mehetne villamossal, autóbusszal vagy gyalogszerrel. De aki jóformán alig használja a kocsiját, az minek tartja egyáltalán? Miért nem adja el? Számára már az is pazarlás, hogy autója van. Pazarlás-e, ha valaki víkendházat épít a Balatonnál? Úgyis csak nyáron használja, két-három hétig, meg leruccan néha a hétvégeken, ha szép az idő. Évente körülbelül hét hónapig üresen árválkodik a vityilló, igaz?
Hasonló a helyzet az ország beruházásaival is. A balatoni autósztráda négysávos útteste augusztusi vasárnapokon úgyszólván egyetlen hosszú dugóvá változik. Nyári hétköznapokon többé-kevésbé megfelelő sebességgel gurulhatunk rajta. Egyéb évszakokban viszont tulajdonképpen kihasználatlan. Pazarlás lett volna, ha valamivel szélesebbre építik, hogy a csúcsidény csúcsóráiban se váljék járhatatlanná?
A „Homár-módszer“ (Ha már…) révén csodálatos következetességgel nyirbálhatjuk minimálisra kiadásainkat. Mert „ha már” beláttuk, hogy se autóra, se nyaralóra nincs szükségünk, a többszobás lakásról úgyszintén lemondhatunk, sok jó ember kis helyen is elfér. Bútorok helyett beszerezhetünk néhány gumimatracot, illetve verhetünk számtalan szöget a falba, rajtuk tárolhatjuk a ruhatárunkat, az eléggé összezsugorodik a Homár-módszer segítségével, hiszen ha csak egy pár cipőnk van, minek két pár fuszekli? Gyerekek, most jut eszembe, hogy a szoba-konyhás odú is fölösleges, ellakhatunk egy sátorban, nem vagyunk mi olyan fázósak.
Az abszurd levezetésben nem állhatunk meg félúton. Kell-e például könyvkiadás egy ilyen pici, szegény országban? A papír sokba kerül, alapanyagából a regényeknél hasznosabb holmikat lehetne gyártani. És: kell-e filmeket készítenünk, amikor a nemzetközi porondon nyert babérok ellenére idehaza olyan csekély a mozik látogatottsága? És: kell-e három rádióadó, két tévécsatorna, sok-sok, drágán előállított műsorral[3] ? A készülékeket ugye már egy korábbi *homárral* sztorníroztuk. Aki mégis megtartotta a zsebrádióját, hallgassa a külföldi adókat. És: kell-e nekünk a

sok pénzevő színház, könyvtár, múzeum, képtár, nem is beszélve a tudományos intézetekről, a művészeti főiskolákról, a koncertpódiumokról? E lidérces kérdésekre válaszul határozott IGEN a válaszom. A Homár-módszer névadója egy ízletes húsú tengeri rák, s a rákok hátrafelé araszolva haladnak. Ne kövessük őket. A fejlődés velejárója a „pazarlás“, a legkevesebb „fölösleges kiadás” nyilvánvalóan az ősember büdzséjét terhelte. Ha az anyagi szükség rászorít, úgyis spórolásra kényszerülünk. De mielőtt örvendeznénk ezen vagy azon a megtakarításon, gondoljuk át vonzatait és következményeit. A művészet, az irodalom, a tudomány kárára nyert pénzösszegek hiába kerülnek a bevétel rovatba, ha a veszteséglistán a mérséklődő agyműködést találjuk. Ez az egyetlen energia, amelyből nem lehet eleget használni, minél bővebb fogyasztása nélkül nincsen haladás, új gondolatok híján még takarékoskodni se tudunk. Ez akkor is igaz, ha egy-egy észszerű ötlet valóra váltása nem úgy sikeredik, ahogyan elképzeltük. Visszatérve a szemétfrontra, szomorúan jelenthetem, hogy házunk lakóinak többsége a régi, szürke tartályokba üríti a hulladékot, a színes kukák jóformán üresek. Panni lányom javasolja, hozzuk föl mind a hármat, csináljunk belőlük babaházat. Mi is elférnénk a bödönökből készítendő lakásban, állítja ő, a piros volna a gyerekszoba, a zöld a háló, a kék pedig a papa dolgozója. A költözködést a családi tanács felnőtt tagjai ellenzik. A vita még tart[4].

1 „Gyűjtsd a vasat és a fémet, ezzel is a békét véded!” Raktáron maradt jelmondat az ötvenes évekből.
2 Ez azért talán túl fellengzős szó arra a néhány kurta reklámfilmre, melyeken inkább röhögött a lakosság, mintsem hogy megfogadta volna a javaslatokat.
3 Fiatalabbak figyelmébe: akkoriban csak ennyi volt. Aki nem hiszi, járjon utána.
4 A három színes szemetesedényt körülbelül egy év múltán összeszedte a köztisztasági vállalat. Két évtizedbe tellett, mire ismét kísérletezni kezdtek valami hasonlóval, immár csak zöld és kék kukákat helyeztek ki.

A fal mellékéről

Reggelenként aggódva nyitjuk az újságot, szemünk szánkázik a szalagcímeken, már azt is eredménynek tekintjük, ha nem tört ki újabb háború e földtekén. Ha pedig a kiküldött tudósítók arról számolnak be, hogy itt vagy ott felbőgtek a gépágyúk, lehullajtották vészes terhüket a

bombázók, támadásba lendültek a harckocsik, akkor annak azért még örvendezhetünk, hogy a mi környékünkön hálistennek béke van[1].
Nem ropognak a fegyverek, ennél nincs fontosabb, mondják az apák és anyák, nekik több a vesztenivalójuk, mint a gyermekteleneknek. Ideje volna, hogy az ENSZ nemzetközi normát alkosson: felelős államférfi csak olyan ember lehet, akinek legalább két, de inkább három gyereke van. Szerintem továbbá államasszonyok előnyben.
Sajnos hiába döntene így az Egyesült Nemzetek Szervezete, nincsen eszköze, hogy határozatait betartassa. Rendelkezéseinek érvénye azokban az államokban van, amelyek saját jószántukból igazodnak hozzájuk. Lám, egyelőre még főtitkárt sem sikerül választania az ENSZ-nek az örökös vétók miatt.
Szorongunk, mert sorsunk irányítása nem a mi kezünkben van, az egyes ember aligha befolyásolhatja az események menetét, akármilyen magas funkcióban ténykedik, keze s lába gúzsba kötve. Agyonbonyolódott erők hullámzásától függ a jövőnk, nehéz eligazodni, érthető, hogy aki képes hinni Istenben vagy más, tapasztalat fölötti hatalomban, húsz körömmel kapaszkodik belé. A többiek újra és újra megpróbálják összerakni az információk sokaságát valamiféle rendbe.
Nem érjük be a hírügynökségek jelentéseivel, félünk, hogy nem derül ki azokból a teljes igazság, reménykedve fülelünk, hátha elcsíphetünk néhányat a bennfentesek titkaiból. Mi lesz Lengyelországban? – kérdezzük egymástól tanácstalanul[2]. Ekkor mindig szólásra jelentkezik valaki, szemöldöke fölött a jólértesültség ráncai kunkorodnak. Hogy hát ő egészen biztos forrásból hallotta: … A pontok helyén megdöbbentő história következik. A változatok száma végtelen, egy azonban közös bennük: a helyzet sokkal súlyosabb, mint amilyennek képzeltük, és semmi nem úgy van, mint ahogyan gondoltuk. A rémtörténeteket hisszük is, nem is, azért kicsivel inkább igen, mert bármilyen baljósak e helyzetjelentések és jövendőmondások, konkrétságuk szilárd sziget a bizonytalanságban.
Így élünk, falmelléki értesülésekre szomjazva, s a kereslethez igazodó kínálat jelentékeny. Nagy a becsületük a híreknek, amelyek „odafentről“ származnak, ezt a mesélő egyetlen hosszú, a plafonra vetett pillantással jelöli. „Odafent” nyilván többet tudnak, mint mi, gondoljuk, agyunk szivacsként issza a beszámolókat.

Nemrég baráti társaság gyűlt össze nálunk, egy távoli ismerősöm részletesen előadta, mit mondott N. (magas beosztású elvtárs[3]) a legutóbbi politikai tájékoztatón. Ínséges idők jönnek kulturális életünkben, a könyvkiadás a felére csökken, a filmgyártás a harmadára, a rádió és a televízió műsorgyártási kapacitása a negyedére. Ezen túl politikai szigorodás várható, amit ma még szabad, azt holnap már nem. Borzongva hallgattam a gyászos körképet. Csak sokára döbbentem rá, hogy hiszen azon a tájékoztatón én is jelen voltam[4]. Valóban szó esett ott a gazdasági nehézségekről, elhangzott, hogy a kultúra dotációja változatlan összegű marad, így – figyelemmel az emelkedő árakra – csökkenni fognak a „műszámok". De azért nem a felére, harmadára, negyedére. (Erre vonatkozó adatokat N. nem mondott. Politikai szigorodásról sem beszélt.)
Talán azért nem, mert jobb erről hallgatni, vélem tétován. Azon kapom magam, hogy inkább hiszek ismerősöm beszámolójának, mint saját szememnek s fülemnek. Annak ellenére, hogy ő a tájékoztatón ott se volt, mások meséltek neki róla, mindenkit biztosít, hogy – nevet persze nem mondhat – informátora ezer százalékig szavahihető.
Ez már a téboly kezdete. Miért hagyatkozom inkább a szájhagyomány útján terjedő hírekre, mint saját észleleteimre? Talán azért, mert arra a bizonyos tájékoztatóra is véletlenül keveredtem, általában kénytelen vagyok a szállongó információkra figyelni, más forrásom nincsen. Megszoktam, hogy a dolgok nélkülem dőlnek el, belém kövesedett feltételes reflex, hogy csupán falmelléki hírekből tájékozódhatom. Beletörődtem. Gyanítom, nem csak én. Mert fogalmunk sincs, mit kéne tennünk, hogy „ott" legyünk, ahol a lényeges kérdések kerülnek napirendre, lassan már azt is nehéz megállapítanunk, hogy melyek a lényeges kérdések.
Aki csupán falmelléki hírek nyomán formálhatja nézeteit, hiába nyomakodna a kerekasztalhoz. Álláspontját azonnal romba döntené az ott ülők érvelése, attól függetlenül, hogy igazuk van-e, mert utóbbiak hivataluknál fogva rendelkeznek adatokkal, hírekkel, ismeretekkel. Velük szemben a kívülrekedtek amatörizmusa szükségképpen alulmarad. Ahhoz, hogy nyomatékkal szólhassunk bele közös dolgainkba, ismernünk kellene azokat, méghozzá alaposan. Ha pedig már kellőképpen tájékozódhattunk, olyan fórumokra volna szükségünk, ahol szavunkra értő fülek figyelnek. Ahol nem közfelkiáltásosdit játszanánk, demokratizmus helyett.

Ha nem beszéltem eléggé világosan, most kerek perec kijelentem: e szempontból magamat is többé-kevésbé éretlennek vélem. Közügyekbe ártakozom, ám néha eszembe jut, fölhatalmazott-e valaki, hogy másokért s mások ellen szót emeljek? Pedig hát… szegény Dreyfus kapitány árulónak bélyegezve, száműzetésben végezte volna életét, ha Émile Zola efféle aggodalmaktól gyötörve hallgat.

1 Pillanatnyilag nincs. Fájdalom, az Ukrajna nevű szomszédos országban háború dúl. Remélem, mire ez a karcsú könyv az olvasókhoz kerül, már béke lesz.
2 Lengyelországban a Lech Wałęsa vezette Szolidaritás tízmilliós szervezetté duzzadt. Wojciech Jaruzelski tábornok lett a kormányfő, és a szovjetek sürgetésére 1981 elején bevezette a hadiállapotot, katonai irányítás alá került a közigazgatás, az ipar és a kereskedelem. A lengyel események hatására nálunk is nőtt az állami szigor, zordabb lett a cenzúra. Ennek esett áldozatul többek között a *Zenga zének*.
3 Aczél György. Az idő tájt kihúzták, így lett N. elvtárs.
4 A Fiatal Művészek Klubjában, az Andrássy úton. (Akkor: Népköztársaság útján.)

A postaarool 1

egy magyar aallampolgaar be akart fizetni egy oesszeget a magyar voeroeskereszt szaamlaszaamaara melyet a televiiziooban ees a raadiooban is koezzeetettek stop 232-90171-8146-os szaamlaara lehet befizetni a lakossaag segeelykueldemeenyeit lengyelorszaag szaamaara stop de a magyar postaan erroel nem tudnak stop tovaabbaa a biankoo csekk maar megszuent ees csak roozsasziinue utalvaany van amelyre neemi veszekedees utaan foelveszik a kueldemeenyt aam koezlik hogy legalaabb keet ees feel hoonapig tart miig a ciimzett megkapja stop nem a lengyelorszaagi ciimzett hanem a magyar voeroeskereszt stop azt tudtuk hogy a lengyel posta szolgaaltataasai szuenetelnek de azt hittuek hogy a magyar postaaeei nem mert naalunk egyeloere nincs szuekseegaallapot stop gyors taajeekoztataast keeruenk stop lehet tehaat gyorssegeelyt kueldeni lengyelorszaagba vagy csak lassuut stop ez koezuegy stop vagy talaan csak a szooban forgoo aallampolgaar volna az egyetlen akit ez eerdekel stop vaalasz fizetve stop2

1 Életem első felében nem volt mobil és internet, sokaknak vonalas telefon se jutott. Ha az ember sürgős üzenetet akart küldeni, táviratozott. A szöveg ilyesféleképpen jutott a címzetthez, papírszalagokon a sorok, odaragasztva a blankettára. A hosszú magánhangzók kettőzve, a

mondatvégi pontok helyét jelezte a stop. Szódíjat kellett fizetni. A távirat mint olyan a mobiltelefonok elterjedése után kiment a divatból, csak az úgynevezett dísztávirat (gratuláció díjhoz, kitüntetéshez, születésnapra) és a gyásztávirat tartotta magát egy darabig. 2021-ben a Magyar Posta végképp törölte a táviratot a szolgáltatásai közül. Emlékét kegyelettel őrizzük.
2 Tartottam tőle, hogy e viccesnek álcázott üzenet fönnakad a cenzúra hálóján, mert a lengyelországi események többé-kevésbé tabunak számítottak. De átcsusszant. Akadtak azon a hálón néha és itt-ott a szokásosnál tágabb lyukak.

A mi utcánkból

A mi utcánk, oh, be szép! – így a sláger[1]. Pedig a mi utcánk – legyünk őszinték – nem valami gyönyörű. De itt élek, szeretem ezeket a házakat, embereket, fákat, kutyákat, ergo: a mi utcánk ó be szép! Avagy: ó be szép *lesz!* –, ha majd felújítják sorban a koszladt vakolatú háztömböket, amelyek jó ötven (hatvan? hetven?) éve tűrik az időjárás és a történelem viszontagságait. Mellesleg vannak ám itt új épületek is, panelgyárak termékeiből készültek, róluk most nem beszélek, őket semmiféle tatarozás nem tudná széppé varázsolni. És mégis szépek, azoknak, akik hosszú várakozás után költözhettek beléjük szoba-konyhából, szükséglakásból, albérletből, szülőktől vagy a híd alól, igen.
A mi utcánkban is megkezdődtek a renoválások. Rájöttek végre az illetékesek, hogy bár bontani s újat építeni látványosabb (lakótelepek avatásáról könnyebb diadalittas tudósításokban beszámolni), mint a régit javítgatni, utóbbit sem szabad elhanyagolni. Sajnos ott még nem tartunk, ahol utcáink ügybuzgó védangyala, Ráday Mihály[2] szerint kellene s lehetne, Városvédő Pallasz Athéné kezéből időnként ellopják a lándzsát. A régi lámpákra, korlátokra, faldíszekre vigyázni nem képesek a vállalatok, akiknek ez volna a feladatuk. Be kell ismernünk, egyelőre még utcánk lakóinak többsége is fütyül rá, hogy fogják-e látni unokáink azt, amit nézni s őrizni érdemes. Nem csoda, ha a házkezelőségek, az íkávék[3], a tanácsok, az elektromos és egyéb művek *nincs pénz!* jeligével hárítják a kéréseket és szemrehányásokat.
A mi utcánkban nagy úr a pénzszűke. Semmi biztatóval nem kecsegtet a kül- s belgazdasági helyzet, alaposan meg kell nézni, mire költik a forintokat. Éppen ezért különös, hogy itt-ott máig sem sikerült áttörni a *volumenszemlélet* frontvonalain. Hiába bizonygatja Ráday Mihály a tévében fehéren-feketén (a színes készülékek tulajdonosai számára:

tarkán), hogy egy régi lámpa rendbe hozása lényegesen kevesebbe kerül, mint az újak gyártása és fölszerelése, az illetékes vállalat szívesebben pusztítja tovább a szemnek kedves régieket, s telepíti a randa moderneket. Mert ugyebár minél magasabb a cég termelési volumene, annál nagyobb a számszakilag kimutatható haszon.
A mi utcánkban, hadd meséljem el, hogyan zajlik egy ház renoválása. Először is szemrevételezik a felelősök a terepet, kijelölik az épületeket, amelyeknek fölújítása nem tűr halasztást. *Nem tűr halasztást:* vagyis öt(!) éven belül biztosan megkezdik a munkálatokat. Na jó, legföljebb tíz… De ne elégedetlenkedjünk. E házak türelmesen várnak, többségük 1930 táján épült, ha eddig kibírták, most már néhány esztendő nem számít. A bérházak háziura az állam, ő köteles gondoskodni karbantartásukról. Kevesebb az úgynevezett társasház, tulajdonosai a lakók, tehát rájuk hárul a fölújítás megszervezése, lebonyolítása, kifizetése. A hangsúly a mondat utolsó igéjén, mert a külső-belső tatarozás ára durván négy-öt-hat millió forintra rúg. A summa még akkor is lélegzetszakasztó, ha kölcsönt ád reá az OTP. De maradjunk a bérházaknál. Rejtély, miképpen állapítják meg a szakértők, hogy melyik épület fölújítása a legsürgetőbb. Szívfacsarón romos házak várnak sorukra, többszörösen aládúcolva, miközben aránylag rendben lévőnek látszó épületeken dolgoznak a gyér létszámú brigádok. Rosszmájú polgártársak szerint kalapba dobják a címeket, s egy bekötözött szemű papagáj húzza ki. Nem osztom e nézetet, a látszat gyakran csal, föltételezem, hogy szakbizottságoké a döntés joga.
A mi utcánkban, úgy tetszik, lóugrás szerint haladnak. Rajtaütésszerűen kezdődik. Ha valaki arra lesz figyelmes, hogy a ház előtt két kuka közé kifeszített spárga akadályozza a parkolást, sejtheti: vagy tatarozás lesz, vagy filmforgatás. Az előbbi föltételezést igazolja, ha nemsoká nagy teherautókról a járdára dobálják az állványozás alapanyagait. Később jönnek – olykor hónapok múlva – a szak- és segédmunkások, beállványozzák a házat. Eztán hosszabb szünet szokott következni. Fölösleges az izgalom, tartja már a házat az állványzat, s az állványzatot a ház, az intervallumban biztonságban vagyunk. Ha az épületben üzlet, szolgáltató vállalat vagy étterem található, megjelenik a fölirat: A KISZOLGÁLÁS ZAVARTALAN! Ami pedig nálunk még akkor is ritkaság, ha nincsen tatarozás.

A mi utcánkban tehát akad bőven beállványozott ház. Idelátogató külföldieknek szemébe is szökik. Látszik, hogy épül-szépül a város, az ország, mondják elismerőn, dülleszti mellét bennem a hazafiú. Midőn azonban megkérdik, miért készül még mindig fából az állványzat, nem tudok mit felelni. Magam sem értem, aligha tekinthető fában gazdagnak ez a mi hazánk. Kevés volna a fémelem, az alumíniumrúd, a vaskapocs? Miért nem gyártanak többet? Itt, ahol évekig rohad az állványzat egy-egy házon, különösen fontos volna, hogy minél olcsóbb és időtállóbb anyagokat használjanak a tatarozók is. Legjobb talán a műanyag, mert nemcsak a fa korhad, a fém is öregszik, eszi a rozsda. Kérdés, alkalmasak-e a műanyagok ilyesfajta célra? Amíg ez kiderül, meg kéne próbálni más úton-módon csökkenteni az emberemlékezet óta beállványozott épületek számát.
A mi utcánkban is el-elkészül egy-egy ház, igen, ne csak a rosszat vegyük észre, olykor egész tömbök. Akkor aztán nagy az öröm. Amíg a friss vakolat hulldogálni kezd. A frissen szigetelt tető beázik. A vadonatúj hívóliften örökké ott a tábla: NEM MŰKÖDIK! A kicserélt csövek eresztenek és repedeznek, föl kell bontani a falat, a csempét. Az átrakott parketta púposodik és mozog. Bizony, nem csak a jó munkához kell *idő.* Csöngenek illetékes helyeken a telefonok, sistereg a reklamációk áradata. *Időbe* telik, mire újra kiszáll a helyszínre néhány munkás, és elhárítja a hibát. Vagy nem… Harmadszori nekifutásra azért többnyire igen.
A mi utcánkban még csak a házak elenyésző része esett túl a megpróbáltatásokon. Éppen emiatt kell beszámolnom a váratlan és hihetetlen eseményekről, amelyek két hete tartják izgalomban utcánk lakosságát. Tessék elképzelni, egy napsugaras reggelen tumultus támadt a Vé (nem Vámos) utcai kereszteződésnél. Döbbenten ácsorogtak a járókelők, fölfelé bámulva. A sarokház oldalfalán, ötemeletnyi magasságban egy vakmerő férfi himbálódzott. Pontosabban: üldögélt, gyermekhintára emlékeztető tákolmányon, ami négy színes kötélen lógott. Jött a járdán egy másik, munkaruhás férfi, kérte a sokaságot, ha volnánk szívesek hátrálni kicsinyég, előre is köszöni.
Filmforgatás? De hiába kerestük a kamerákat, a reflektorokat, a stábot. Alpinisták, vélte valaki, gyakorlatoznak! Ugyan már, torkolták le a józanabbak, a lakóház nem sziklaszirt, mit keresnének itt alpinisták? Míg így tűnődtünk odalenn, potyogni kezdtek a vakolatdarabok. Ámulva

figyeltük azt az embert, kalapáccsal verte le a fal sebeinek varát. Másnap pedig három-négy társa segítségével hozzálátott, hogy betapassza a fekélyeket. Szakavatottan kente a résekbe és lyukakba a habarcsot a hintára erősített vödrökből. A többiek a kezére dolgoztak, kavarták az anyagot, a tetőn s a járdán állva húzták-eresztették le s föl az ülőkét, ennek köszönhetően rövid idő alatt óriási falszakaszokkal végzett az az egy szakember. Mire az egész ház vakolatát kijavította, az első tapasztások már fehérre száradtak. Ott kezdhette a festést. Nem korongecsettel. Hosszú gumicső vezetett föl hozzá, a végén szórófej ontotta a porított színt. Emberünk napok alatt felhordta az első réteget. Igaz, kora reggeltől késő estig ténykedett maroknyi csapatával. A munka teljes befejezését a következő hét végére jósolta az utcanép. A becslés utóbb nagyjából pontosnak bizonyult.

A mi utcánkban ilyet még senki se látott! Az önök tudósítója érdeklődött, ugyan melyik cég dolgozóihoz van szerencsénk. Az Épületkarbantartó Társaság vagyunk – felelték. A festéket faládában kavargató társukra böktek: ő az űvé-elnök! (Az űvé, mint megtudtam, ügyvezetőt jelent.) Nem úgy nézett ki az az ember, amilyennek egy elnököt képzelhetnénk. Mészfoltos cejgnadrágot viselt, akár a többiek, homlokán néhány sárga festékpötty jelezte, hogy munkaidejét nem íróasztal mögött tölti. Elmesélte: két éve alapították a társaságot, magánvállalkozásban[4], harminc taggal. Külső tatarozást, kéménybontást vállalnak, és bárminő más munkát, amelynél e módszer alkalmazása célszerű. Többségük sportszerűen űzi vagy űzte az alpinizmust, így adódott az ötlet: kedvtelésük fogásait kiaknázni tanult szakmájukban.

A mi utcánk lakói beletörődtek már, hogy a külső tatarozás évekig tartó ostromállapottal jár. Akik túlélték, sajnálják, hogy jó szerencséjük nem e csodacsapatot küldte az ő házukhoz. Akik még előtte vannak, reménykednek. Senki ne higgye, hogy a mi utcánk népét csupán önös érdekei izgatják. Többen elismerőn füttyögtek s ciccegtek, amikor a társulás barátságos elnökétől megtudtuk: a szóban forgó épület tatarozását mintegy hatszázezer forintért vállalták. Akad köztünk néhány építész, szerintük maga a beállványozás is többe kerülne.

Ha ez így van, kérdezem én, vajon az állami építőipar miért ne vehetné át az alpinista módszert? Házi szakértőink lemondón ingatják a fejüket válaszul. Az űvé-elnök (régebben maga is a „hagyományos építőiparban”

dolgozott) ugyancsak legyintget. Érveiket megpróbálom röviden összegezni. 1. Ötezer forintos havi fizetésért senki nem lesz hajlandó kitanulni az új technikát. 2. Az alpinista módszer nem veszélyesebb, mint az állványzat szűk pallóin mászkálva végzett munka, tekintettel a mentőhevederekre s a különböző egyéb biztonsági intézkedésekre. De itt végképp tilos az italozás, a kártya, a lazítás. 3. Az állami vállalatokra vonatkozó munkavédelmi szabványok és előírások dzsungelén legföljebb buldózerrel lehetne áthatolni egy ilyen újítás bevezetése érdekében. 4. Egyelőre sajnos a vállalatoknak az az érdekük, hogy minél nagyobb éves forgalmat tudjanak bizonyítani, következésképp az efféle megoldásoktól idegenkednek. 5. Az újítások bevezetése általában sem megy túl könnyen és gyorsan, esetünkben növeli a bonyodalmakat, hogy egy magánvállalkozás ötletéről van szó.
A mi utcánkban laknak makacs kérdezők is. Akik szeretnek a dolgok végére járni. Ők nem tágítanak: miért ne lehetne az építőipari fizetéseket duplájára (vagy triplájára) emelni, ha ilyen tetemes megtakarítás származna az új módszerből? Miért ne lehetne érvényre juttatni azt a létező szabályt, hogy munkaidőben tilos az ital, a kártya? Mi akadálya az elavult regulák megváltoztatásának, a gazdasági szabályozók módosításának? Végül: miért ne szervezhetnének az állami cégek kisvállalkozásokat önként jelentkező munkásaikból, akik a nagyobb kereset reményében hajlandóak alpinista-tanfolyamra járni? Lehetséges, hogy bizonyos munkákkal – közibük tartozhat a házak felújítása is – nem érdemes a nagy állami vállalatoknak a hagyományos keretek közt foglalkozniuk. Építsék ők a remélhetőleg az eddigieknél vonzóbb lakótelepeket, kórházakat, gyárakat, iskolákat, szállodákat[5].
A mi utcánkban sokan úgy vélhetik: az utópiák kertjébe tévedtem. Ha így van, annyi baj legyen. Vágyak és remények valóra váltásában nem én vagyok az illetékes, csupán közös gondolkodásra buzdíthatom az olvasót, lehetőségem és célom is ez. Sajnálnám, ha tűnődésem foganatja csak annyi volna, hogy a magánerőből építkezők és tatarozók megostromolnák a kiadóhivatalt, az alpinista brigád telefonszámát követelvén. Sietek leszögezni, hogy reklám- és hirdetési tevékenységgel még magánvállalkozásban sem foglalkozunk. (Egyelőre.)

1 *“A mi utcánk”*. Énekelte Záray Márta és Vámosi János, valamikor az ötvenes években. Szerzők: Harsányi Béla, G. Dénes György.

[2] Ráday Mihály (1942–1921) Kossuth-díjas operatőr, szerkesztő, műsorvezető. Fölemelte a szavát a régi lámpák, épületek, faldíszek elpusztítása ellen. *Unokáink sem fogják látni…* című sikeres műsora nyomán alakult meg a Budapesti Városvédő Egyesület.(Kezdetben politikai okokból Városszépítő Egyesület néven.)
[3] Ingatlan Kezelő Vállalat. Bármilyen hihetetlen, a lakosság jelentős része úgynevezett tanácsi lakásokban élt. Ezek többnyire a második világháború után kerültek az állam tulajdonába. Méltányos bért kellett fizetni a tanácsnak. Így hívták az önkormányzatokat a szocializmusban, valószínűleg szovjet mintára.
[4] Ebben az időszakban szigorú feltételek mellett jöhettek létre az első magánvállalkozások, általában úgynevezett gmk (gazdasági munkaközösség) volt a jogi forma. Kezdetben csak munkaidő után működhettek, másodállásszerűen.
[5] Két nagy állami vállalat vezérigazgatója is írt levelet, amelyben voltaképp hülyeségnek nyilvánították a véleményem. Az idő viszont engem igazolt.

A vádlottak padjáról

Valaha a lapok szenzációs tudósításokat közöltek bűnügyekről, amelyek úgymond lázban tartották az országot. A bűnügyi rovatok vonzereje vetekedett a sporttudósításokéval. Azután hosszú időre eltűnt a sajtóból ez a műfaj, mert az illetékesek úgy vélték: nálunk, a szocializmusban számottevő bűnözés nincs, szó se essék róla tehát. Ámde kiderült, hogy nálunk, a szocializmusban (is) számottevő bűnözés van, és annál inkább lesz, minél kevesebb szó esik róla. Ennek folytán föltámada halottaiból a bűnügyi tudósítás, riport, interjú. Legsikeresebben a televízió műveli, a *Kékfény*[1] című műsor népszerűsége már-már akkora, mint az igazi krimiké.
Miért figyeljük ekkora izgalommal a bűnök elkövetőivel készített beszélgetéseket? Mitől olyan érdekes, hogy öt- vagy hétévi szabadságvesztésre ítéli a bíróság a keselyűkondorosi markecolót vagy a hiénabarlangosi besurranót?
Talán léleknyugtató érzés tapasztalni, hogy íme, a rossz időnként azért elnyeri méltó (?) büntetését. Avagy annak örvendünk illő káröröммel, hogy nem felettünk ítélkezik a bíróság. Netán hátunk borzongása a csáberő, amit például a gyilkos ujjak közelképei váltanak ki. Elvégre szeretünk borzongani, azért nézünk krimit, légtornászt, horrort, állatidomárt. Lehet, hogy mindezeknél fontosabb a saját becsületességünk boldogító tudata: hiszen *mi* tisztességes emberek vagyunk, kezünkhöz nem tapad se vér, se hamis úton szerzett pénz, lelkiismeretünk patyolatfehér,

álmunk zavartalan. Minél nagyobb galádságokat követnek el *mások,* annál édesebb?
A legutóbbi ügy, amely országos izgalmat kavart: a csalárd ügyvédeké. Nem hinném, hogy akadna bennszülött, aki ne ismerné az eset részleteit, így csupán kinnszülött olvasóim kedvéért jelzem: e jogászok – köztük hazánk egyik büszkesége, a volt olimpikon öttusázó[2] – szanálásokkal foglalkoztak. Pontosabban: a lebontásra ítélt házak tulajdonosainak ígértek magasabb térítést, mint amekkorát a hivatalos becsüs megállapított. A manipulációhoz szükséges vesztegetési összeget természetesen a kuncsaftok fizették a fölemelt summából. A trükk lényege: az először kiszállt és lepénzelt szakértő jóval alacsonyabb értéket számolt a valósnál, a másodiknak nem volt egyéb dolga, mint a reális térítési díj közlése.
„Ögyes!" – mondaná erre Zaturecki bácsi, a nyugalmazott könyvvizsgáló (hajdani szomszédunk). Nem az állam kárára történt a csalás, a tulajdonosok tárcájából vándoroltak az állítólag százezres nagyságrendű, illőn borítékolt bankókötegek az ügyvédek s a velük összejátszó állami hivatalnokok zsebébe. Az anyjuk piculája! – mondja erre a fél ország dühödten, hát már a jog embereiben sem bízhatunk?
Megtudhattuk a *Kékfény*-adásból, hogy nem csupán a fondorlatos kombinátorokra sújt le a törvény szigora (mint hallom, a nyomozati szakasz befejeződött, az ügyészséghez kerültek az iratok), hanem a kárvallott háztulajdonosokra is. Mert: „Aki hivatalos személynek, vagy reá tekintettel másnak olyan előnyt ad vagy ígér, amely a hivatalos személyt működésében a közérdek kárára befolyásolhatja, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő." (Btk. 253. § 1.) Az idézett törvényszakasz második bekezdése: „Bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő a vesztegető, ha az előnyt azért adja vagy ígéri, hogy a hivatalos személy hivatali kötelességét megszegje, hatáskörét túllépje vagy hivatali helyzetével egyébként visszaéljen."
Aki úgy vélné, hogy ez esetben nem merülhet föl a közérdek sérelme, hanem csupán a háztulajdonosok magánérdekéé, az elfelejti, hogy súlyos törést szenvedett az ügyvédi kar és az állami hivatalnokok becsülete, ami szorosan összefügg a jogrendbe vetett bizalommal.
Láthattuk a tévében a nekikeseredett háztulajdonosokat. Az ő felelősségre vonásukat már nem övezi oly zajos helyeslés, a bennszülöttek többsége alapjában véve részvétet érez irántuk. Nem elég, hogy becsapták őket,

szabadságvesztést kaphatnak ráadásul. „Csőstül jön az áldás!” – mondaná Zaturecki bácsi.
Az ügyvédeket és a megvesztegetett hivatalnokokat a tévében és a sajtóban többször kerek perec bűnözőknek nevezték, holott tulajdonképpen még csak gyanúsítottak. Nem zárhatjuk ki teljesen azt a lehetőséget, hogy a bíróság végül fölmenti őket (egyiküket-másikukat). Akár azért, mert kiderül valamiképpen, hogy ártatlanok, akár megfelelő bizonyítékok híján. De még ha biztosra vehetnők3 is, hogy a bíróság bűnösnek fogja találni a gyanúsítottakat (tárgyalási szakaszban: vádlottakat), akkor sincs jogunk lebűnösözni őket. Törvény tiltja. A büntetőeljárásról szóló törvény 3. paragrafusa. „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”
Ezt a szabályt a jogászok az ártatlanság vélelmének nevezik. Az újságírók pedig úton-útfélen megszegik. (Továbbá sokan az ártatlanság védelmének mondják, tévesen. A vélelem régies szó, jelentése: feltételezés.) Egyébként a megszegése, vagyis a lebűnösözés úgyszintén bűncselekmény, rágalmazás. Ám a sértettek ritkán fordulnak emiatt a bírósághoz elégtételért. Mert ha utóbb elítélik őket, a börtönből már minek pereskedjenek, becsületük idő előtti csorbítását sérelmezve. Ha viszont fölmentés a vége, a nagy örömben nyilván az érdekli őket a legkevésbé, hogy mit írtak róluk a lapok hónapokkal – esetleg évekkel – korábban. Pedig a szabály az szabály, a rablógyilkost a jogerős ítélet előtt még akkor sem szabad rablógyilkosnak nevezni, ha tényleg az.
Az ártatlanság vélelmére fittyet hányókra a közvélemény mégsem haragszik annyira, mint a csalárd ügyvédekre. A vesztegető háztulajdonosok szigorú felelősségre vonását sem kívánjuk tiszta szívünkből. Egyáltalán, mintha nem mindig és mindenkor tekintenénk megbocsáthatatlannak a jogszabályok be nem tartását. A magasabb térítést remélő ügyeskedők cselekményéről sokunk nem is tudta biztosan, hogy ilyen súlyos büntetéssel fenyegeti a törvény. Vagy tudta, mégse vette – vettük – komolyan. Most, bízván inkognitónkban, legyünk egymáshoz őszinték: ki ne hallott volna arról, hogy telek- (lakás-, üdülő-) vétel alkalmával nem megy ritkaságszámba az átírási illeték megállapításához értékbecslést végző szakértő… hm… megkörnyékezése. Ki ne tudná, hogy a bérlakások, amelyeknek adásvétele szigorúan tilos, a mindennapi gyakorlatban sokszor pontosan úgy cserélnek gazdát, mint a

magántulajdonú ingatlanok? Közismert módszerek: 1. formális bejelentkezések, 2. fiktív cserék, 3. színleges válóperek vagy házasságok.

Bennszülött-társaim, melyikünk nem adott még csúszópénzt azért, hogy megszerezzen valamely hiánycikket, hogy soronkívüliséget élvezzen, vagy más előnyhöz jusson? Pedig bizonyos esetekben ez is vesztegetésnek minősül: „Aki az állami szerv, a szövetkezet vagy az egyesület dolgozójának, illetve tagjának vagy reá tekintettel másnak azért ad vagy ígér előnyt, hogy kötelességét megszegje, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.” (Btk. 254. §.)

Aki e tárgykörben bizonyítani tudja tökéletes ártatlanságát, az vendégem egy pezsgős vacsorára, valamelyik luxusétteremben. Ahol ötven (száz?) forintért a legnagyobb csúcsforgalomban is szereznek asztalt a megértő pincérek. Hasonló módon keríthetünk építőanyagot, mélyhűtőt, Trabant-gumit, papír zsebkendőt, stílbútort, satöbbit. Boldogok vagyunk, mert megkaphatjuk, amit kívánunk, üzleti partnerünk is boldog az extra bevétellel, nincs hát vesztes, csak nyertesek.

Igen, mondhatja az olvasó, de azért e vétkeket mégse lehet egy lapon említeni azzal, amit az ügyvédek csináltak. Mi csupán végszükség esetén folyamodunk efféle módszerekhez, úgy is fogalmazhatjuk: rákényszerülünk. Továbbá nem ártunk vele senkinek. Szóra sem érdemes ügyecskék ezek.

Az imigyen érvelőkkel nem vitázom. De vajon erkölcsi értelemben van-e különbség a hétköznapi ügyeskedések és az egész országot megbotránkoztató vesztegetések között? Ismétlem: erkölcsi értelemben. Mert különbség egyébként föltétlenül van, nagyságrendben, társadalmi veszélyességben, jogszabályi minősítésben. Úgy érezzük talán, hogy az idő túlhaladta jogszabályok kijátszását elnézhetjük magunknak, gondolom, ez a helyzet például a bérlakások forgalmával. Máskor meg arra hivatkozunk: mindenki így csinálja. Nyugtalanul írom le a sokszor hallható mondatokat. Hátha ugyanezt hajtogatják az előzetes letartóztatásban vagy szabadlábon lévő gyanúsítottak, akár a vesztegetési ügy érintettjei is.

Ha sok az ellentmondásos, idejétmúlt vagy tökéletlen jogszabály, ha bizonyos jogsértések elkövetése hovatovább mindennapos gyakorlattá vált, akkor sem lehet mást tenni, felelősségre kell vonni azokat, akiknek törvénysértő cselekedetei lelepleződnek vagy lelepleztetnek. Erre való az

igazságszolgáltatás, a nyomozóktól a bíróságokig. Rajtuk múlik, hogy mi lesz a gyanúsítottak büntetése. Beszéljünk inkább arról, ami rajtunk áll. Rajtunk, tévénézőkön, lakáscserélőkön, újságolvasókon, autó-, telek-, nyaraló-, mélyhűtővásárlókon.
Nem visszük-e túlzásba a fölháborodást és megvetést, amikor mások vétkeiről van szó? Nem mulasztjuk-e el időnként a tárgyilagos állásfoglaláshoz szükséges önmérsékletet, önvizsgálatot?
„Akasztják a hóhért!" – mondaná Zaturecki bácsi, elvégre most a vesztegetéssel vádolt ügyvédeknek is ügyvédre van szükségük. Kérdés, elérheti-e egy rutinos védő, hogy védence hónapokkal vagy évekkel olcsóbban ússza meg. Azt hiszem, a csalárd ügyvédeket – ha minden bizonyítható abból, amit a tévéadásban hallottunk róluk – legagyafúrtabb kollégáik sem húzhatják ki a slamasztikából[4].

1 *Kékfény*, heti tévéműsor a Magyar Televízióban. Szabó László vezette 1964-től 1989-ig, sötét szemüvegben. Mindeközben a *Népszabadság* belpolitikai rovatát szerkesztette, erős belügyi kapcsolatokkal. A rendszerváltáskor elsőként alapított magánnyomozói irodát.
2 Dr. Móna István (1940–2010)
3 Az ikes igék elavult és a használatból kikopott feltételes módját akkoriban még szívesen használtam, ahogyan más, régies fordulatokat is. Zömüket tovább avította az elmúlt negyvenegy év, így most majdnem mindenütt kihúztam őket, sajgó szívvel. Csak néhánynak kegyelmeztem meg, következésképp *vehetnők*.
4 Valóban, a fővádlottakat letöltendő szabadságvesztésre ítélte a bíróság.

A nézőtérről

Több színházban már lezajlottak a helycserék, sok a változás. A Várszínházzal egyesült Nemzetiben, a róla leválasztott Katona Józsefben és a József Attilában új vezetőség hirdethetett programot, Zalaegerszegen és Nyíregyházán állandó társulat létesült. A különféle nyilatkozatok után eljött a munka ideje, este hétkor föl kell húzni a függönyt, a közönségnek jár a varázslat. Remélhető, hogy a fizető nézők még mindig annak átéléséért mennek színházba. Anélkül, hogy a tömegkommunikáció csatornáin dúló viták érveit és ellenérveit vinnék magukkal a zsöllyék és páholyok homályába, előítéletek formájában, kedvrontó útravalóul.
Nem könnyű ártatlan műélvezőnek maradni minálunk. Tudható a tévéből, a lapokból, a rádióból, valamint a rendületlenül terjengő pletykákból, hogy

színházaink egyikében-másikában nem előadások vannak (voltak?), hanem bajok. Akár ünnepelhetném is a kultúra népszerűsödését, tapasztalva, hogy a férfifodrász nem(csak) a magyar futball útvesztőiről beszél, hanem aggódó homlokráncolással kérdezi: hát, mit szól hozzá, író úr, már megint új igazgató van a Nemzetiben! Rögtön utána kér, szereznék két jegyet erre vagy arra az előadásra, nekem ugye gyerekjáték, ő viszont képtelen hozzájutni, mert a MINDEN JEGY ELKELT! sokszor a legviharosabb időkben is ott lóg a pénztárak ablakán. Ez az egyetlen biztos pont színházművészetünk vadonában[1].
Na persze, mondják a szakértők, tudjuk az okát: 1. túl kevés a színház Budapesten, ezért hiánycikk a jegy, 2. a bérletrendszer vattázza a nézőtereket. E két állítás igazságtartalma megfellebbezhetetlennek látszik, sebaj, időnként érdemes a legnyilvánvalóbbnak tetsző érveléseket is próbára tenni.
Kár, hogy kevés színházunk van. Ennek ellenére évadonként csupán néhány előadás akad, amelyet okvetlenül látni szeretnénk, ezekre az üzemi közönségszervezők[2] csak árukapcsolással adnak jegyet, vagyis egy kevésbé kapós produkcióéival házasítva. Nem biztos, hogy a legrohamozottabb előadások a legszínvonalasabbak, a kelendőséget befolyásolja a színházterem nagysága, a szereplők híressége, a játszási szám, a divat, a reklám és még sok egyéb tényező. De azért valószínű, hogy a jegymizéria nem kizárólag mennyiségi kérdés.
A bérletügy. Felhívtam – találomra – a Vígszínházat, a művészeti titkár tájékoztatása szerint átlagosan minden negyedik előadás bérletes. Negyvenből tíz. A többi harminc estén csak akkor lesz telt ház, ha mi, nézők, megvásároljuk a jegyeket. Ezek szerint mégis van némi esélyünk, hogy egy rossz előadást megbuktassunk. A színház aligha tarthat műsoron olyan produkciókat, amelyeket negyvenből harmincszor üres széksorok fogadnak.
Születtek tehát a legsúlyosabb bajok ellenére is érdekes előadások, dolgoztak a színészek, a rendezők, a világosítók, a díszlettervezők, jól, közepesen, rosszul. Most mindenki küzd és bízva bízik, a szakma egy része optimista nyilatkozatokat ad, remélve, hogy az új vezetőségek megszüntethetik a bajokat. Ezeknek listája könnyen kigyűjthető az utóbbi évek sajtójából. Fölbomlott a magyar színjátszás és a magyar dráma szövetsége, hiányzanak a nemzeti klasszikusok és a kortárs írók művei a

repertoárból. Dühöng a rendezői önkény, tehetséges színészeket kényszerít házon belüli munkanélkülivé, másokat pedig csupán dróton rángatott bábuként enged a rivaldafénybe. Darabok helyett ilyen-olyan rendezői látomásokat kapunk. Rossz a munkahelyi légkör, ádáz társulati belviszályok dúlnak, X. nyugdíjaztatta magát, Z. sértetten átszerződött, N. lemondott vagy lemondásra kényszerült.
A támadások első számú célpontja mindig a Nemzeti[3]. Mint az egyik illetékes kijelentette: a Nemzetivel szemben természetesen mások az elvárások. Talán egyedül maradok bátortalan kérdésemmel: miért? Viszonyaink között valamennyi teátrum nemzeti, mindegyik állami támogatást élvez, egyforma gazdasági feltételek mellett működik, azonos kultúrpolitikai irányítással. Miért kellene a Nemzeti nevet viselőnek föltétlenül mást nyújtania, mint a többinek?
Kevés hazai – úgynevezett mai magyar – darab kapott esélyt[4]. A műsortervekből láthatjuk, a helyzet idén sem változik alapvetően. Gondolom, évad végén olvashatjuk majd a leltározó cikkekben a számonkérést. Pedig az új, valóban izgalmas drámák nem hevernek halomban a színigazgatók asztalán. Lehetséges, hogy a mostani vezetők sikeresebben buzdítják majd a drámaírókat remekművek alkotására, mint elődeik, meglátjuk. Az írók és a színházak közti szorosabb munkakapcsolat kívánatos volna, ám önmagában nem elegendő.
Aki próbálta, tudja: drámát írni nehéz nagyon, nem véletlen, hogy a világirodalomban legalább ötven regényíróra esik egy drámaköltő. Különösen gyér a drámatermés olyan korszakokban, amikor a társadalmi ellentmondások zavarosak, a konfliktusok sokszínűek, és nehéz hőst találni, a szó hagyományos értelmében. Határozott *igen* vagy *nem* helyett főként *és* ábrázolja a valóságot, így azután ritkán kéredzkedik drámai műformába az írói mondandó. Nemcsak a színházak hibája, ha kevés a mai magyar darab a repertoárban.
Ettől persze még színre vihetők volnának a hazai drámairodalom klasszikusai. Csakhogy a rendezők többsége – természetesen és hálistennek – nem elégszik meg az igényes mesterember szerepével. Kívánnának valami gondolatébresztő újdonságot színre vinni, rólunk, nekünk. Amihez a mi életünkről szóló vagy arra rímelő tartalmú és formájú darabokra volna szükségük. Gondolom, ezért, nem pedig nagyképűség, íróellenesség vagy önkritikátlan exhibicionizmus miatt

szaporodtak el a rendezők alkotta szövegkönyvek, a kompilációk. A jelenséget kényszerhelyzet gyermekének, kortünetnek vélem. Nem kizárólag idehaza jellemző ez, gondoljunk Jurij Petrovics Ljubimov vagy Peter Brook nagy sikerű bemutatóira5 .
A rendezői önkény, sőt diktatúra baljós hangzású kifejezés. Ott lebeg mögötte a vérfagyasztó kép, amint a rendező kutyakorbáccsal vezényli színészeit, elfojt minden egyéni ötletet, géppé kényszeríti az előadás résztvevőit. Lehet, hogy van ilyen, nem tudom. De aki a kemény munka, a játszók csapatának pontos összjátékát létrehozó gondos próbafolyamat ellen tiltakozik, az valójában a modern színházművészet eredményeit kérdőjelezi meg. Közönyösebb és cinikusabb lett a világ. Amikor a bombatámadásokat vagy éppen egy riporter meggyilkolását mutatja a televízió, a színház közönsége nehezebben késztethető sírásra, nevetésre, izgulásra. Katarzisra. Anélkül viszont nincs színház, ezért próbálnak a rendezők minden érzékszervre ható, totális előadásokat szervezni. Szervezni, mondom, mert ehhez kegyetlenül aprólékos próbákra, nagy művészi önfegyelemre, precíz csapatmunkára, jól működő technikai apparátusra van szükség. Én jobban szeretem a régimódi, néhány színész emberábrázoló képességére alapított, egyszerű előadásokat, de természetesnek tartom, hogy a modern színház nem ebbe az irányba halad, mert ezt a bonyolult kort akarja kifejezni.
Érdekes, hogy a színházi bajokról szóló híresztelések szinte soha nem az érdemi munkára, a műhelygondokra vonatkoznak. Társulati viharokról, színészek vélt vagy valós sérelmeiről beszélnek a kávéházi bennfentesek. Noha a sértődősdi és ellenségesdi minden közösségben foglalkozási ártalom, ahol vetélytársak vannak. Küzdelmük teljesítménynövelő erő lehet, ha munkában ölt testet, nem pedig folyosói furkálódásban, kölcsönös feljelentősdiben. Csodálkozom, hogy milyen sokan próbálnak orvoslást keresni vélt vagy valós bajaikra ilyesfajta módszerekkel. Ha nálunk valakiről megjelenik egy rossz kritika, előfordulhat, hogy máris a telefonhoz nyúl. Számára kedvezőtlen döntés esetén rohan a határozatot hozó személy főnökéhez. Olykor egészen piszlicsáré ügyekkel igen magas hivatalokban foglalkoznak. E gyakorlat következménye, hogy mielőtt az érintettek önmagukban (is) keresnék a hibát, rohannak a felsőbbséghez, szinte minden kérdésben tőlük várva igazságtevést. Pedig e sok

rohangászás is az érdemi munkára fordítható időt, energiát, tehetséget pazarolja.
Tavaly például országos botrány kerekedett abból, hogy a Nemzeti néhány vezető művésze máshová akart szerződni[6]. Máig sem értem, miért olyan égrengető dolog ez. Nem segíti-e a színészek fejlődését, ha különféle játékstílusokban tehetik próbára magukat? Miért jobb, ha örökké ugyanazzal a két-három rendezővel, ugyanazokkal a partnerekkel dolgoznak? De erről inkább az ő véleményük a mérvadó. Viszont az állásváltoztatás a munkavállaló s a munkaadó ügye, kár botrányt gerjeszteni belőle.
Ha már itt tartunk: érdemes volna egyszer kipróbálni a gyakorlatban a külföldön bevett, alkalmi szerződtetési rendszert. Ennek lényege, hogy a színészek nem állandó társulatokhoz, hanem valamiféle központi alaphoz tartoznának, onnét szerződtetnék őket előadásokhoz, ahogyan most a filmekhez, tévé- és rádiójátékokhoz[7]. Így – elvileg – a Magyarországon lehetséges legideálisabb szereposztásban kerülhetnének színre a darabok. A közönség bizonyára jól járna.
A színészek? Némelyikükért versengenének a rendezők, mások viszont talán egyáltalán nem kapnának szerepet. Nehéz ügy, de a művészi pályák lényegéhez tartozik a szelekció, és minden szelekció jobb, mint a kontraszelekció, még akkor is, ha bizonyos szempontból igazságtalan. Hiába az állandó társulatok, hiába az új és legújabb igazgatók, hiába a legátgondoltabb döntések, mindig lesznek mellőzött, sértett vagy megbántott művészek. Elolvastam Békés Ferenc kutatási zárójelentését *(A színésztársadalom helyzete Magyarországon 1980-ban),* a kérdőíves vizsgálat nyomán készített szociológiai összegzésből egyértelműen kiderül, hogy a megkérdezett színészek zöme többé-kevésbé elégedetlen a helyzetével, a szerepeivel, valamint a színháza vezetésével, műsorpolitikájával, alkotói légkörével.
Megpróbálhatnánk egy évig – tudom, nem lesz könnyű – csak az előadásokról vitatkozni. Törekedve a produkciók indulatmentes, tárgyszerű értékelésére, a darabok, az alakítások és a rendezői teljesítmények esztétikai elemzésére. Legyünk rendes, elfogulatlan, színházszerető nézők (kritikusok se képezzenek kivételt). Tekintsük úgy, hogy a többi nem ránk tartozik. Pillanatnyilag e hóbortos ötlet az egyetlen

birtokom, amit színházművészetünk fölvirágoztatása érdekében közkinccsé tehetek.

1 Már nem. Vannak színházak, amelyek minden politikai hátszél ellenére is fél ház előtt játszanak. Másutt viszont a csillárokon is lógnak. Ez ilyen.
2 Ma már nehezen hihető, de a gyárakban és üzemekben egy-egy alkalmazottat kineveztek közönségszervezőnek, ő kapcsolatba került a színházakkal és mozikkal, tőle vásárolhatták a dolgozók a jegyeket. Fáradozásukat ingyenjegyekkel honorálták. Szegény anyám is ilyen közönségszervező volt, úgy tizenkét éves koromig, a Főmavnál (Fővárosi Mezőgazdasági Anyagellátó Vállalat).
3 Többször okkal, mint ok nélkül.
4 Pedig ez idő tájt a minisztérium anyagi támogatást adott, ha kortárs hazai szerző művét mutatták be. Valószínűleg akkor is, ha kortárs „szovjet" íróét, erről nincs hírem, nem beszéltek róla nyíltan.
5 A hetvenes évek végén mindketten elhoztak Budapestre előadásokat, a Vígben és a Radnótiban kerültek színre néhányszor. Tomboló sikerrel. Megérdemelten. Volt szerencsém látni őket. A filmgyári kapcsolataim révén sikerült jegyhez jutnom.
6 Aczél György fölfigyelt a kaposvári színházi műhely korszakalkotó teljesítményére, és nagy csodálkozásomra kinevezte a Nemzeti vezető pozícióiba a Gáborokat, Zsámbékit és Székelyt. A Nemzeti ősbölényei – a magyar színjátszás sztárjai – ellenségesen fogadták őket. E háborúskodás megoldása szintén Aczélnak volt köszönhető, leválasztotta a Nemzetiről annak kamaraszínházát, a Katonát, s odaadta a „fiataloknak". A Katona több évtizede hazánk talán legjobb színháza, színvonalukat kimagasló sikerű külföldi vendégjátékok is fémjelzik.
7 Ma már jóformán ez az alapeset – központi alap nélkül. A többség magánvállalkozó, s adott szerepre köt megállapodást. Úgy hallom, a (kevésbé kapós) színészek ezt sem szeretik annyira.

A téli kalodából

Ne tessék hóakadályra, lavinára, jégtorlaszra képzettársítani. Igaz, midőn e sorokat fogalmazom, harmadik napja tombol a tél. Mintha csak most kapott volna észbe: jesszusom, rögvest vége a szezonnak, és én még nem is jártam Magyarországon! A köztisztasági vállalat szintén észbe kapott, fölemelte az alkalmi hómunkások bérét (utóbbiak szerint nem eléggé).
Észbe kap, írtam az imént kétszer is egymás után, pedig e kifejezést kerülöm, amióta magyarul tanuló külföldi ismerősöm szóvá tette, miért kapunk mi bele a saját eszünkbe, ha valamire ráeszmélünk (rendszerint késve)? Ám most nem szeretnék jelentéstani fejtegetésekbe bocsátkozni, remélem, olvasóim zöme ugyanazt érti az általam használt szavak alatt, mint én.
Tőlük kérdezem: hová kapjon az ember, ha menetrendszerű szülői kérdésére – mi volt az óvodában? – valami effélét válaszol a serdületlen

gyermek: tudom ám, hogy miből lett a szocializmus! A felnőtt hápog, ő nem biztos abban, hogy tudja, a gondozását s nevelését élvező illető pedig, mély átéléssel: az úgy vót, hogy vót egy olyan szurkoló, az Auróra szurkoló, és amikor az megadta a jelet, szóval lőtt, akkor a többiek berohantak a téli kalodába, és ott vót a Lenin, aki beszédet tartott, hogy mostantól győzött a szocializmus.
A nyiladozó értelmű emberpalánta diadalittasan várja a dicséretet. Nem érti, miért olyan rosszkedvű a szüleje, amikor ő ilyen folyékonyan megmondta az egészet. A száját harapdáló atya vagy anya elképzeli az Auróra márkájú fogpiszkálót[1], majd a téli kalodát, és hallgat.
Nem vág azonnal közbe, nem kezd rögvest rendet teremteni a kiskorú agyban, mert már tapasztalta, minden választ újabb kérdések követnek, és a feladat meghaladja az erejét. Amikor a gyerek avval jött haza, hogy: bilincs van a szovjet népen (sic!), de november hetedikén fegyvert fogott minden szegény! – még buzgóbb volt ő, megkérdezte, hogy vajon mit jelent a szegény. A hároméves szavalóművész eltűnődött, majd úgy vélte, hogy szegény = halott. Mert ugyebár mindig emlegetjük szegény Vilma nénit. A bilincs = valami forgatható izé (talán a kilincs miatt). A nép és a szovjet viszont végképp semmit sem jelentett neki, a vállát vonogatta.
Vonogathatja a vállát a felnőtt is, tanácstalanul. Mi a teendő? Próbálja elmagyarázni e fogalmak értelmét a hárömévesnek? Vagy fogadja el, hogy az illető halandzsa mondókaként zsolozsmázza tovább a számára fölfoghatatlan versezetet, hasonlóan e műfaj itthoni klasszikusához: ekete, pekete, cukatapé, ábel, bábel, dominé. Esetleg látogassa meg az óvó néniket, illetve az intézmény vezetőjét, s jelezze kételyeit ez alapfokú világnézeti oktatás eredményességével kapcsolatban? Utóbbi lépés elvetése föltétlenül indokolt, aki valamelyest jártas viszonyainkban, tudhatja, hogy a bajok nem az óvodában gyökeredznek, legföljebb – természetszerűleg – ott kezdődnek. Folytatódnak az általános iskolában, a gimnáziumban, a szakmunkásképzőben, a főiskolán, az egyetemen, a munkahelyen, egyszóval: az életben.
Téli kalodának kell tekintenem, ha egészen intelligens kamaszokról derül ki, hogy az iskolai ünnepélyeken évek óta szavalt versből alig értenek valamit. Ha elemista tankönyvekben emészthetetlenre zanzásított marxista tételekre bukkanunk. Ha kiskorúaknak készülő műsorokban hangzanak föl újra meg újra ilyesmik. Ha különféle témájú tudományos dolgozatok

bevezetőjében olvashatjuk az alapvetést, miszerint: jelen munka legfontosabb kiindulópontjai természetesen Marx-Engels-Lenin[2] egyes tézisei. Láttam efféle elvi nekirugaszkodást büntetőjogi tankönyvben, anatómiai elemzésben és nyelvészeti szakcikkben is.

Vajon honnét a téveszme, mely arra int, hogy a Marx-Engels-Lenin nevű embertől származó idézetek vagy hivatkozások nélkül oda se szabad ülni a dolgozóasztalhoz, szólásra se szabad jelentkezni, nyilatkozatot se szabad adni? Ha jóindulattal felelek a kérdésre, föltételeznem kell, hogy mindazok, akiket ez érint, úgy képzelik, a mondott hármasságtól vett citátumok védőbástyái támadhatatlanná teszik őket. Az is lehetséges, hogy az óvodától a felsőbb iskolákig kitartóan adagolt téli kalodák lassan feltételes reflexszé válnak. A leszokás sem mehet rövidebb idő alatt, mint a rá-?

Meggyőződésem, hogy aki mindig és mindent a marxista kútfők kanonizált tételeivel bizonyít, az nem terjeszti a tanaikat, hanem lejáratja. A vesztes az a nemzedék, amelyik szünet nélkül ezt kapja. Akiknek agyába az ideológiai saroktételeknek vélt frázisokat úgy sulykolják bele, mint a magolandó verseket. Így soha nem fogják megemészteni a rágás nélkül lenyelt matériát.

Annál kevésbé, mert az ifjúi elme azt hiheti, hogy a birtokába került érvekkel (hogy ne mondjam: axiómákkal) tulajdonképpen mindent könnyen megmagyarázhat. Elemi szinten a világ összes jelenségére ráhúzhatóak. Bármiről legyen szó, az anyag elsődleges a tudattal szemben, a jelenségek egyetemes kölcsönhatása és meghatározottsága is bedobható egy vitában, témától függetlenül, amiképpen az ellentétek egysége és harca, a mennyiségi és minőségi változások kölcsönös átcsapása vagy a tagadás tagadása is, hogy csak a legtöbbet használtakat említsem[3].

A villám, a forradalom, az atommaghasadás vagy a halál valóban mennyiségi változás átcsapása minőségivé. Az át nem gondolt, alig vagy félreértett Marx-Engels-Lenin írta szövegekből kiszakított idézetek tömör és közérthető megfogalmazása kétélű fegyver, lehetővé teszi, hogy az ember úgy rántsa őket elő, mint huszár a kardját. Lehet velük vagdalkozni. De – nem érdemes. Minden nevelés – a világnézeti sem kivétel – fölfogható mennyiségi változásként. (V. ö.: addig kell a borsót a falra hányni…) Idővel bekövetkezhet az ugrás, a minőségi változás. Ám megeshet, hogy nem a kívánt irányba.

1 Nem vehetem biztosra, hogy a fiatalabbak tudják, mi volt a szerepe az Auróra cirkálónak az 1917-es orosz forradalomban. Máig látható Szentpéterváron, kikötve. Tanhajó, tengerészképzésére használják. Jelenleg a háború miatt nem lehet és nem is érdemes odautazni. E hadihajó ágyúlövése volt a jel, hogy kezdődjék a fölkelés.
2 Nemzedékem talán e három összenőtt nevet hallotta legtöbbször a különböző, oktatási célú helyiségekben. Gyakrabban, mint Petőfit, Aranyt és Kossuthot együttvéve. Sajnos.
3 Az csupán később és fokozatosan derült ki, hogy e tételek egy részét nem is ők találták ki, hanem csak átvették ritkán emlegetett példaképük, Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) munkáiból.

A pszichiátertől

Gyerekkoromban nem értettem, hogy miért a tízet, az ötvenet, a százat tartják kerek számnak, elvégre sokkal kerekebb, ami egyformákból áll: 11, 22, 33, 44, 55, 111. Nincsen most Sigmund Freud-évforduló, legföljebb a fenti logika szerint: pontosan negyvennégy éve halt meg. Mi itt, a Kárpátok alatt sokáig azt sem tudtuk, hogy élt. Később a hanyatló tőkés társadalom dekadenciájának iskolapéldájává nyilvánították. Munkássága idehaza most kezd ébredezni a tetszhalálból, nemrég jelent meg néhány esszéje, kiadói nyilatkozatokból tudhatjuk, ez a nyitány. Várható, hogy a jó ideig tiltott és agyonhallgatott, később feketére bírált életmű fontosabb darabjai végre hozzáférhetővé válnak a magyar olvasóközönség számára.
Könyvesbolti ismerőseim szerint Freud[1] pillanatnyilag sikerszerzőnek számít, nehéz eldönteni, hogy a keresletet a hosszú csönd hizlalta föl, vagy anélkül is emelkedőben volna a pszichoanalízis irodalma iránti fogékonyság. Én a mondat második felére szavaznék, de még a voksolás előtt hadd kérdezzem meg, tulajdonképp miért kell olyan sokáig várnunk bizonyos könyvekre?
A jelenség úgyszintén kapcsolatos a neurózissal, manapság a szálak (idegszálak) többsége oda vezet minálunk. Szoronganak a döntésre jogosultak, fejük fölött lángpallosként érezhetik lebegni a *hátha baj lesz belőle!* jelszavát. Ha nemet mondanak a „problémás” szövegekre, nincs idegeskednivalójuk azután. De mitől lesz egy mű problémás? Mellesleg: kit érdekel az, ami tökéletesen problémátlan? Miféle bajokat, károkat, sérelmeket okozhat? Rebellió támadna, ha kapható volna a mi nyelvünkön a külhoni könyvpiac teljes választéka?

Alaptalannak érzem az aggályokat. Vegyük a közelmúlt példáit, akár az említett Freud-kötetet. Nem kavart különösebb vihart, senki nem csikorgatta a fogait miatta. Az értő olvasók gazdagodhattak általa, hatása ennyi volt. Ez nem kevés, sőt bőven elég. Vagy itt a sokáig szent borzadály övezte *Szép új világ* esete. Huxleynak a maga idejében szenzációt keltő tudományos-fantasztikus műve Freud esszéinél is békésebben vonult be (újra) a magyar könyvpiacra, mintegy negyven év múltán. Mi történt? Semmi. A százezernyi olvasó megállapíthatta, hogy nem e történettől lesz neurózisos. Huxley könyvének rosszat tett a hosszú várakozás, a *besztzeller* ugyanúgy veszíthet ízéből és szagából az idők során, mint a konyhakerti, persze, négy évtized nem csekélység. Vajon kinek ártott volna, ha ez a regény hamarabb kerülhet a kezünkbe?
A könyvektől nem kell félni, azoktól a legkevésbé, sajnos. *Sajnos,* ismétlem, hiszen melyik író ne szeretné, ha bombaként robbanna a műve? Ám a könyv ma már nagy jóindulattal sem vehető fel a hatásos robbantószerek listájára. Amiként az izgató- s ajzószerek lajstromának is a legvégére szorult. Csökkent a könyvek ereje? Nem hinném. Inkább a gyilkos eszközök tökéletesítésében múlta felül önmagát az emberi géniusz. Ami egyébként voltaképp a neurotikus agyakban és idegekben lakozik. Ott, ahol a legsebezhetőbbek vagyunk, a biológia, a kémia, az orvostudomány sokirányú fejlődése dacára. Világbetegséggé vált a depresszió, a neurózissal pedig lassan úgy állunk, mint az egyszeri katonaorvos a lumbágóval: az nem betegség, az mindenkinek van. Igaz, a lumbágóban elhaltak száma statisztikailag nem mérhető. De aki látta már szeretetre méltó embertársát képtelen pózban sóbálvánnyá dermedni, nem kétli, hogy a lumbágó betegség. Gyógyítják is, több-kevesebb sikerrel, orvosságokkal, esetleg műtéttel.
Lelki bajainkkal mi a teendő? Egyáltalán: mikor tekintsük betegnek magunkat? Meddig tart a mindennapi élet nyűgeinek viseléséből szükségképpen (?) adódó idegforgácsolódás, és hol kezdődik a kór? Menjen-e orvoshoz, akinek életét hatalmába kerítik szorongásai, vagy jobb, ha egyedül próbál úrrá lenni rajtuk? Higgyen-e az autogén tréningben, a jógában, az önszuggesztióban? Szedjen-e marokszám nyugtatókat, amiket túl könnyen fölírathat a körzeti orvosnál? Ha szakorvos segítségét keresi, kihez forduljon? Ideggyógyászhoz? Pszichológushoz? Pszichiáterhez?

Utóbbit nem könnyű találni. Külföldi filmekből s regényekből tudhatjuk, New Yorkban, Párizsban, Londonban úgy járnak már a népek a pszichiáterhez, mint a fodrászhoz, a pedikűröshöz, a kozmetikushoz. Emezek a test karbantartásán fáradoznak, amaz a lelket gondozza, rendszeresen és rutinosan. Nem csupán gyógyíthat tehát, segíthet a neurózis megelőzésében is, amolyan edzőféleségként, az idegrendszer kondicionáló tornáját vezényelve[2].

A minap nyilatkozta a rádióban az egészségügy magas beosztású felelőse, hogy a mentálhigiénia – így mondják – frontján óriási a lemaradásunk, a pszichiátriai ellátás gyerekcipőben jár. Ebből arra következtetek, hogy nyílt kapukat döngetek. A kapuk tárva-nyitva, ám a bevonulás soká tarthat. A lélekelemzés nehezen kászálódhatott elő a homályos odúból, ahol a kuruzslás, a halottlátás, a hályog- és csontkovácsolás kushad. Fél lábbal az akupunktúra is még. Gyanítom, lesz majd, amidőn olyan természetességgel várakozhatunk néhány órácskát a körzeti pszichiáter rendelőjében, mint most az SZTK-ban[3], mert a lélekelemzés az általános, korszerű és ingyenes orvosi ellátás részévé válik.

Mint hallom, egy-egy pszichiáterhez bejutni jóformán nehezebb, mint a Színművészeti Főiskolára. Szájról szájra adogatják a beavatottak a címet s a telefonszámot, állítólag előfordult, hogy valaki több évig volt kénytelen várakozni, mire sorra került. A lélekelemzés gyakorlatára is áll az, ami irodalmára: kapóssága ritkaságával egyenesen arányos. Státuszszimbólumként sem utolsó, amíg ilyen kacskaringós út vezet a bőrkanapéhoz, ami a filmek szerint elengedhetetlen kelléke a terápiának. Ám attól, ha gúnyolódunk azokon, akik proccságból járnak vagy járnának pszichiáterhez, nem csökken a rászorulók száma, akiknek égető szükségük volna rá.

Kérdés, tud-e segíteni a pszichiáter. Föltételezve, hogy esetenként igen, további kérdés: egészen biztos-e, hogy csak őrá hagyatkozhatunk? Nincs semmi más megoldás? Vajon régebbi korok emberének miért volt kevesebb baja a lelkével? Ha ugyan kevesebb volt, nincsenek adatok arra nézvést, hiányzott-e a pszichiátria akkor, amikor még nem volt kitalálva. E lehetséges érvelés dacára is úgy látszik, a huszadik századra tehető az a minőségi ugrás, ami az idegeinket változtatta Achilles-pontunkká.

Korszakunk vívmányainak többsége mellékhatásként feszít egyet-egyet testünk finom belső pókhálóján. Az autóközlekedés például számos

előnyén túl zajjal, bűzzel, tumultussal és állandó veszélyhelyzettel jár, az atombombát és az atomerőművet sem érdemes külön-külön emlegetni. A világ változásaihoz fizikumunk csak-csak idomul valahogyan, idegrendszerünk viszont végzetes lépéshátrányba került. A Földnek azokon a részein, ahol a modern élet örömei szorongást okoznak, az orvosok szerint a dohányzás és a koleszterin (elhízás) mellé egyenrangú veszélyként sorolható a stressz. Igaz, másutt még mindig pusztít az éhezés, megint másutt a háború, hozzájuk viszonyítva a civilizációs ártalmak eltörpülnek. Csakhogy az ilyesfajta párhuzam mindig demagóg. Hiába vigasztalnánk valakit azzal: örülhet*,* nálunk béke van!, ha az illető éppen azon szorong, nehogy háború legyen.
Pici, tehetetlen és kiszolgáltatott az ember, ha a nukleáris arzenálra, a természet pusztulására vagy a világpolitikára gondol, érthető, ha szorong. De nem a lépték számít, a hétköznapi élet megoldatlanságai – megoldhatatlanságai – legalább ennyire nyomasztóak. Az ember szorong, ha munkája van csak, hivatása nincsen. Ha személyes kapcsolatai tartalmatlanná válnak. Ha úgy érzi, fokról fokra elveszti az egyéniségét. Ha olyan betontömbökben kénytelen élni, ahol a szűkebb környezete is azt sugallja: ő egy csupán a sok közül, arctalan, elcserélhető.
Az ember lényegéhez tartozónak gondolom a különbözés vágyát. X. furcsa kutyát vásárol, Y. különleges autót (szerencsés, hogyha teheti), Z. amatőr könnyűbúvár, M. gyűjti a régi utcatáblákat, N. királydrámákat ír, K. verset, L. névtelen leveleket. A tárgyakkal hivalkodókon időről időre elveri a port a vicclap, a kabaré, a glossza. Inkább sajnálkozni kéne pedig, kár, hogy nincsen más módjuk a különbözésre, kár, hogy ennyi fölös energia megy veszendőbe. Egyébként is, minden autónál, hifitoronynál, hétvégi háznál van – vagy lesz – nagyobb, modernebb, drágább, ha nem nálunk, hát New Yorkban, Párizsban, Londonban. E vetélkedő résztvevői hosszabb távon kivétel nélkül vesztesek.
A nyertes az, akinek sikerül értelmes munkát, szórakozást, szenvedélyt találnia, talán a szorongásaival is ő boldogul legegyszerűbben. A feladvány évről évre nehezebb, a szakosodás és az automatizálás a munkatevékenységek zömét gépiessé alakítja, márpedig aki a munkájában nem tudja megvalósítani önmagát, az valószínűleg a szabad idejében sem lesz rá képes[4].

A fiatalok egy része mindenesetre hupikékre és aranyra festi az arcát, égnek fésüli a haját, liffentyűt tűz a fülébe vagy az orrába, esetleg tetováltatja magát. Nem kétséges, hogy látványosan különböznek a többiektől. Csupán egymásra hasonlítanak. Kíváncsi volnék, vajon a híres bécsi lélekgyógyász miről beszélgetne velük.

1 Sigmund Freud (1856–1939) zsidó származású osztrák neurológus és pszichiáter. A fasizmus időszakában családostul Londonba emigrált. Ő az úgynevezett pszichoanalitikus lélekgyógyászat föltalálója és elterjesztője. Freud tudományos igénnyel foglalkozott álomfejtéssel, úttörőként. Bizonyos nézeteit kigúnyolták, főleg azokat, amelyekkel minden idegrendszeri gubancot a szexualitással magyarázott. Óriási hatást gyakorolt a huszadik század irodalmára, így a *Nyugat* legfontosabb szerzőire is, több művük aligha jöhetett volna létre a freudizmus nélkül.
2 Ahhoz képest, hogy milyen magabiztosan írtam erről, nulla tapasztalattal rendelkeztem, sosem jártam se pszichológusnál, se pszichiáternél. Akkor még. Ma már tudom, hogy kondicionáló tornáról szó sincs. Tulajdonképpen csak annyit várhatunk tőlük (kivétel, ha orvosilag definiálható elmekórtól szenvedünk), hogy biztosítsák: heti rendszerességgel gondolkodjunk a problémáinkról. Ahogyan az edzőterem és a személyi tréner arra kényszerít, hogy gyúrjunk, de nem végzi el a gyakorlatot helyettünk, ilyesmi szerepet játszik a lélekgyógyász is. Nem biztos, hogy a leírásom száz százalékig szakszerű, de legalább rövid.
3 Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja. Vagyis olyan rendelő, amelyben a kezelést a tb biztosítja, elvileg térítésmentesen. Elődjét úgy hívták: OTI, Országos Társadalombiztosító Intézet, ezt 1950-ben szüntették meg.
4 Zárójelben: ez is egy Karl Marxnak tulajdonított megállapítás.

Fániországból

Megérkezik a – történetesen angol – turista mihozzánk, s halad útjaink valamelyikén Budapest felé. Látogatóba jött barátokhoz, rokonokhoz. Esetleg csak vakációzni, ismeretségek és kapcsolatok nélkül. Kíváncsi, miféle ország ez, milyen emberek lakják, hogyan élünk, érdeklik szokásaink, éttermeink, városaink, üzleteink, falvaink. A táj tetszhet néki, az utakat kielégítőnek minősítheti. Igaz, autósztrádát alig talál, ám erről értesülhetett a nemzetközi atlaszokból. A főváros határvonalát átlépve szokványos peremkerületeket láthat, lakótelepek tömbjeit, kertes házak utcáit. Jó, talán valamivel randábbakat, mint másutt, esetenként piszkosabbakat is, de föltételezem, nagyjából-egészéből nem éri meglepetés.
Ezután viszont eltéved – természetesen. Budapesten (városainkban) alig lelni útbaigazító táblákat, melyek a nevezetesebb terek, körzetek,

műemlékek s egyéb tájékozódási pontok felé terelnék. Böngészheti hát a térképet[1]. Csekély segítség, tekintettel az egyirányú utcákra, s az építkezések miatti terelőutakra, ezek olykor inkább csak ösvénynek nevezhetőek.
Ami az egyirányokat illeti, különös szokás minálunk emezek változtatgatása. Lakóhelyem közelében akad olyan balsorsú utca, amelyben immár harmadszor cserélődött a haladási irány, az újítást követő hónapokban óriási csörömpölésekkel ünnepeltük a változást, az állandó karambolok és koccanások indokolták volna, hogy a helyszínelő rendőrök és a mentők állandó posztot létesítsenek. Az egyirány csereberéjét szerintem jogszabállyal kéne tiltani, illetve legföljebb kivételes esetekben engedélyezni. Nagy úr a megszokás, ha valaki évekig *erre* ment a kocsijával, nem csoda, ha az ellentétes értelmű táblák dacára sem fordul *arra.* Figyelmünk tökéletlen műszer.
Vendégünk – ha először jár itt – nem tudja, merre *voltak* egyirányúak az utcák, csak azt látja, hogy célpontjától mind távolabbra keveredik. Kiszáll autójából, érdeklődni próbál. Anyja nyelvén túl beszél még néhányon (a magyar nincs köztük), hiába, a járókelőkkel nem sikerül megértetnie magát. Igaz, a *Sprechen Sie Deutsch?*-ra sokak arca fölvidul, s a válasz határozott *Ja!* Ám azután kiderül, hogy ennyi az egész tudományuk. Csupán azt akarnák jelezni a *Ja!*-val, hogy értik a kérdést. *Fáni,* mondja az utazó (nagyon kurta á-val), ami az Országh-szótár szerint azt jelenti: mulatságos, tréfás, vicces, komikus, mókás, muris, különös, furcsa, nem mindennapi, bizarr.
Igyekszik aztán szót érteni közlekedési rendőrökkel, éttermi pincérekkel, taxisofőrökkel, eredménytelenül. Megkönnyebbül, amikor egy üzlet kirakatában észreveszi a táblát: *English spoken.* Igen ám, de odabenn senki se tud angolul, tanácstalanul vonogatják az eladólányok a vállukat, magyarul karattyolnak. Valószínűleg azt magyarázzák: Gizike sajnos szabadságon van. *Fáni,* ismétli az utazó, s tűnődve baktat tovább. Azt jelentené e *fáni* országban az *English spoken,* hogy a vevő beszélhet angolul, ha kedve tartja? Pláne ha hoz magával társalkodónőt vagy -férfit.
Mindebből levonhatná az utazó ama csüggedt következtetést, hogy a mi népünk általában járatlan az idegen nyelvekben. Ha jóindulatú, föltételezheti, hogy talán oroszul sokan beszélnek, hiszen olvasta a bédekkerben, hogy itt az a kötelezően oktatott nyelv az általános és

középiskolákban, sőt az egyetemeken is. Hajtsuk le a fejünket, bennszülött-társaim. Valljuk be, orosz nyelvű érdeklődőknek sem terem túl sok babér (válasz) errefelé.
Vajon miért? Ennyire hatástalanok nálunk a nyelvtanítási módszerek? Végtére is nem Dosztojevszkij (Shakespeare, Balzac, Goethe) műveinek megértéséről vagy idézéséről van szó, hanem csak néhány közhasznú mondatról, ezeknek a tudása már a magát némiképp műveltnek vélő embertől a világ bármely táján elvárható. Pincérnek, taxisofőrnek, eladónak jóformán kötelező. Utópisztikus elképzelés, hogy az iskolában egy-két világnyelv legalább alapfokon megtanítható volna? Kandúr legyek, ha értem, miért nem tudunk oroszul, miközben évekig oktatnak rá[2]. Ha vendégünk talált valakit, aki útba igazította, *heppi ending.* Föltéve, hogy barátokhoz, ismerősökhöz, rokonokhoz jött. Ellenkező esetben kereshet szállást. Próbálkozhat az utazási irodákban, ha nem olyan módos, hogy hotelban lakjék. Amennyiben szerencséje van, kaphat fizetővendég-szobát, az elnevezés szó szerinti fordítását igen *fáni*nak találja, ugye a hotel, a panzió vagy a kemping vendége is fizet, nemde? Némi csalódás, hogy a szoba nem olyan, mint amilyennek az utazási irodában lefestették, nem külön bejáratú, kicsi és zajos. Vajon az iroda tisztviselői nem nézik meg e szobákat szerződéskötés előtt? Avagy – ki tudja, miért? – szemet hunynak a fogyatékosságok fölött?
Hagyjuk a célozgatást. Annál is inkább, mert gyakoribb eset, hogy fizetővendég-szoba nincs. Sajnos, mondja az ügyintéző, ilyenkor nagy a turistaforgalom. *Fáni,* mormogja az utazó, elvégre akkor kell sok szállás, ha nagy a turistaforgalom. És olcsó motel? Az sincs. De miért? – kérdi a mi vendégünk álmélkodva. Úgy hallotta, országunknak nagy szüksége volna devizára, miért nem teremtünk lehetőséget rá, hogy a vékonyabb pénzűek is itt hagyhassanak annyit, amennyit a nálunk töltendő napokra szánnak? Sok kicsi sokra megy, vagy nem? Miért föltételezik a magyarok, hogy a leggazdagabb nyugati turisták jönnek ide, azok, akik a Hiltonban vagy az Intercontinentalban foglalnak lakosztályt? Egy bungalótábor létesítése nem kerül túl sokba, fenntartása olcsó. Mire várunk? Arra, hogy valamelyik élelmes magánvállalkozó nyissa meg? Én azt se bánnám, csak legyen.
Ha egy devizakülföldi magánúton szerez szobát, vagy ismerősöknél lakik minálunk, be kell jelentkeznie az illetékes rendőrkapitányságon az

érkezését követő huszonnégy órán belül. Ellenkező esetben távozáskor a határon pénzbüntetéssel sújtják. Tavaly egy párizsi lány, Marie (lásd az első, a francia elnökválasztásról szóló tudósítást) töltött nálunk néhány napot, már nem először, és mit tesz isten, elfelejtettük a bejelentkezést. A reptéren búcsút vettünk egymástól, beadta csomagját, indult az útlevélvizsgálathoz. A folyosó bejárata előtt a vámosok figyelmeztették: forintot nem vihet ki az országból. Erre visszaszaladt, s a jegykezelő pult fölött átnyújtotta nekem maradék bankjegyeit.
Már a kijáratnál voltam, amikor hangosbeszélőn a nevemet mondták, kérték, fáradjak azonnal a jegykezelő pultokhoz. Két határőr között ácsorgott a lány a folyosó torkánál, nem mehettem oda, útlevél híján. Hadarva, kiabálva mesélte, hogy a bejelentkezés elmulasztása miatt tartóztatták fel. De senki sem tud franciául, jöjjek már tolmácsolni! Ezt magam is kértem a határőröktől. Fejüket rázták, nem lehet, a szabály az szabály. Kiderült hamarosan, hogy nincs nagy baj, pénzbüntetést kell fizetnie. Igen ám, de nála egyetlen magyar fillér se maradt, mert a szabály az szabály, odaadta nekem. Francia készpénze viszont nincs, csak csekkje (a B. N. P., a legnagyobb francia bankház bocsátotta ki), amit rejtélyes okból nem fogadnak el.
A katonának, aki hozta-vitte a híreket ide-oda, mondtam, hogy nálam van a lány tulajdonát képező forintösszeg, bőven futná belőle a büntetésre, hadd adjam vissza. Ezt meg se hallottam! – felelte a határ rendjének őre, s közölte, bűncselekményt követtem el azzal, hogy idegen állampolgártól pénzt vettem át, újabb bűncselekmény volna, ha most idegen állampolgárnak pénzt adnék át.
Cselhez folyamodtam, megkértem egy légikisasszonyt, csempéssze be a lányhoz a summát, így a patthelyzet megoldódott. Nem tudom, kellett-e a francia lánynak büntetést fizetnie azért *is,* mert forintban róтта le a büntetést, következésképp magyar pénz volt nála, az egyik a-szabály-az-szabály ellenére. Azt viszont sejtem, hogy aligha őriz kellemes emlékeket Magyarországról, mert sajnos minden rossz, ha a vége rossz. Remélem, humorosan fogta föl a dolgot, ha igen, azt mondhatta magában: *máran* (a végén nazális n-nel), ami többé-kevésbé a *fáni* francia megfelelője.
Angol vendégünk sem érezheti látogatása csúcspontjának a bejelentkezést. A kerületi rendőrkapitányságon be kell állnia abba a hosszú sorba, amely egy félhomályos üregbe vezet. Biztos, hogy jó helyen járok? – kérdi

önmagától, mert a várakozók többsége piros (magyar) útlevelet szorongat, s különféle nyomtatványokat. Előresettenkedik a parányi ablakhoz, mögötte az ügyintéző – gömbölyded asszonyság – üldögél. Az utazó néhány világnyelven érdeklődni próbál. A hölgy csak magyarul tud, de zord kézmozdulattal jelzi, tessék beállni a sor végére.
Ácsorog a mi vendégünk türelmesen, nézi a tintafoltos parkettát, a málladozó vakolatú falat, telnek a percek, a negyedórák. Amikor végre benyújthatja útlevelét és vízumát, rögtön vissza is kapja, a tisztviselőnőtől nem, de egy német turistától megtudja: bejelentőlapra van szükség, ám azt nem itt árulják, hanem postahivatalokban és trafikokban. Venni kell egyet, kitölteni, a szállásadóval aláíratni, majd visszajönni.
Fáni, dünnyögi az idegen. Hiába kérdezi azután magyar ismerőseitől: vajon miért nem tájékoztatták erről a határon, továbbá: miért nem lehet ott, a helyszínen árulni a blankettát, végül: miért nincsenek a rendőrségen (meg másutt is) idegen nyelvű föliratok a tennivalókról? – senkitől nem kap magyarázatot. *Fáni* ország, meséli majd otthon.
Nem vagyunk rátermett vendéglátók. Rosszul tesszük, hogy csak vastagpénzű turistákra rendezkedünk be. Hogy az idegeneket nem segítjük eléggé táblákkal, nyelvtudó tisztviselőkkel, hercehurcamentes ügyintézéssel. Hogy nem gondoljuk át nyíltan: mit várunk tőlük, s mit várhatnak tőlünk ők. Magatartásunk Janus-arcú. A másik véglet a csöpögős mézesmázosság, azt persze csak a kemény valutával fizető látogatók kapják. Magyarországon egy tízdolláros csodákat művel! – mondta kanadai ismerősöm, megbocsátó mosollyal.
A pénzéhes alázat sem használ az idegenforgalomnak. Ki érezné jól magát ott, ahol földig hajolva próbálják kinyalni a hátsó felét, ama ponton, amerre (farzseb) a bukszáját sejtik. Sokszor tapasztalom, hogy a pincér, a szállásadó, a taxisofőr széles mosollyal igyekszik becsapni őket, van-nekik-elég! fölkiáltással. Rövidlátó szemlélet ez. Így egyszer megfejhetik néhányukat, ám félő, hogy abba az üzletbe (étterembe, városba, országba) be se teszik a lábukat többé.
Okosabb beérni a tisztes haszonnal, akkor talán újra és újra megkaphatnánk. Vegyük hozzá a pénzben ki sem fejezhető erkölcsi hasznokat is, a végösszeg tetemes.
Azt olvastam egy New Yorkban kiadott útikönyvben, hogy önérzetes, barátságos, vendégszerető nép a miénk. A hízelgő jellemzés mindhárom

mellékneve fontos. Jó volna rászolgálni.

[1] A GPS még álmunkban sem létezett.
[2] Én sem tudok oroszul, pedig az általános és a gimi után engem még a jogi karon is tanítottak rá, be kellett vágnom többek között a szovjet alkotmányt, elejétől a végéig. Eegen.
Goszudársztvennüj… í ták dálse.

Utóhang

Most, hogy a múltbéli krónikák végére értünk, tűnődöm, mi történnék, ha a máig is megjelenő, s idős kora ellenére magát jól tartó *Élet és Irodalom*[1] főszerkesztője (ő is remekül tartja magát) rábeszélne, hogy indítsam újra a régi publicisztikai sorozatot, a *Ki nem küldött tudósítónk jelenti* címűt. Az illető aligha emlékszik ezekre az írásaimra, akkoriban még nem ő állt a lap élén. Mindegy, tegyük föl, hogy ez a képtelen ötlete támad, s fölkér. Mit tennék?
Hú. Ezen még gondolkodnom kell. A helyzet gyökeresen megváltozott. Immár hosszabb ideje utazhatunk, ahová akarunk, föltéve, hogy van rá pénzünk. Az viszont valószínű, hogy engem ma se küldene ki senki sehová, hacsak egy megsértődött hivatalnok nem, az irodájából. Nekem aligha kínálnának szabályos tudósítói posztot, mert soha nem adtam okot rá, hogy politikai erők és minisztériumok bízzanak bennem. Mellesleg nyugdíjas vagyok, már csak ezért is fikció, hogy bárminő rendes állást vállaljak, amúgy életemben először. Következésképp csak ugyanolyan önkéntes bámészkodó lehetnék, mint amilyen a nyolcvanas évek elején voltam.
Mégis, eljátszom az ötlettel, hogy ha újrakezdeném a sorozatot 2022-ben, hova nem mennék el, miről számolnék be úgy, hogy a lábam se teszem ki a házból, ahol élek. Mindenekelőtt Brüsszelt választanám, az ottani ügyekről tudósítanék. Én nagyon boldog vagyok, amióta a hazám az Európai Unió tagja. Annak előtte is úgy éreztem, hogy nemcsak magyar a fontos minőségem, hanem az is, hogy értelmiségi vagyok, továbbá író, kelet-európai, vegyes család sarja[2], végül, de nem utolsósorban: európai. (Hogy fehérek közt, az nyilvánvaló.) Őrülten szeretném, ha én jelenthetném be, hogy végre euró lesz a mi pénzünk, mert a magyar gazdaság fejlettsége

módot ad rá. Hosszan ömlengenék erről, s ha netán tehetnék is érte bármit, szóljon, akinek van ötlete vagy kérése.
Azt se bánnám, ha lehetnénk – magyar állampolgárságunkat megtartva – európai állampolgárok, ezt tanúsító igazolvánnyal vagy útlevéllel. Nagy becsben tartanám.
Utána Moszkvába nem küldeném ki magam. Attól tartok, erre a valóságban nincs is mód, amíg a háború – amit az orosz polgárok büntetőjogi tiltás miatt nem hívhatnak így[3] – le nem zárul. A tűzszünet szerintem nem elég, biztosítékokkal körülbástyázott békeszerződés kéne. Ám átmenetileg egy tűzszünet úgy kell, mint egy falat kenyér. Reszketnék az örömtől, ha annak részleteiről adhatnék hírt nyájas olvasóimnak. Elméletben körülnéznék odakinn, fölmérném, maradt-e orosz földön valaki az általam kedvelt és tisztelt kortárs írók közül. Nemzetközi hírügynökségek szerint a híres orosz szerzők, művészek, tudósok, sportolók tömegesen teszik át a székhelyüket nyugati metropoliszokba, Ludmilla Ulickaja példának okáért berlini lakásából átkozza a háborút.
Ezt követően képzeletbeli látogatást tennék az ukrajnai frontvonalakon, ahol olyasmiket tapasztalnék, amiknek leírásakor reszketne a toll a kezemben, illetve a billentyűzet az ujjaim alatt. Hogyan juthattunk idáig, a huszonegyedik században? Rémálmaimban sem bukkant föl az a lehetőség, hogy szabályos, régimódi (tankok, gyalogosok, ágyúk, bombázó repülők) háború törjön ki, Európa kellős közepén, ráadásul hozzánk ennyire közel. Olyan videók készülnek ott naponta, amilyeneket csak durva háborús filmekben látni.
Nemzedékem balszerencsésnek mondható. A huszadik század közepén kezdtük jelenlétünket a Földön. Szüleinket megtizedelte (-ötödölte?) a második világháború, elvesztették a vagyonukat, ha ugyan volt nekik. Megkaptuk a szocializmust, valamennyi borzalmával együtt. Országnyi börtönben éltünk, külföldre csak államhatalmi – belügyi – kegyként kaphattunk távozási engedélyt, legföljebb hetekre, olyan kevés konvertibilis valutával, hogy az még annyira sem volt elég. Amikor ledőlt a berlini fal, és fölhúzták a vasfüggönyt, már túlkorosak voltunk, hogy az úgynevezett nyugati országokban kezdjünk új életet, s akkor éppen nem is akartunk, annyira izgalmasnak látszott az új keletű szabadság, a kapitalizmus, mint olyan – ám azután… tudjuk. Röpke tíz-tizenöt év alatt elvesztek az illúziók.

Nemzedékem szerencsésnek mondható. 1950 tájt születtünk. Következésképp megúsztuk a második világháborút, a holokauszttal együtt. Harci eseményekben gyakorlatilag nem volt részünk, leszámítva az ötvenhatos eseményeket, de akkor túl kicsik voltunk. Átvészeltük az évtizedeket, amikor a cenzúra és a hatóságok packázásai még fenyegették az egzisztenciánkat, élesebb esetekben és kipécézett személyeknél a szabadságunkat is. Mindegy, túléltük. A puhuló szocializmus fokozatosan parányival több szabadságot és anyagiakat dobott oda koncnak, hosszabb távokon ahhoz szokhattunk hozzá, hogy mindig picurkát javul a helyzet. A harmadik világháború mégsem tört ki, noha többször igen közel kerültünk hozzá. Ezzel együtt hátradőltünk, pedig folyt háború Koreában, Vietnámban, Irakban, Afganisztánban s másutt, de tőlünk messze. Itt, Európa köldökénél, biztonságban vagyunk, gondoltuk. Pláne hogy beléptünk – inkább bevettek – az ENSZ-be, az UNESCO-ba, később az EU-ba, a NATO-ba, ők megvédenek. Arra rendezkedtünk be, hogy ez már így lesz, amíg világ a világ, talán belépünk – vagy bevesznek – további nemzetközi izékbe, meghosszabbodó élettartamunk végén ágyban s párnák között múlunk el.
A Szovjetunió részekre hullott. Végre, gondoltuk. Pedig amikor ez a nagyhatalom végtelen serege a gyilkosan őrjöngő német megszálló hadakat tolta ki innét, a szüleink zöme örült nekik. Azt még nem tudhatták, hogy az újabb megszállás milyen sokáig tart. Hála istennek, sokan megérhették, hogy a rendszerváltozáskor végre kimasíroztak az oroszok.
Amúgy egyszer, 1956-ban már megígérték, hogy Nagy Imre miniszterelnök kérésére távoznak. Úgy is tettek, mintha, de… Az ENSZ és a többi izék nem védtek meg minket. Nem tudtak, a harmadik világháború veszélye miatt. A szomszédos országot se tudják, fogják. Rémisztő érzés.
A forradalom alatt s után sok mindent láttam, amit egy hatévesnek nem kéne. Láttam Sztálin szobrának ledöntését. A közelben laktunk, és anyám odavitt. „Gyere, Öcsikém, most megnézzük a forradalmat!” Láttam a szétlőtt Andrássy utat (akkor nem így hívták), egy romos villa félig leomlott emeleti szobájában a lecsúszásnak indult zongorán valaki tréningruhában gyakorolt. Láttam halottakat. A Városligetben. A Szabadság téren. A volt Tőzsdepalota (később a magyar tévé székháza) előtt, a bal oldali díszmedencébe sok hullát dobáltak be. (Kik?) Láttam, amint a Délibáb utcai két Rákosi-barokk stílusú lakóházból elvittek

föltételezett vagy tényleges ávósokat, egy félkarú géppisztolyos vezetésével. Láttam vonulni tankokat és FUG-okat[4] az utcánkban, vészesen rezgett a födém. Apámat majdnem lelőtték a szemem láttára. Dadogni kezdtem. Máig is előjön, ha nagyon izgatott vagyok.
A szívjegesítő érzésről még nem tudtam, hogy az a félelem legfölső foka.
Mindezek után nem csoda, ha borzalmas álmokkal teltek éjszakáim. A jelenből nézve röhejes, hogy legtöbbször arról álmodtam: rám dől a Sztálin-szobor. Nyolc-tíz emelet magasságú volt. Amint besötétedett, reflektorok fénypászmájával világították meg, ezekre hasonlítottak a gyerekszoba ajtajában lévő pici üvegtáblán át beszűrődő fénysugarak. Még röhejesebb, hogy az ágyútűz, a tankroham, a halálos lövéstől összeeső vagy a Novhét téren (akkor így hívták az Oktogont) fölakasztott ember álomfilmjei között sokszor felbukkant a zuhanó ólomkristály váza és a haláltusáját vívó béka képe. A vázát, sajnos, én löktem le, megijedtem egy váratlan ágyúlövéstől. A béka a teraszunkra mászott föl, sejtelmem sincs, miképpen volt rá képes. Tudtam, ha az anyám észreveszi, még nagyobb patália lesz, mint a váza miatt. Rejtegettem a békát, akár egy menekültet, adtam neki kenyérmorzsát és pici tejet, söröskupakban. Mintha magához tért volna, noha nem sokat mozgott. Aztán egy lehulló vakolatdarab rázuhant. Egész testében reszketve múlt ki. Meggyászoltam. Álmaimban viszont lövedék találta telibe.
Elszakadva a háborútól, szívesen repülnék képzeletben Párizsba, például a következő elnökválasztásra. Londonba. New Yorkba. New Havenbe (Connecticut). Ezek azok a helyek, ahol sikerült otthon éreznem magam, akár könyvügyben vagy más munka miatt, akár jókedvemből időztem ott. Róma, Stockholm és Berlin is szóba jöhet. Dél-Amerika több tájéka pedig azért, mert nem vagyok túl ismerős arrafelé, de imádom az íróik műveit.
Hazai viszonyaink labirintusából aligha érdemes kiemelni, hogy mi mindenhová nem küldeném ki magamat. Sosem szűnt meg izgatni az, ami ezen a vidéken volt, van és lesz[5].
A múltat és jövendőt.
Balsors, akit régen tép, ugyebár.
Főleg pedig: Hozz reá víg esztendőt.

1 A hetilap nálam csak hét évvel fiatalabb. 1957. március 15-én jelent meg az első száma. Igaz, sokkal korábban, 1923-ban Szabó Dezső, a mára jórészt elfelejtett író adott ki folyóiratot *Élet és Irodalom* címmel. Az is megjegyzendő, hogy az 1957-ben indított lap a forradalom után büntetésből

megszüntetett *Irodalmi Újság* (a Magyar Írószövetség orgánuma) utódjának tekinthető. A főszerkesztő 1983-tól Kovács Zoltán.

2 Zsidó, szláv, nagyváradi, homonnai, somogyszili, meg amiről nem tudok. Újabban egy hajszálból vagy nyálmintából kiderítik ezt valamilyen laboratóriumban, még nem szántam rá magam.

3 A moszkvai vezetés makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy különleges hadműveletnek nevezze a lakosság. Bármit is jelentsen ez.

4 Felderítő Úszó Gépjármű. 1956-ban jó ideig állt egy a házunk előtt. Később sorkatonai szolgálatom idején volt szerencsém hozzájuk. A FUG tankféle, lánctalp helyett vastag kerekekkel, értelemszerűen képes átmenni a vízen. Voltaképp egy teherautónyi páncélozott vasedény, ponyvával fedett, az alól merednek ki a gyorstüzelő fedélzeti fegyverek.

5 Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég. Hétágra sütött a nap. Déltájt 18 Celsiusa kinti hőmérőn. 2022. április 11. Költészet napja. József Attila és Márai Sándor születésnapja. Hajnalban meghalt Görgey Gábor. Akit Artúrnak hívtunk, ez az eredeti keresztneve. Hogy miért akart inkább Gáborként publikálni, tudható. Vagy kitalálható. Legalábbis magyaroknak. A külföldieknek viszont valószínűleg mindegy.

Kiadta az Athenaeum Kiadó 2022

THENAEUM

az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
1086 Budapest, Dankó u. 4–8.
www.athenaeum.hu
www.facebook.com/athenaeumkiado
Felelős kiadó: Dian Viktória
Felelős szerkesztő: Besze Barbara
Műszaki vezető: Dubecz Adrienn
Borító: Földi Andrea

ISBN 978 963 543 231 8